Coperta de CONSTANTIN POHRIB
Ilustraţiile de CEZAR MELAMEDMAN
ISBN 973 – 41 – 0125-O
EDITURA
msiani»
Redactor: EUGENIA VIŞINOIU Tehnoredactor: ECATERINA ALB ICI
Coli de tipar: 13 Bun de tipar: 19.02.1990
Tiparul executat sub comanda nr. 90.460 la Combinatul Poligrafic Bucureşti – ROMÂNIA
H

INTRODUCERE

„Nu este *necesar* să speri pentru a lupta şi nici să învingi pentru a persevera”.

Wilhelm de Orania

Procesul de formare a Pământului s-a încheiat acum peste

5 miliarde de ani; primele forme de viaţă (bacterii, alge marine etc.) au apărut însă abia un miliard de ani mai târziu, încă 4 miliarde de ani, în etapele pe care geologia le numeşte *Arhaic* („era străveche”) *şi Proterozoic* („era primei vieţi”), pe Terra nu au existat decât organisme inferioare, cele mai evoluate dintre ele fiind nevertebratele marine. Apoi, în *Paleozoic* („era vieţii vechi”, începută acum *555* milioane de ani şi întinzându-se pe o perioadă de 335 milioane de ani) au apărut primele plante de uscat şi animale relativ evoluate: insectele, moluştele, peştii (mai întâi cei *primitivi*, placodermi, apoi cei cu scheletul cartilaginos, osos şi cei pulmonaţi) *şi* stegocefalii (care au dat naştere batracienilor şi reptilelor primitive). Deocamdată nu sunt îndeajuns cunoscute cauzele pentru care această „explozie” a vieţii (ducând la o enormă diversificare a animalelor şi plantelor pe planeta noastră) a avut loc în acel moment şi nu mai devreme sau mai târziu. Pământul trecuse prin mai multe etape de orogeneză (ansamblu de fenomene geologice datorită cărora se conturează suprafaţa uscatului), şi această avusese ca urmare noi condiţii de mediu. Odată formate, continentele

au rămas, în ciuda marilor transgresiuni şi regresiuni marine (extinderi sau micşorări ale suprafeţei Oceanului Planetar) de-a lungul timpului, zone *terestre* unde au apărut şi evoluat plante şi animale diferite de cele acvatice. Poate că acest lucru a dus, mai mult decât orice, la constituirea sistemului ecologic specific planetei noastre.

În etapa următoare, *Mezozoicul* („era vieţii de mijloccare a durat 150 milioane de ani) au apărut făpturi mult mai bine adaptate luptei pentru existenţă: dinozaurii, păsările, mamiferele primitive, cu cloacă (care depun ouă), cele aplacentare (mamifere cu pungă sau marsupiale) şi cele placentare (momifere superioare, care dispun de placentă, membrana care înveleşte, protejează şi hrăneşte fetusul înainte de naştere).

În sfârşit, în *Neozoic*, („era vieţii noiu, începută acum 70 milioane de ani) au căpătat formă atât continentele, cât şi speciile de plante şi animale actuale.

Pe planeta noastră, specia dominantă – *dacă* nu singura dotată cu inteligenţă, în schimb favorizată de conformaţia anatomică şi mediul de viaţă – *a* devenit, după o evoluţie de aproape 20 milioane de ani, *Homo sapiens*. La *scară geologică*, această perioadă este infimă comparativ cu cei aproape 4 miliarde de ani de când datează primele forme de viaţă. Şi totuşi, apariţia şi adaptarea diverselor grupări de populaţii umane în areale dintre cele mai diverse – de la deşert la pădurile tropicale, de *la* platourile montane *până* în zona boreală – nu numai că se integrează organic în istoria ecosistemului regiunii respective, dar de cele mai multe ori a avut efecte majore asupra evoluţiei ulterioare a acestuia. Pentru că omul, zoon politikon” („făptură sociabilă”), după cum îl caracterizau vechii greci, a trecut *în* ultimii 35.000 de ani la forme de organizare socială ce au dus la naşterea civilizaţiilor istorice şi protoistorice, cu impact determinant asupra mediului în care au evoluat. De aceea, nu se poate concepe istoria vieţii pe Terra fără capitolul civilizaţiilor umane. Or, de la apariţia oamenilor de Cro-

Magnon (specia *Homo sapiens fossilis*) acum 35.000 de ani, pe continentele actuale, în insule şi în unele zone terestre astăzi scufundate s-au născut, au înflorit şi s-au stins zeci, poate chiar sute de civilizaţii. Majoritatea lor sunt insuficient sau deloc cunoscute

— *Nici* descoperirile arheologice din ultimele trei secole, nici perfecţionarea aparatelor de detecţie, a metodelor de investigare, a mijloacelor de descifrare şi interpretare a datelor n-au reuşit să le clarifice pe deplin tainele. Oraşele mayaşe, palatele cretane, monumentele megalitice europene, fortăreţele preineaşe din Anzi, cetăţile scufundate în Atlantic, statuile pascuane, sistemul construcţiilor în trepte, răspândit pe tot globul, vestigiile rămase de la olmeci, sumerieni, viracochas, atlanţi, chiar cele incaşe sau egiptene (aparent cercetate în amănunţime) continuă să rezerve surprize de mari proporţii. Dar dincolo de aceste probleme, nu de neimaginat dacă *sunt* raportate la cei 35.000 de ani de istorie ai omului modern şi la o suprafaţă terestră locuibilă de miliarde de kilometri pătraţi, arheologii sunt confruntaţi cu un fenomen de o frecvenţă exasperantă, de-a lungul istoriei şi în orice regiune a Terrei: faptul că, aşa cum constata revista *Science et Vie în* numărul din ianuarie 1971, „realizările aproape incredibile ale marilor civilizaţii străvechi apar ca rezultatul unor explozii neaşteptate şi nu (aşa cum ar fi normal) în urma maturizării, de-a lungul a nenumărate secole sau mileniiIntrucit fazele tranzitorii, experimentale lipsesc uneori cu desăvârşire, se poate presupune că realizările respective se datorează unor civilizaţii anterioare *şi* în acelaşi timp superioare celor în cauză.

Într-adevăr, vechile popoare aveau dese contacte şi se influenţau reciproc. Interferenţele culturale dintre Europa, Africa, Orientul Mijlociu sau cel îndepărtat, cele două Americi şi insulele Oceaniei demonstrează că, înaintea erei noastre, legăturile erau mai frecvente şi mai strânse decât se considera până nu demult. Dar s-a observat repede că egiptenii, cretanii, fenicienii,

sumerienii, grecii contiftentali şi alte popoare înaintate din Europa ori din jurul bazinului mediteranean, despre care se credea că sunt primele din istorie, au fost influenţate de o civilizaţie necunoscută, anterioară lor; aceeaşi situaţie de partea cealaltă a Atlanticului, la olmeci şi mayaşi. Misterul a fost elucidat odată cu descoperirile ultimelor decenii, care au trecut – după părerea cvasiunanimă – civilizaţia atlantă din domeniul legendei în cel al adevărului istoric (chiar dadă vor fi necesare cercetări îndelungate şi dificile până să se poată schiţa un tablou, fie şi sumar, al vieţii acestui popor dispărut în apele oceanului). Pe coastele şi insulele Pacificului se prezintă un caz similar: influenţa enigmaticului popor viracochas asupra apaşilor pueblo, incaşilor, pascuanilor şi polinezienilor, în sfârşit, generalizarea unui stil unitar de construcţii în trepte pe toate continentele vădeşte existenţa unor modele originare, aparţinând unei impresionante civilizaţii care nu avea doar un caracter local, periferic.

De fapt, cine sau ce dă specificul unei civilizaţii? Scriitorul englez Lawrence Durrell era de părere că: „Orice civilizaţie este o mare metaforă, descriind aspiraţiile sufletului individual într-o formă colectivă”. *Nimic mai* adevărat. De la operele de artă la stilul arhitectural, de la modul de viaţă la cel de vestimentaţie, de la concepţia despre Univers la cea despre rolul omului în cadrul său, spiritul cretanilor, deschis, vioi, elevat, căutător de frumos şi rafinament, se situează la polul opus caracterului sumbru, neguros şi aspru ca dimineţile nordice, al constructorilor de cromlehuri din Anglia. Aspiraţia spre infinit, spre perfecţiune a creatorilor de ziggurate şi piramide, mama formelor monumental-geometrice, dorinţa de a lăsa în urmă ceva nepieritor (mărturii ale conştiinţei perisabilităţii individului în raport cu specia), specifice sumerienilor şi egiptenilor, îşi găsesc corespondenţe în pornirea aproape fanatică spre muncă şi creaţie a poporului viracochas. Seninătatea interioară a lui, *duşilor,* echilibrul chinezilor, înclinaţia spre spectaculos a grecilor, toate se oglindesc fidel în spiritul

civilizaţiilor respective.

Dar caracterul unui popor este determinat şi de locurile în care îţi duce existenţa. Civilizaţiile insulare, aflate veşnic *în* contact cu mările şi oceanele lumii au întotdeauna ceva *din* neliniştea „Continentului Albastru”; asemeni lor, oamenii deşertului păstrează în gândire şi comportament o frântură din imprevizibilul *dunelor în* continuă schimbare. Jungla, *cu* tendinţa-i obsedantă de a acoperi, de a încărca până la saturaţie orice *spaţiu liber*, *şi-a* pus amprenta pe stilul arhitectural, artistic şi chiar pe gândire a civilizaţiei maya, în vreme ce sobrietatea austeră a piscurilor pierdute printre nori se regăseşte în spiritul tuturor popoarelor montane, din Anzi până în Hinducuş. Înainte de a modela natura, omul este modelat de către aceasta; *şi* este firesc să fie aşa, *căci Homo sapiens face parte integrantă din lumea vie şi din Univers, cu tot orgoliul său de* „ultimă treaptă a scării evolutiveu.

Istoria civilizaţiilor care s-au succedat pe Terra este ea *însăşi o* lume, fascinantă, dar prea puţin explorată. Descoperirile ultimelor decenii stau mărturie faptului că acum, în pragul mileniului al treilea, există speranţe pentru destrămarea unei părţi din vălul de mister ce acoperă, încă, o mare parte din trecutul omenirii. Trebuie doar ca toţi *oamenii să-şi păstreze* mintea *şi* spiritul treze, *să nu uite că* numai dorinţa de a cunoaşte şi cea de a înţelege pot asigura înflorirea unei civilizaţii.

SANTINELELE CÂMPHLOR ÎNCEŢOŞATE

Europa anilor ’30.000 î.e.n.: un continent greu încercat de seria marilor glaciaţiuni, pe jumătate acoperit de masele gheţarilor uniţi (cea din Nord, principală, coborând de la Pol până la Tamisa şi Elba, cele din Sud, zonele gheţarilor din Alpi şi Pirinei, atât de întinse încât ajungeau la ţărmurile Mediteranei). O lume a frigului, vin peisaj aproape arctic, întrerupt de păduri de conifere, brazi, zade sau pini înghesuiţi unul într-altul ca să nu fie smulşi de viscole. Ici şi colo, în câte un defileu sau o vale mai ferită de vânturi, unde gheaţa n-apucase încă să coboare, trăiau oameni. Nu cete de hominizi, luptând să

supravieţuiască de la o zi la alta, ci oameni, primii demni de acest nume din istoria Terrei: *Homo sapiens fossilis*. Apărută în condiţii încă neelucidate, această specie, major deosebită de cele dinaintea ei, a fost prima care nu s-a mulţumit cu acomodarea la mediul înconjurător, ci a căutat să-l transforme după necesităţile sale, ajungând foarte repede să domine lumea vie de pe Planeta Albastră.

Specia anterioară, *Homo neanderthalensis*, deosebit de robustă şi viguroasă, avea talia medie de 1, 55 m şi prezenta o serie de adaptări foarte importante pentru supravieţuirea în perioada glaciară (pilozitate abundentă pe corp şi pe faţă, oase groase, membre relativ scurte, însă puternice, tors dezvoltat în dauna supleţei şi agilităţii), precum şi o capacitate a cutiei craniene (1.50 o – 1.600 cm 3) sporită faţă de aceea a hominizilor dinaintea ei. Dar, cu toate că era o specie indiscutabil umană (după cum arată şi diversitatea tipologică, indivizii descoperiţi la Schul – R.F. Germania, Gibraltar, Teşik Taş – U.R.S.S., Le Moustier şi Le Chapelle aux Saints – Franţa diferind destul de mult unul de altul) întreaga conformaţie anatomică şi mai ales cea craniană (orbitele proeminente, fruntea retrasă, maxilarele şi dentiţia de dimensiuni mari) aminteau pregnant de hominizi, făcând legătura cu aceştia (aşa cum se poate constata analizând exemplarul de la Broken-Hill – Zimbabwe, care prezintă un interesant mixaj de trăsături neanderthaliene şi de *Homo erectus*).

Homo sapiens fossilis nu a fost o specie evoluată din *Homo neanderthalensis*. Cei dintâi (şi principalii) reprezentanţi ai săi timp de aproape 10.000 de ani, oamenii de Cro-Magnon, numiţi astfel după zona de săpături arheologice din regiunea Dordogne (Franţa), în care au fost descoperite, în 1868, primele (şi cele mai vechi) rămăşiţe ale lor, datând din anii 35.000 î.e.n. sunt, aşa cum îi caracteriza paleontologul Richard Leakey, „un adevărat miracol al evoluţiei”. Transmis cu fidelitate omului modern, aspectul lor se caracterizează prin trupuri zvelte, înalte (talia medie: 1, 80 m), membre lungi şi fine, nepotrivite pentru căratul poverilor grele, oase subţiri,

care nu permit susţinerea unui sistem muscular de o forţă deosebită (comparativ cu al omului de Neanderthal), pilozitatea corporală redusă, adesea aproape nulă. Tălpile sunt înguste, iar mâinile au degete lungi şi subţiri, fiind mai agile, însă lipsite de puterea mâinilor hominizilor, umerii, bazinul şi toracele s-au strâmtat, tinzând spre verticalizarea siluetei. Pentru prima dată în evoluţia omului, femeile au şoldurile înguste şi sânii rotunzi (nu alungiţi ca la hominizi şi mai toate mamiferele), ceea ce denotă o concepţie evoluată asupra sarcinii şi a alăptării şi un mod de viaţă diferit faţă de celelalte specii, permiţând mamei să se ocupe mai mult de copil. Homo sapiens *fossilis* europid sunt prima specie umană care prezintă diferenţe de culoare ale ochilor (negri, verzi, albaştri, căprui etc.) şi ale părului (blond, roşu, castaniu, negru etc.), precum şi deosebiri în prognatismul facial şi chiar în anatomia corporală, de la un grup de populaţii la altul. Multă vreme s-a crezut că aceste fenomene ar fi *exclusiv* rezultatul adaptării la un anumit areal sau mediu de viaţă, dar astăzi se ştie că sunt determinate în *primul* rând de aranjamentul cromozomial şi genetic al populaţiilor respective şi au apărut odată cu ele, înainte de începerea procesului de adaptare. Alături de gruparea de Cro-Magnon, cam prin anii 26.000 î.e.n. Încep să apară populaţiile care vor da naştere celorlalte tipuri europene: Brunn (Bino) şi Predmost (Cehoslovacia), Comb-Capelle, Chancelade şi La Madeleine (Franţa), Obercassel (R.F. Germania), Murzak Koba (U.R.S.S.) şi gruparea specific mediteraneană, alături de gruparea „negridă” Grimaldi, care se va răspândi din Europa de Sud în bazinul Mediteranei, în Africa de Nord şi Orientul Mijlociu. Amestecul acestor populaţii, datorat migraţiilor din perioada 15.000 – 5.000 î.e.n., facilitate de îmblânzirea climei a dus la atenuarea diferenţelor între unele grupări sau chiar la apariţia altora noi (ca protonordicii spre exemplu); dar numeroasele arhetipuri iniţiale nu dispar. O astfel de diversificare este însă neobişnuită pentru lanţul evolutiv uman, speciile care constituie etapele sale fiind în

general unitare din punct de vedere al tipologiei rasiale. Cea mai remarcabilă schimbare din punct de vedere antropologic pe care o prezintă *Homo sapiens fossilis* europid rămâne totuşi aspectul şi conformaţia cutiei craniene (capacitate medie: 1.700 – 1.800 cm^3), tipică omului modern şi prezentând diferenţe semnificative faţă de craniile oricăror hominide. Chipul oval, regulat şi bine proporţionat (prin retragerea prognatismului, micşorarea foselor nazale şi înălţarea osului frontal), alături de creierul mare, cu toate emisferele dezvoltate şi un număr sporit de circumvoluţiuni, constituie o garanţie a inteligenţei, a curiozităţii creative, o dovadă a uimitorului salt evolutiv fără nicio justificare sau tranziţie.

Niciun cercetător nu a reuşit să explice în mod satisfăcător apariţia oamenilor de Cro-Magnon şi caracterele lor fizice ciudate, care nu pot fi considerate favorabile supravieţuirii în epoca glaciară. Într-o perioadă în care omului îi erau necesare membre rezistente, trup îndesat şi vânjos, sistem muscular puternic şi pilozitate abundentă, apare o specie lipsită de aceste adaptări, care prosperă, în vreme ce specia care le posedă la superlativ şi pare a fi rezultatul a 20 milioane de ani de selecţie naturală şi evoluţie, dispare fără niciun motiv, exact când părea mai aptă să domine arealul său de viaţă. Aproape un secol s-a crezut că oamenii de Neanderthal au fost exterminaţi de către cei de Cro-Magnon; astăzi se ştie că, în multe zone ale Europei, ei dispăruseră înainte de ivirea oamenilor de Cro-Magnon, în timp ce în Orientul Mijlociu şi în unele zone asiatice au fost găsite dovezi atestând convieţuirea paşnică, pe o perioadă de câteva mii de ani, a celor două specii, în ultimul deceniu, majoritatea cercetătorilor au ajuns la concluzia că supravieţuirea şi succesul lui *Homo sapiens Cro-Magnon* se datorează tocmai faptului că au ales altă cale decât adaptarea pur biologică la un mediu ostil. Într-adevăr, realizările acestei specii sunt impresionante. În afară de descoperirea diverselor modalităţi de a produce focul şi a rolului uneltelor (sapă, topor, harpon, undiţă, ac de cusut,

răzuitoare, piuă, daltă, etc.) şi armelor (lance, cuţit, arc, praştie) diversificate şi specializate strict, pentru un singur tip de acţiune, tot ei i se datorează construirea primelor locuinţe, a capcanelor, bărcilor, etc., îmblânzirea unor specii de animale (cai, câini, rumegătoare), apariţia olăritului, a veşmintelor şi podoabelor. *Homo sapiens Cro-Magnon* şi-au dezvoltat un limbaj bogat şi forme de organizare socială pe care nu le avuseseră alte specii umane înaintea lor. Acest lucru, precum şi faptul că au dovedit capacitate de abstractizare, de a gândi dincolo de nivelul necesităţilor imediate, manifestând curiozitate şi chiar fantezie, îi îndreptăţesc să se numească făpturi inteligente (*sapiens*). Se poate afirma că abia odată cu apariţia speciei Cro-Magnon omul a intrat într-o fază evolutivă nouă, de la care nu mai există întoarcere sau posibilitatea unei întreruperi. Iar unul dintre elementele determinante ale psihicului său a fost şi nevoia de frumos, manifestată prin apariţia, încă de acum 35.000 de ani, a primelor forme de artă.

Principalele direcţii în care s-a dezvoltat arta Paleoliticului rămân pictura, sculptura şi arhitectura.

În pictură se întâlnesc cel mai adesea reprezentări animaliere, fie săpate cu obiecte ascuţite (silexuri, coarne) ori pictate cu oxizi minerali pe pereţii şi plafoanele peşterilor, stâncile din defileurile şi platourile montane, fie gravate pe oase, coarne, plăci de argilă, calcar sau chiar piatră dură. În Europa predomină în primul rând imaginile de bizoni şi cai, apoi cele de reni, mamuţi, rinoceri şi urşi; în Africa se întâlnesc în special reprezentări de struţi, antilope, girafe, rinoceri şi elefanţi; în America de Nord şi Centrală le iau locul jaguarul, şarpele şi maimuţa. Reprezentările umane sunt rare şi, în majoritatea cazurilor, stângace sau, dimpotrivă, puternic stilizate.

Cele mai multe picturi şi desene rupestre au fost găsite în Europa (Munţii Cantabrici din Spania, văile Râurilor Dordogne şi Garonne sau Munţii Pirinei din Franţa), Africa de Nord (Podişurile Hoggar, Tassili N'Ajjer), Africa de Sud (Taţi Natal, Brandberg), America de Nord

(Marele Canion), dar şi în America de Sud şi Centrală (Mexic. Perú, Guatemala), Asia (China, India, Mongolia, Tibet, Uraii, Siberia). Reprezentative pentru pictura Paleoliticului şi atingând cel mai înalt nivel artistic la care a ajuns aceasta vreodată sunt celebrele grote de la Altamira (Spania), Font de Gaume şi Lascaux (Franţa), precum şi defileurile de la Im Habeter sau Haut Mertoutek (Algeria). Exactitatea reproducerii grafice, senzaţia de viaţă, de mişcare a animalelor, dată privitorului atât de măiestria combinării culorilor, cât şi de surprinderea esenţialului şi caracteristicului în anatomia subiectului fac ca importanţa acestor picturi să fie comparată de specialiştii în arta parietală (cum ar fi prof. A. Leroi-Gourhan sau abatele H. Breuil) sau artişti ca Pablo Picasso, cu ceea ce reprezintă pictura lui Michelangelo Buonarotti sau gravura lui Albrecht Dürer în cadrul Renaşterii italiene şi, respectiv, a celei germane.

Mica sculptură este caracterizată în principal de statuete umane puternic stilizate (ca acelea de la Lespugue-Franţa), statuete animaliere naturaliste (Vogelherd – R.F. Germania) sau obiecte ornate cu siluete animaliere idealizate (Bruniquel – Franţa). La început, figurinele erau modelate în lut, apoi s-a generalizat sculptura în os, fildeş, lemn şi piatră, ajungându-se pââ la realizarea de adevărate basoreliefuri în pereţii de calcar ai unor peşteri din Europa şi Asia.

Arhitectura monumentală s-a manifestat prin ridicarea de: me n fii re (steiuri înalte de piatră, aşezate în poziţie verticală şi aliniate în şiruri lungi de zeci de kilometri), cum ar fi cele de la Carnac (Franţa), *dolmene* (ansambluri de câte două pietre verticale pe care a fost ridicată o a treia, aşezată în poziţiei orizontală, într-un echilibru perfect), cum sunt cele de la Louth (Irlanda), şi, mai târziu, în Neolitic, *cromlehuri* (incinte circulare de dolmene alăturate), cum este celebrul sanctuar de la Stonehenge (Anglia).

Dincolo de valoarea lor artistică, atestând nevoia de frumos şi un remarcabil simţ al esteticului, aceste realizări

ridică o serie de întrebări la care, deocamdată, nu s-au putut găsi răspunsuri mulţumitoare: cu ce mijloace tehnice şi mai ales în ce scop a fost construit sanctuarul de la Stonehenge, ale cărui blocuri (cântărind zeci de tone) au fost aduse de la sute de kilometri distanţă; de ce statuetele Dogu din provincia Aomori (Japonia) sau unele basoreliefuri descoperite în Guatemala prezintă oameni îmbrăcaţi în costume tip scafandru greu, pline de elemente tehnice inexplicabile pentru acea perioadă (căşti cu vizoare şi cartuşe filtrante, aparate respiratorii, garnituri de etanşeizare, mănuşi, cizme etc.), întâlnite în mai multe picturi rupestre din Europa, Africa, Asia şi America de Nord; în sfârşit, de unde aveau oamenii de acum 30.000 de ani cunoştinţele astronomice şi matematice pe care le dovedesc unele hărţi stelare sau calcule despre fazele Lunii, echinocţii, solstiţii etc., găsite gravate pe plăci de os sau chiar pe pereţii unor peşteri din Europa, Asia şi America de Nord.

Prin excelenţă (şi necesitate) vânători, oamenii de Cro-Magnon cunoşteau multe despre obiceiurile, modul de viaţă şi chiar fiziologia animalelor Europei cuaternarului târziu: mamutul, bizonul, zimbrul, rinocerul cu blană, boul moscat, elanul uriaş, ursul peşterilor, foca, lupul, calul, câinele sălbatic etc. Blana, părul, tendoanele, oasele, coarnele, carnea, absolut toată prada era folosită fără să se arunce nimic, numai astfel reuşindu-se producerea armelor, uneltelor şi veşmintelor care permiteau supravieţuirea în acea climă extrem de dură. O serie de arme (propulsoare pentru săgeţi şi suliţe) surprind prin ingeniozitate, unele unelte (topoarele de piatră) uimesc prin gradul de prelucrare neaşteptat de precis, apropiat de meticulozitate, veşmintele şi podoabele certifică un deosebit simţ al frumosului şi funcţionalităţii. Dar există şi o serie de realizări de natură tehnică, atât de ciudate, încât stârnesc stupoare în rândul arheologilor.

Astfel, în multe zone ale Europei şi Asiei au fost descoperiţi colţi de mamut (care, după cum se ştie, sunt puternic arcuiţi) pe care oamenii de Cro-Magnon i-au

transformat în lănci sau harpoane drepte, lungi de 2 – 4 m. Cercetătorii moderni consideră că acest lucru a fost posibil numai printr-o „înmuiere* a fildeşului cu ajutorul unor substanţe chimice obţinute probabil din plante sau minerale încă neidentificate. După înmuiere, colţii erau îndreptaţi şi lăsaţi să-şi recapete duritatea iniţială, apoi şlefuiţi, cioplіţi, ascuţiţi, în funcţie de întrebuinţarea lor ulterioară. Procedeul nu a putut fi reprodus în laboratoarele secolului al XX-lea, rămânând deocamdată o enigmă.

În peşterile din Spania şi Franţa, acolo unde se află capodopere de pictură rupestră, nu s-a descoperit nicio urmă de fum provenit de la torţe, focuri sau opaiţe de seu. Faptul este cel puţin curios, întrucât în alte peşteri, unde nu există picturi sau desene, pereţii au fost adesea înnegriţi de fum (ştiut fiind că oamenii epocii glaciare târzii aveau nu numai torţe, ci şi „lămpi" de piatră, foarte ingenioase). Majoritatea grotelor sunt foarte adânci, cea de la Niaux, spre exemplu, constituind un complex de „încăperi" legate între ele, care se continuă până la 1.600 în depărtare de intrare, sub dealurile de la poalele Pirineilor francezi. Or, Niaux conţine aproape o duzină de „săli" cu picturi rupestre considerate printre cele mai realiste şi mai frumoase din întreaga Europă. Lumina necesară realizării lor nu putea veni în niciun caz de afară şi nu a fost produsă prin arderea unor combustibili, sursa ei rămânând până astăzi necunoscută. Ipoteza explicativă, vehiculată în anii ’60 de către o serie de arheologi şi cercetători, printre care se remarcă francezul Jean-Pierre Adam, s-a dovedit o simplă speculaţie, lipsită de suport ştiinţific. Potrivit acestei ipoteze, fumul de la torţe, depus pe pereţii peşterilor sub formă de funingine fină, a fost consumat de o anumită specie de bacterii – evident, neidentificată. Argumentele împotriva acestei speculaţii sunt numeroase: imposibilitatea existenţei *aceleiaşi* bacterii în *toate* peşterile din *întreaga* Europă, probabilitatea extrem de redusă ca pictorii să fi folosit *acelaşi* lemn răşinos pentru torţe, ceea ce lărgeşte

considerabil spectrul preferinţelor alimentare ale bacteriilor în cauză, condiţiile diferite de umiditate, atmosferă şi aerisire, structura geologică neuniformă a pereţilor, ceea ce nu favorizează răspândirea uniformă a bacteriilor, în sfârşit, absenţa oricărei urme de funingine impregnate în oxidul mineral cu care au fost realizate picturile. Dar cel mai important contraargument îl constituie faptul că în aceeaşi peşteră se pot întâlni unele săli (pictate) fără urme de fum, şi altele (fără picturi), ai căror pereţi păstrează astfel de urme. Or, este greu de crezut că artiştii Paleoliticului cultivau specii de bacterii, folosite anume în vederea conservării „sălilor de expoziţie”! mai mult, imaginile de animale de la Niaux, Altamira, Lascaux sau Font de Gaume sunt atât de realiste, încât dau senzaţia că artiştii le-au pictat după modele vii. Or, este evident că nu s-ar fi putut aduce bizoni sălbatici la sute de metri în inima muntelui, deci omul preistoric i-a reprodus din memorie, ceea ce înseamnă o capacitate de gândire şi o creativitate artistică într-adevăr remarcabile.

Studiile paleontologului francez Henri Martin (1911 – 1913) şi cele ale arheologului britanic Paul Bahn (1980 – 1983) au dus la concluzia că triburile Cro-Magnon domesticiseră caii şi câinii încă de acum 30.000 de ani (deci la scurtă vreme după apariţia acestor oameni ca specie). Câinii constituiau un ajutor la vânătoare, iar caii, o rezervă de carne pentru sezonul de iarnă, un mijloc de a se deplasa şi a transporta poveri grele. Erbivorele domestice erau ţinute în ţarcuri construite în peşteri, ceea ce ar explica frumoasele picturi de cai descoperite în grote mai apropiate de suprafaţă, ca Marsoulas, ori cele de pe cursul râurilor Dordogne şi Garronne. Dar nu trebuie minimalizat talentul artiştilor anonimi: chiar dacă au avut modele vii de cai înaintea ochilor, nu acelaşi lucru se poate spune despre mamuţi, rinoceri, bizoni şi celelalte animale mari prezente în aceste picturi!

Cu atât mai mult nu pot fi trecute cu vederea desenele gravate la Lussac-Poitou (Franţa), unde se pot deosebi oameni redaţi realist (o raritate excepţională în

arta rupestră europeană), îmbrăcaţi în haine asemănătoare celor moderne: pantaloni, pălării, sacouri etc. Analizate de specialistul francez Henri Breuil, desenele au fost apreciate ca „autentice şi inexplicabile”! În plus, trebuie remarcată descoperirea profesorului André Leroi-Gourhan de la Collăge de France, care constata că toate frescele din Franţa şi Spania sunt aşezate pe *anumiţi* pereţi din *anumite* încăperi ale peşterilor, alese cu grijă pentru a oferi condiţii optime de *conservare*. Acest lucru atestă dorinţa oamenilor de Cro-Magnon ca realizările lor artistice să le supravieţuiască, să reziste timpului, concept uluitor pentru o specie aflată la începuturile existenţei sale.

În 1911, un arheolog francez, Louis Didon, a descoperit în grota Blanchard de lângă orăşelul Les Eyzies (Franţa), un fragment de os de ren. Obiectul, având o serie de incizii făcute cu migală, data de aproximativ 30.000 de ani. Pentru mai bine de jumătate de secol a zăcut într-o vitrină prăfuită din depozitul unui muzeu de arheologie, în iulie 1965, osul a fost remarcat întâmplător de cercetătorul american Alexander Marshack, care la solicitat pentru o analiză microscopică. Studiind semnele gravate pe suprafaţa lui, Marshack a înţeles cu uimire că ceea ce se crezuse a fi un motiv pur decorativ era cu totul altceva, într-adevăr, cine ar fi decorat un os în 69 de puncte, cu mai multe unelte foarte fine, schimbându-şi poziţia de 24 de ori, şi orientarea (direcţia) succesiunii de semne de două ori!? Cercetătorul american s-a gândit că era mai curând vorba de un model intenţionat, nişte notaţii importante, poate un calendar sau anumite date care ar fi fost greu de memorat. Apelând la ajutorul unor astronomi, el a reuşit până la urmă să demonstreze că notaţiile descriau fazele Lunii pe o perioadă de câteva luni! Această descoperire extrem de importantă, a dovedit că omul de Cro-Magnon avea noţiunea timpului şi, mai mult decât atât, se preocupa de probleme cu un înalt grad de abstractizare, ţinând de matematică şi astronomie. (Un calendar similar, vechi de 15.000 de ani a fost găsit ulterior în grota La Marche din

Franţa.) Or, până în deceniul şapte al secolului nostru se credea că aceste preocupări au început abia cu civilizaţiile istorice: sumeriană, egipteană, incaşă etc.

Călăuzindu-se după o celebră remarcă a savantului francez Emile Duclaux („Dacă oamenilor din laboratoare le-ar fi teamă de revizuiri, atunci adevărul ar fi descoperit din pură întâmplare”) Marshack şi soţia sa (profesor la Hunter Collège din New York) au desfăşurat, între 1965 şi 1975, o serie de investigaţii amănunţite în toate zonele arheologice importante pentru preistoria Europei, din Suedia până în Spania şi Italia. Au examinat mii de unelte şi obiecte, au fotografiat, filmat şi studiat (cu microscoape de geolog, microscoape electronice, aparate de filmare în infraroşu şi ultraviolet etc.) gravurile, picturile şi sculpturile din principalele „grote cu picturi” europene. Nemulţumiţi de datele adunate, şi-au extins cercetările asupra *tuturor* grotelor şi *tuturor* obiectelor preistorice europene descoperite

A

Calendare de primăvară pentru vânătoare: *A* – Bucata de corn din peştera Montgaudier; B – Cuţitul de os din peştera La Vaché.

În secolul nostru, inclusiv cele din muzeele şi colecţiile particulare. Ca urmare, au găsit soluţii la multe enigme legate de aceste obiecte şi au făcut noi descoperiri în grote celebre, ca Peche-Merle, Rouffignac şi Niaux (Franţa) sau EH Castillo şi La Pileta (Spania). Rezultatele acestei munci titanice sunt astăzi recunoscute şi apreciate de toţi arheologii, căci după cum scria revista americană *National Geographic* în mai 1975: „Marshack şi-a adus o contribuţie majoră la clarificarea modului de gândire şi a procesului evolutiv al speciei Cro-Magnon”.

Principala problemă care l-a frământat pe cercetătorul american era imposibilitatea de a găsi un răspuns la întrebarea: de ce omul de *Cro-Magnon a devenit un gânditor, un creator de artă şi simboluri abstracte*? Există nenumărate interpretări ale picturilor rupestre şi tot atâtea teorii asupra scopului în care au fost

făcute. Până la Marshack, toate aceste păreri se încadrau însă în două curente principale.

Primul, al cărui promotor şi strălucit susţinător este eruditul abate H. Breuil, afirmă că picturile animaliere (majoritare în arta preistorică) constituie un ritual de vânătoare. Omul din Paleolitic reproducea imaginea animalului pe care dorea să-l vâneze (sau de care căuta să se ferească), „străpungând-o” apoi cu lănci şi săgeţi, în credinţa că această „ucidere” simbolică va fi urmată curând de una reală. Subsumată acestei teorii este în i cea care consideră că imaginile respective sunt simboluri totemice – figuri de „animale-strămoşi” sau „animale-fraţi” ai diverselor triburi. Oamenii preistorici ar fi crezut deci că invocând, Legătura de sânge” dintre ei şi făpturile respective (prin ceremonii iniţiatice, dansuri rituale cu măşti reprezentând animalul-totem etc.), acestea se vor sacrifica de bunăvoie pentru a-şi hrăni „fraţii” (sau, în cazul unor animale de pradă, le vor dărui o parte din agilitatea, viclenia şi puterea lor).

Teoria lui Breuil se bazează în special pe o paralelă făcuţi între modul de gândire al triburilor primitive descoperite de către exploratorii europeni între secolele al XV-lea şi al XX-lea şi un prezumtiv raţionament similar al omului de Cro-Magnon. Desigur, o similitudine în motivarea acţiunilor (generată deauze asemănătoare) nu poate fi respinsă. Dar Breuil porneşte de la ipoteza că oamenii de Cro-Magnon se aflau pe o treaptă de civilizaţie asemănătoare (tehnologic, cultural, social) cu cea n triburilor de vânători şi culegători care mai trăiesc şi astăzi în Africa, Asia, Australia şi America de Sud. Or, descoperirile din ultimele decenii arată că nivelul omului de Cro-Magnon (şi, în general al lui *Homo sapiens fossilis* europid) a fost superior nu numai altor populaţii primitive, dar şi celui atribuit de noi unor popoare din antichitate.

Sesizând toate aceste probleme, regretatul A. Leroi-Gourhan (decedat în 1986), cel mai cunoscut specialist contemporan în arta parietală, a formulat o nouă teorie, mai complexă, care ţine seama de inteligenţa, dorinţa de

cunoaştere, volumul de informaţii (culturale, ştiinţifice etc.) şi curiozitatea vădite de această populaţie uimitoare. În volumul său *La Prekistoire dz l'Art Occidental* (*Preistoria artei occidentale*), cercetătorul francez susţine că arta Paleoliticului este legată în primul rând de diviziunea lumii vii în masculin şi feminin, reprezentarea simbolică a acestui cuplu etern fiind dovada încercării oamenilor de Cro-Magnon (pentru *întâia oară în istorie*) de a-şi explica apariţia vieţii, organizarea ei pe diferite niveluri în lumea vegetală şi animală etc. Bazându-se pe analize moderne (inclusiv interpretări furnizate de calculatoarele ultimelor trei decenii), teoria lui Leroi-Gourhan are mari şanse de a se dovedi corectă, mai ales că statisticile arată un procent egal de figuri animaliere şi simboluri feminine şi respectiv masculine, din numărul total de imagini conţinute de peşterile din Europa.

Teoria lui Marshack (inaugurând o a treia categorie) vine să o completeze şi să o extindă pe cea a lui Leroi-Gourhan. Considerând, ca şi acesta, că grupările de *Homo sapiens fossilis* europid şi în special cele de Cro-Magnon aveau o gândire mult mai complexă decât populaţiile primitive anterioare, contemporane şi ulterioare lor, Marshack a reuşit să demonstreze că arta Paleoliticului este o expresie a dorinţei de cunoaştere, un mod de stocare a informaţiilor acumulate (ştiinţifice sau culturale) şi o oglindire a realităţilor sociale ale epocii în care au trăit artiştii anonimi.

Un exemplu tipic: la Muzeul de Istorie Naturală din Tübingen (R.F: Germania) se află un grup de figurine vechi de circa 30.000 de ani, descoperite în grota Vogelherd (R.F.G.). Sculptate în fildeş de mamut, ele reprezintă un cal, un leu, un leopard, un urs, un mamut, un bizon şi o siluetă feminină (mai stângaci executată decât animalele). Studiind calul la microscop, Marshack a constatat că statueta (ale cărei detalii fuseseră sculptate cu multă acurateţe) prezenta semnele evidente ale unei îndelungate utilizări (tocirea contururilor, „şlefuirea" suprafeţelor rotunjite etc.). Pe umărul calului fusese gravat un semn

care putea reprezenta o rană, ceea ce demonstra că figurina fusese „sacrificată” simbolic. Dar această incizie era netocită şi bine conturată, deci a fost făcută *după ani de zile* în care statueta fusese intens folosită. Ceea ce elimină ipoteza unei motivaţii de genul celei formulate de Breuil. Calul de la Vogelherd nu a servit ca jucărie şi nici ca obiect magic, menit să cheme hergheliile în curse. El a fost utilizat ani în şir, poate la ceremoniile de iniţiere ale tinerilor vânători, poate ca simbol masculin în dansurile rituale, poate drept calendar pentru sezonul de vânătoare al cailor; în orice caz este o dovadă de raţionament complex şi propriu omului de Cro-Magnon.

Toate elementele descoperite sau doar analizate de Marshack şi Leroi-Gourhan nu fac decât să confirme că arta omului de Cro-Magnon nu a fost decât prea puţin legată de magie. Simbolurile folosite aveau un corespondent real, precis, imaginile, realiste sau nu, exprimau lumea înconjurătoare, materială, pe care artiştrijncercau s-o cunoască şi s-o înţeleagă. Or, o astfel de atitudine raţională, opusă misticului, supunerii oarbe în faţa unei forţe superioare, nu poate decât să surprindă la o specie apărută în epoca glaciară, când natura îi era ostilă. De fapt, *Homo* sapiens *fossilis* europid continuă să rămână o enigmă şi puţinele lucruri pe care le-am aflat despre ei până astăzi nu fac decât să sporească misterul ce le învăluie originea şi evoluţia.

Una dintre cele mai fascinante dovezi ale nivelului tehnic şi cultural la care ajunseseră şi, în acelaşi timp, una dintre cele mai nepătrunse enigme privind modul de gândire şi motivarea acţiunilor acestei specii îl constituie ansamblurile arhitecturale pe care le-a lăsat posterităţii.

Monumente megalitice există în aproape întreaga lume. Majoritatea lor au dimensiuni impresionante şi sunt realizate din blocuri uriaşe de piatră, fasonate sau nu, un element caracteristic constituindu-l absenţa mortarului. Dar mai ciudate şi mai de neînţeles decât toate sunt cele aflate într-o zonă europeană restrânsă, ce se întinde pe teritoriile Franţei de Nord, Angliei, Irlandei şi Scoţiei:

menhirele, santinele tăcute ale câmpiilor verzi, dar sumbre, înecate în ceaţă cea mai mare parte a anului.

Iniţial simple steiuri de piatră neprelucrate, ce marcau probabil teritoriul tribal, menhirele au devenit curând un simbol. În spatele tuturor formelor de manifestare artistică ale oamenilor de Cro-Magnon se întrezăreşte o idee predominantă: aceea de a lăsa ceva în urma lor, o dovadă a faptului că au existat, într-o lume duşmănoasă, care încerca să răpună orice fiinţă vie. Şi menhirele nu sunt o excepţie. Treptat, stânca începe să fie prelucrată, cu unelte rudimentare, din piatră, ca să dea, din depărtare, impresia unei siluete solitare, oprită, pentru o clipă sau pentru eternitate în mijlocul câmpiei, veghind, ar &tând drumul călătorului rătăcit, dându-i iluzia unei prezenţe familiare, prietenoase.

Următorul stadiu sunt şirurile de steiuri de toate formele şi mărimile, jalonând o linie uneori dreaptă, alteori sinuoasă, fără o destinaţie anume, ca un trib plecat spre capătul lumii şi încremenit de viscole, undeva, în neştiut. Nimeni nu a putut da un sens şirurilor de stânci verticale, ce se deapănă de-a lungul multor kilometri la Carnac (Franţa) – nu sunt borne de hotar, nu marchează un drum, nu constituie o fortificaţie, nu au nicio legătură cu astronomia, geografia sau măcar cu logica. Nimeni nu a izbutit să găsească o întrebuinţare practică sau ceremonială imensului cerc de menhire, cu circumferinţa de aproape 50 km de la Glastonbury (Anglia) – nu există nici măcar legende despre realizatorii săi şi scopul pe care l-au urmărit. Efortul de cioplire, de transportare (uneori pe distanţe de zeci de kilometri) şi de ridicare în poziţie verticală a sutelor de stânci cu greutăţi de până la câteva tone, era considerabil, chiar pentru o populaţie mai numeroasă şi mai bine organizată social decât triburile Paleoliticului târziu. Care a fost motivaţia unei asemenea întreprinderi, aparent inutilă?

Cu timpul, gradul de complexitate al monumentelor de acest tip sporeşte. Apar aşa-numitele *dolmene*: două menhire apropiate peste care se aşeza, în echilibru

perfect, o a treia, dreptunghiulară, elipsoidală, discoidală sau chiar semisferică. Astfel de ansambluri deconcertante, aidoma unor ciuperci îngemănate, cum ar fi cele de la Louth (Irlanda) sunt presupuse a succeda menhirele; dar prezumţia se bazează doar pe logica evoluţiei generale de la simplu la complex, nu pe vreo descoperire arheologică propriu-zisă. Ca şi menhirele, dolmenele nu pot fi datate decât foarte aproximativ, după urmele care s-au descoperit *în jurul lor*. Se consideră că au fost realizate tot în perioada de trecere de la Paleolitic la Neolitic, poate chiar cu puţin înainte de începutul epocii aramei. Raţionamentul se susţine prin argumentul că numai o comunitate sedentară, de păstori şi agricultori, cu un număr mare de oameni, o structură socială bine definită şi dispunând de unelte de piatră de bună calitate, de scripeţi şi pârghii (deci posedând unele noţiuni tehnice de bază în construcţii) putea duce la bun sfârşit o asemenea muncă titanică. Totuşi, nimic nu poate demonstra cu certitudine că aceste ansambluri nu au fost realiz ale mai înainte, în Paleolitic – capcane ce folosesc principiul pârghiei şi al scripetelui sunt prezente în picturi rupestre vechi de 30.000 ani 1 în orice caz, întrebuinţarea lor rămâne un mister (nu erau construcţii ceremoniale, căci nimeni nu se putea urca pe ele, nu par a fi legate de vreun fenomen astronomic şi nici nu prezintă urme de sacrificii rituale sau alte activităţi umane în jurul lor) după cum modul de realizare, în special echilibrul perfect în care stau şi astăzi, după mii de ani, pietrele de deasupra, ridică multe semne de întrebare. O explicaţie posibilă ar fi construcţia unei rampe înclinate jur-împrejunil celor două picioare, pe care să fie trasă piatra-capitel, dar nicăieri nu s-au descoperit urmele unei asemenea rampe, în ceea ce priveşte scripeţii, este puţin probabil că frânghiile de piele ar fi rezistat la greutăţi de câteva tone şi, chiar admiţând această posibilitate, rămâne de neînţeles modul de fixare a pietrei superioare, odată ajunsă deasupra picioarelor, care nu sunt potrivite în scobituri speciale, ci pur şi simplu par a se îmbina perfect cu suprafaţa, de multe ori neprelucrată, a

stâncii-capitel. (O astfel de piatră, în greutate de 160 tone, încununează cel mai mare dolmen din Franţa, care, se află lângă Bournand, regiunea Loudun-Vienne, şi are 17 m lungime între laturile exterioare ale picioarelor.) Însă orice încercare de a da o explicaţie plauzibilă enigmei privind modul de transportare şi ridicare a unor asemenea monoliţi devine superfluă înaintea celui mai mare menhiră (sau „standingstone” cum îi mai spun englezii) din Wiltshire (şi din întreaga Anglie de altfel). Având 19, 5 m înălţime şi cântărind peste 340 tone, colosul, cioplit din bazalt cenuşiu-albăstrui, desfide ideea că putea fi desprins din trupul muntelui cu unelte rudimentare ca topoarele de piatră şi penele de lemn, iar apoi transportat şi înălţat în poziţie verticală cu ajutorul unor simple trunchiuri de copac şi funii din fâşii de piele împletită. A nu se uita că prima macara capabilă să ridice peste 300 tone a apărut abia cu puţin înaintea celui de-al doilea război mondial, iar astăzi nu există macarale care să poată ridica mai mult de 900 tone (şi asta numai dacă sunt plutitoare)!

Uneori, ansamblurile arhitecturale megalitice, chiar cele mai vechi, capătă o complexitate şi o monumentalitate ce impresionează şi astăzi la gândul formidabilului efort depus spre a le construi. Un exemplu clasic ar fi cel de la Avebury (Anglia): câteva sute de menhire dispuse în inele concentrice, la care duc alei drepte, pavate cu sfărâmături de piatră. Tot complexul este înconjurat de un val de pământ taluzat şi un şanţ adânc, iar nu departe de el se înalţă o uriaşă colină artificială, presărată, ca şi dealurile din împrejurimi, cu gorgane ovale şi rotunde – probabil mormintele unor căpetenii de vreme ce în încăperile zidite dinăuntru s-au găsit, alături de schelete, arme de piatră splendid şlefuite, vase de lut şi podoabe. Interesant este faptul că o parte din schelete au craniile alungite, de tip Cro-Magnon, iar celelalte au cranii amintind de neanderthalieni, ceea ce atestă existenţa a două populaţii, una locală, tot mai puţin numeroasă spre sfârşitul Paleoliticului, alta venită de pe continent, din Spania şi Franţa – oamenii de Cro-Magnon. Aceştia au adus şi în

insulele britanice o serie de elemente noi: construcţia corăbiilor lungi, a caselor din lemn şi piatră, îmblânzirea câinilor, bovinelor, caprinelor şi porcinelor, cultivarea grâului, folosirea arcului şi a praştiei, deprinderea de a realiza uriaşe desene pe dealuri şi câmpii, prin decuparea şi decopertarea unor porţiuni de sol. Tot ei au umplut Anglia şi unele regiuni din Scoţia şi Irlanda cu monumente megalitice foarte asemănătoare celor din Franţa şi Malta, fapt care atestă omogenitatea civilizaţiei europeano-mediteraneene ce poate fi numită pe drept cuvânt „lumea oamenilor de cromagnen" şi, mai târziu, a urmaşilor neolitici ai acestora. O lume la fel de unitară în spirit şi mod de viaţă ca lumea romană de mai târziu sau Europa secolelor X – XV e.n. O civilizaţie remarcabilă, a unor oameni deloc „primitivi", dacă au putut concepe şi realiza opere de artă ca picturile de la Altamira, Niaux, Lascaux şi Marsoulas, iar ulterior ansambluri de grandoarea celui de la Stonehenge. O lume căreia îi datorăm multe căci, aşa cum scriaAndré Maurois în *Histoire D'Angleterre* (*Istoria Angliei*): „Pelicula subţire a perioadei istorice se reazemă pe adâncile straturi ale preistoriei şi nenumăratele generaţii de la care n-au mai rămas alte urme tangibile sau vizibile decât pietrele cio, plite şi ridicate în picioare, drumuri şi fântâni, au lăsat moştenire omului o seamă de noţiuni, de instituţii şi cunoştinţe fără de care continuarea aventurii civilizaţiei ar fi fost de neconceput".

Astăzi se consideră, pe bună dreptate, că prima pagină a istoriei europene nu este albă, ci a fost scrisă într-un alfabet care ne rămâne, încă, necunoscut. Până unde ajungea gradul de civilizaţie al oamenilor de Cro-Magnon? Cum au putut ei trece de la concepţia dolmenelor simple, izolate, la unirea acestora în *cronilehuri*, construcţii complexe, infinit mai greu de realizat decât formele anterioare de monumente megalitice? Un ansamblu asemeni celui de la Stonehenge necesită prezenţa unei populaţii numeroase, deprinsă să acţioneze în comun sub conducerea unei autorităţi unanim acceptate – o imagine cu totul diferită de ceea ce se credea că a fost

lumea preistorică, frământată continuu de conflictele haotice dintre triburi rivale.

Stonehenge se află în câmpia Salisbury, la trei kilometri vest de orăşelul Amesbury din sud-vestul comitatului Wiltshire, zona cea mai bogată în monumente megalitice şi în vestigii arheologice neolitice de pe întreg teritoriul insulelor britanice.

A – Menhit (Carnai 1: B – Dolmen (*Louth*); C.

— Cromleh (Stonebenge – după *Atkinson*).

Astfel, în Wiltshire sunt localizaţi 148 din cei 260 tumuli mari descoperiţi până în prezent în Anglia şi Scoţia, numai în jurul Stoneheng & – ului fiind concentrate câteva sute de încăperi mortuare de piatră şi tumuli.

Toate aceste urme lăsate de populaţii prea puţin cunoscute au suscitat din cele mai vechi timpuri vin interes deosebit. Folclorul englez – de sorginte celtică şi remarcându-se printr-o puternică originalitate – păstrează multe legende despre făpturile fermecate, zâne, spiriduşi, gnomi şi uriaşi care ar fi stăpânit câmpiile Wiltshire-ului, despre „castelele” lor supământene şi „cetăţile” de la suprafaţă. Cucerind Britania, romanii au fost uimiţi de măreţia unor construcţii în ruină, care nu păreau ridicate de celţi, deşi aceştia se foloseau încă de unele dintre ele. Mai târziu, saxonii lui Ethelbert, vikingii lui Canut şi normanzii lui Wilhelm Cuceritorul au preferat să ocolească locurile unde se înălţau „pietrele vrăjitoarelor”…

Dar nici istoricii romani, nici cronicarii saxoni nu pomenesc ceva despre Stonehenge. Acest nume apare pentru prima oară în scrierile lui Henry of Huntington, datând din secolul al XII-lea. În cronica sa, Huntington numeşte monumentul „a doua dintre cele patru minuni ale Angliei”, însă recunoaşte că nimeni nu ştie cine şi de ce l-a construit. Un alt cronicar contemporan lui, Geoffrey of Monmouth, consemnează în *Historia Britanum* (*Istoria Britanilor*) *o* legendă ce susţinea că, în secolul al V-lea, un general roman, ajutat de faimosul vrăjitor Merlin, a adus sute de blocuri de piatră din Irlanda (unde fuseseră cărate de către uriaşi tocmai din Africa) până la Stonehenge,

locul ales pentru ridicarea unui monument în memoria soldaţilor căzuţi în luptele cu localnicii. (Romanii aveau într-adevăr obiceiul de a imortaliza o mare bătălie printr-un monument, dar ci îşi retrăseseră armata şi administraţia în timpul domniei împăratului Flavius Claudius Constantinus: 407 – 411.)

Primele studii amănunţite asupra Stonehenge-ului au fost făcute abia în secolul al XVII-lea, de către Íñigo Jones (1573 – 1652), un faimos arhitect al regelui James I. Din ordinul regelui, Jones a efectuat o serie de cercetări care, astăzi, s-ar putea numi ştiinţifice, datorită seriozităţii şi spiritului metodic pe care le-a manifestat acest om de o vastă cultură. Procedând după o metodă foarte apropiată de cele actuale, Íñigo Jones a făcut măsurători, calcule de amplasamente, săpături în jurul pilonilor, chiar unele încercări de reconstituire teoretică. Observaţiile sale s-au concretizat în cea dintâi lucrare consacrată integral acestui monument: *Stone-heng Restored* (*Stone-heng restituit*), publicată postum la Londra, în 1655. Din nefericire, concluziile arhitectului englez rămâneau tributare unei prejudecăţi izvorâte din educaţia sa clasică. Astfel, Íñigo Jones considera că ansamblul reprezintă ruinele unui templu roman, consacrat zeului Coelus l Desigur, în secolul al XVII-lea nu existau mijloacele actuale de datare, însă pilonii cioplişi rudimentar, nefinisaţi, forma monumentului, lipsa acoperişului şi, mai ales, *lipsa mortarului la îmbinări* ar fi trebuit să dea de gândit unui arhitect care cunoştea construcţiile romane din Italia, Franţa şi Anglia. Singura motivaţie a raţionamentului său este ideea că dintre toate populaţiile care s-au perindat până prin secolul al XII-lea în Britania, numai romanii ar fi dispus de geniul şi disciplina necesară realizării unui asemenea ansamblu arhitectonic.

Următorul studiu de notorietate îi aparţine anticarului John Aubrey (1626 – 1697), originar din Wiltshire. Aubrey a descoperit centura celor 56 cavităţi circulare din interiorul incintei (înconjurată de un şanţ lat, în centrul căreia se află monumentul propriu-zis). Aceste

cavităţi îi poartă astăzi numele („Gropile lui Aubrey” – „Aubrey Holes”), arheologii moderni recunoscând meritele modestului amator care, cu aproape trei secole în urmă a măsurat şi cercetat ani de zile uriaşa ruină, fără niciun ajutor. Concluziile lui Aubrey, deşi mai logice decât ale lui Íñigo Jones, erau şi ele greşite: anticarul credea că ar fi fost vorba despre un templu construit şi folosit de druizi, preoţii şi conducătorii spirituali ai celţilor. În secolul al XVIII-lea, ipoteza lui Aubrey, preluată şi extinsă de dr. William Stukeley în cartea sa *Stonehenge*: *A Temple Restored to the Druids* (*Stonehenge*: *Un templu restituit druizilor* – publicată la Londra în 1740), era considerată singura explicaţie posibilă privind provenienţa şi destinaţia monumentului. De altfel, Stukeley a făcut descoperiri importante: a) degajarea şi cartarea „şoselei” („the Avenue”) – un drum pietruit, rectiliniu, cu pereţi laterali, care porneşte de la intrarea de nord-est în Stonehenge (realizată din pământ taluzat şi puternic tasat) şi duce la Amesbury, aproape de Râul Avon; b) dezgroparea totală a „Pietrei Călcâiului” („Heel Stone”), impozanta stâncă deasupra căreia răsare soarele la fiecare solstiţiu de vară. Dacă aceste rezultate şi datele obţinute după mai bine de 2000 de măsurători trec volumul lui Stukeley în categoria surselor de prim ordin în ceea ce priveşte aspectul, forma şi dimensiunile monumentului, concluziile doctorului englez despre poporul care l-a construit şi scopurile sale s-au dovedit complet eronate. Astăzi se ştie că druizii au apărut în Anglia la aproape 1.000 de ani după terminarea Stonehengeului!

În secolul al XIX-lea apare lucrarea lui Sir William Flinders Petrie, *Stonehenge*: *Plâns, Description and Theories* (*Stonehenge*: Planuri, descriere şi *teorii*), publicată la Londra în 1880 şi conţinând rezultatele uneia dintre cele mai minuţioase cercetări asupra Stonehenge-ului. Desenele şi catalogarea fiecărei pietre, executate cu deosebită precizie de către Petrie, constituie astăzi baza majorităţii sistemelor şi descrierilor consacrate monumentului, în 1872, James Fergusson lansează teoria

(total nefondată) după care Stonehenge ar fi un monument funerar saxon. La începutul secolului nostru, profesorul William Gowland face primele săpături metodice în întreaga incintă, continuate şi extinse în anii 1919 – 1926 de către colonelul William Hawley, care a cercetat şi împrejurimile, descoperind indicii preţioase privind modul de realizare a impresionantului ansamblu, în sfârşit, în ultimele şase decenii, numeroşi arheologi, astronomi şi ingineri din Marea Britanie, S.U.A. Şi Franţa au studiat, cartat, măsurat şi analizat fiecare metru pătrat al zonei în care se află monumentul (cercetări intensive desfăşurându-se de altfel şi în celelalte regiuni britanice bogate în construcţii megalitice).

Rezultatele celor mai bine de trei secole de cercetări permit astăzi schiţarea unei istorii relativ fluente a diverselor faze din construcţia ansamblului şi elaborarea unor ipoteze realiste privind modul de extragere, transportare, prelucrare şi asamblare a megaliţilor, deşi ambele categorii de probleme ridică încă destule semne de întrebare. Ceea ce arheologii şi istoricii nu au reuşit să clarifice pe deplin însă este *motivul* pentru care a fost ridicat monumentul, *cine* anume şi cum l-a folosit şi, mai ales, cât *timp* a fost el folosit. Datele arheologice confirmă că perioada de construcţie a ansamblului s-a împărţit în trei faze şi a durat între anii 2800 – 1100 î.e.n. Este probabil ca monumentul să mai fi fost folosit câteva sute de ani după aceea, dar nu există dovezi sigure în acest sens, în orice caz, 17 secole de istorie reprezintă un timp considerabil şi, dacă se ţine seama de evenimentele, schimbările, răsturnările de valori ce au avut loc în oricare perioadă similară a istoriei cunoscute a majorităţii zonelor geografice şi a tuturor popoarelor, rezultă o idee destul de clară despre dificultăţile ce se ridică înaintea arheologilor în explicarea acestei enigme. De ce populaţii diferite, cu un mod de gândire şi de viaţă, tradiţii, tehnică, artă şi noţiuni ştiinţifice aflate – teoretic – la niveluri foarte variate, au construit şi folosit monumente relativ asemănătoare, situate în acelaşi loc?! Căci un lucru este

sigur: Stonehenge nu a aparţinut unei singure culturi şi este tot atât de probabil să fi avut o funcţie unică de-a lungul celor aproape două milenii de folosire, după cum se poate ca fiece popor care l-a preluat să-i fi

Cercul exterior de Yietredeapă

Piatra de «Sacrificii ere – n poziţie Pietre căzute

HARTA MONUMENTULUI DE LA STONEHENGE

dat o altă întrebuinţare. Un punct comun între toate aceste populaţii ar fi acela că ele aparţin grupărilor Cro-Magnon, Brünn şi protonordice de pe continent şi au venit în Anglia din Europa de vest; de asemeni, toate aveau legături cu lumea mediteraneeană. Dar asta nu explică păstrarea *amplasamentului* monumentului, de vreme ce noii veniţi modificau întotdeauna *forma* (deci poate şi *funcţia*) anterioară a ansamblului.

Forma actuală a Stonehenge-ului reprezintă rămăşiţele fazei finale de construcţie; aceste ruine au înfruntat eroic veacurile, deşi au fost supuse unui proces distructiv continuu, începând de prin secolul al XIV-lea, fiind considerate „cea mai la îndemână carieră de piatră a Wessex-ului”, până prin 1890. Monoliţii erau luaţi, sparţi şi folosiţi ca piatră de fundaţie sau la pavarea drumurilor, iar la 21 septembrie 1915, întreg monumentul a fost vândut într-o licitaţie publică pentru suma de

6.600 lire sterline (aceasta incluzând şi terenurile din jur)! Din fericire, cel care l-a cumpărat, Sir Cecil Chufib, a făcut-o tocmai în vederea salvării lui şi, în 1918, l-a donat naţiunii cu condiţia de a fi conservat pentru viitorime.

Prima fază de construcţie a Stonehenge-ului a început cam prin anii 2800 î.e.n., odată cu poposirea pe aceste meleaguri a aşa-numitului „popor de la Windmill Hill” (numit astfel după locul unde a fost descoperită prima aşezare caracteristică lui), o populaţie de agricultori, păstori şi vânători sedentari, veniţi probabil din Spania, care trăiau în case de lemn şi piatră şi dispuneau de unelte şi arme din silex şi coame de cerb. Forma dată de ei monumentului a fost următoarea: o incintă rotundă uriaşă, înconjurată de un şanţ larg de 3 – 4

m, pe malul interior al căruia se ridica un taluz înalt de 1, 8 m, construit din bucăţile de sol calcaros scoase din şanţ. Înăuntrul acestui rambleu s-a săpat, concentric, un cerc de 56 gropi cu diametrul de circa 1 în fiecare şi cu o destinaţie neclară încă. Iniţial s-a crezut că ar fi servit drept locuri de fundaţie pentru menhire, dar ipoteza a căzut atunci când arheologii au descoperit că fuseseră umplute cu sfărâmături de calcar imediat după terminarea lor (simultană). Misterul a devenit şi mai de nepătruns după găsirea unor resturi de incinerare datând dintr-o perioadă ulterioară ultimei faze de construcţie a monumentului, ceea ce înseamnă că aceste gropi erau localizate cu precizie, fiind redeschise şi folosite la multe veacuri după săparea lor. Ieşirea din sanctuar a fost marcată printr-un dreptunghi pietruit, lung de vreo 30 m, la capătul căruia s-a ridicat un portal de lemn, dublat de un şir de pietre mai mici.

În sfârşit, tot în prima fază a fost adusă şi uriaşa „Piatră a Călcâiului” („*Heel Stone*” – a cărei provenienţă, mod de extragere şi transportare rămân enigmatice), cântărind câteva zeci de tone şi plasată chiar în faţa portalului, puţin spre dreapta, înconjurată de un şanţ circular, taluzat. Începând cu epoca modernă, Soarele răsare la solstiţiul de vară perpendicular deasupra ei; cu peste patru milenii şi jumătate în urmă însă, axa Pământului avea o altă înclinare, iar Soarele răsărea mai la nord, trecând doar razant peste creasta stâncii, care nu poate fi considerată deci lui indicator solar. Calculele efectuate în ultimul deceniu arată că, de fapt, „Piatra Călcâiului” indica răsăritul de Lună în cadrul aceluiaşi solstiţiu, iar astronomii britanici sunt de acord că frecvenţa aliniamentelor majorităţii pietrelor din ansamblu spre anumite poziţii ale Lunii aduce dovezi importante în sprijinul afirmaţiei că una dintre funcţiile Stonehenge-ului a fost aceea de observator consacrat studierii fazelor Lunii. S-a constatat chiar că, muţind într-o anumită secvenţă şase stâlpi indicatori pe lungimea cercului de „gropi ale lui Aubrey” se putea determina apropierea unei

eclipse de Lună sau de Soare de solstiţiul de vară sau de cel de iarnă. Astăzi, toată lumea ştie că Stonehenge este orientat pe axa răsăritul solstiţiului de vară – apusul solstiţiului de iarnă şi a fost construit încă din prima fază ca să servească unor observaţii şi calcule astronomice şi calendaristice. Chiar şi cei mai conservatori oameni de ştiinţă au acceptat ideea că monumentul, ca şi multe alte ansambluri megalitice din Anglia, Scoţia şi Franţa, se orientează după Lună şi după Soare; întrebarea este însă cine anume şi *de ce* dorea să cunoască date astronomice atât de precise în Neolitic.

„Poporul de la Windmill Hill” a fost ajutat, în a doua jumătate a fazei I se construcţie, deci începând cam de prin anii 2400 î.e.n., de o populaţie venită din Franţa, care se stabilise tot în Wessex (după ce ridicase o primă aşezare pe locul Bristol-ului de azi) şi trăia în pace cu localnicii. Aşa-numitqle „triburi de la Bristol” aduseseră în Anglia datina îngropării morţilor în camere de piatră acoperite de tumuli; este probabil să fi fost nomade, compuse exclusiv din vânători (căci nu s-au găsit urme de locuinţe stabile sau de practicare a agriculturii şi creşterii vitelor în taberele lor descoperite între Avebury şi West Kennet, ca şi la Stonehenge), dar ştiau să construiască sanctuare în aer liber şi chiar temple cu acoperiş, derivate din vechile dolmene. Această populaţie folosea arme de piatră şlefuită cu deosebită fineţe, dar nu cunoştea metalele. Or, se pare că tocmai ei i se datorează faza următoare de construcţie a monumentului.

Perioada a doua a început prin anii 2100 î.e.n. În centrul incintei delimitate de şanţ şi taluz au fost ridicate două cercuri concentrice de „Pietre Albastre” („Blue Stone”). Această varietate de rocă numită dolerit sau tuf riolitic nu există în Wessex, cea mai apropiată sursă fiind Munţii Prescelly din Dyfed, sudul Walles-ului (Ţara Galilor), aflaţi la 386 km *în linie dreaptă* de Stonehenge. Cele 82 de „Pietre Albastre”, cântărind fiecare între 1 şi 4 tone au fost, se presupune, decupate cu topoare şi dălţi de silex, iar apoi aduse cu plute (pe porţiunile în care se

întâlneau râuri) şi, respectiv, târâte cu ajutorul unor simple funii de piele pe paturi din trunchiuri nefasonate, aşternute peste câmpii, de-a lungul a zeci de kilometri. În 1984, ziaristul Robert Clarke şi arheologul Pierre Mohen au încercat reconstituirea „à la Heyerdahl”, a unui astfel de periplu. Beneficiind de participarea a 200 voluntari, cei doi au reuşit, folosind topoare de piatră şi pene de stejar, decuparea unei dale de 32 tone dintr-un deal calcaros, apoi târârea ei pe o distanţă de 10 km pe nişte tăvălugi de lemn. Operaţiunea s-a efectuat prin metoda tragerii (170 oameni cu odgoane) simultan cu împing crea-săltare (30 oameni cu pârghii de stejar). După aceasta, dala a fost ridicată la 2 m înălţime şi aşezată pe o altă piatră, cu ajutorul a 15 oameni care acţionau leviere de lemn şi 50 care strecurau pietre şi trunchiuri sub ea.

S-ar fi părut deci că problema este definitiv rezolvată. Dar valoarea unor asemenea reconstituiri constă în acurateţea ca care sunt executate, or puţine dintre ele respectă întru totul condiţiile presupuse obligatorii chiar de către experimentatori şi, nu rareori, concluziile sunt forţate spre soluţionarea cu orice preţ a problemei. Astfel, în experienţa din 1984 nu s-a ţinut seamă de o abatere majoră de la exactitatea faptică: doleritul este mult mai dur decât *calcarul*, iar decuparea lui dintr-o carieră *montană*, şi nu prin decopertarea *stratului superficial al* unui deal, ar fi fost greu de realizat cu topoare şi dălţi de silex. Apoi, oamenii Neoliticului nu dispuneau de *otgoane* din *fibră de Manilla*, ci de *funii de piele* care nu rezistă la greutăţi mari. Este adevărat că „Pietrele Albastre” aveau 4 tone şi nu 32 tone ca aceea folosită la experiment, însă ele au fost aduse de la câteva sute de kilometri pe un teren accidentat, încărcate şi descărcate de pe plute, trase pe unele porţiuni ce au trebuit nivelate şi amenajate în prealabil. Toate acestea *se puteau* face cu mijloace primitive, însă necesitau un număr de oameni de care nu dispuneau comunităţile mici, izolate din Neolitic. Unirea tuturor triburilor de vânători nomazi şi a locuitorilor aşezărilor de agricultori era obligatorie pentru asemenea

realizări

— Dar ce motiv anume a stat la originea unei asemenea atitudini (teoretic) neobişnuite? De altfel, chiar şi în acest caz, construcţia dura secole, ceea ce ridică vin alt semn de întrebare: dacă mai este posibil ca, la un anumit moment istoric, populaţii diverse să se asocieze în vederea atingerii unui ţel comun, cum se face că generaţiile ulterioare au respectat şi au continuat în timp opera începută cu zeci, chiar sute de ani înainte de venirea lor pe lume? Era civilizaţia oamenilor Neoliticului nu numai unitară în gândire şi interese, ci şi capabilă să-şi propună ţeluri de viitor îndepărtat şi să le îndeplinească? Era oare destinaţia sau chiar simpla existenţă a unor astfel de monumente considerată atât de importantă, încât să justifice un efort (fără vreo finalitate practică, subordonată necesităţilor imediate) susţinut pe o perioadă de aproape două milenii?

Revenind la experimentul din 1984, el mai prezintă un aspect care îl împiedică să devină o explicaţie etalon, unanim acceptată: ridicarea pietrei pe o stâncă fixă, găsită în acel loc. Dolmenele şi cromlehurile (în special cel de la Stonehenge) sunt, compuse din stâlpi aduşi şi plantaţi în locurile respective, peste care s-au aşezat în echilibru perfect şi fără a le influenţa stabilitatea ori verticalitatea, alte dale de piatră. Aceasta nu se putea face prin metoda ridicării treptate, cu bolovani sau trunchiuri având rol de pene, întrucât s-ar fi ameninţat stabilitatea pilonilor-picioare. Construirea unei rampe circulare în jurul pilonilor, cu peretele dinspre ei drept şi celălalt înclinat, pe care să fie trasă dala de deasupra şi potrivită cu precizie la locul său, este o soluţie ce necesită un consum de timp şi de muncă depăşindu-l de cel puţin două ori pe acela afectat ansamblului arhitectural propriu-zis, în afară de asta, nu s-au găsit nicăieri în Franţa, Scoţia, Irlanda sau Anglia urmele vreunei astfel de rampe în apropierea monumentelor megalitice. Mai rămâne posibilitatea folosirii unor palănci cu scripeţi şi a unor frânghii extrem de rezistente – dar din ce erau fabricate frânghiile şi cum

arătau „macaralele neolitice” care permiteau ridicarea unor dale de 25 – 45 tone la 5 – 8 m înălţime, cum este cazul celor datând din faza a treia de construcţie a Stonehenge-ului? (Un ultim detaliu, amuzant, privind experienţa Clarke-Mohen: sutele de trunchiuri folosite la transport, la patul de tăvălugi şi ca pârghii şi leviere au fost achiziţionate de la un depozit de lemne, prelucrate gata şi nu tăiate, aşa cum ar fi trebuit, cu topoare de piatră. Aceasta nu pentru că experimentatorii n-ar fi găsit stejari în picioare în Anglia de azi, ci datorită făptuiţii că ştiau, din încercările altor cercetători, câtă vreme durează retezarea şi curăţarea de crengi a unui copac folosind unelte, de silex!)

Cercurile de „Pietre Albastre f nu au fost niciodată terminate în partea de vest – motivul rămâne necunoscut şi de neînţeles dacă se iau în considerare celelalte date ale noii forme conferite monumentului. Astfel, axa care unea cele două intrări (prima, cea veche, iar a doua, opusă ei, marcată printr-o groapă adâncă, în care este probabil că a fost plasat un monolit de mari dimensiuni, dispărut ulterior), trecând prin centrul comun al cercurilor, corespundea direcţiei solstiţiu de vară – solstiţiu de iarnă. Porţiunea pietruită de la intrarea cea veche a fost lungită, regularizată şi astfel a luat naştere „Şoseaua” cu laturi paralele, care nu avea rolul de a facilita transportul pietrelor, aşa cum s-a crezut iniţial, ci pe acela de a corecta, prin axa ei de simetrie, răsăritul Soarelui la solstiţiul de vară. Astfel, Soarele se ridica deasupra liniei centrale a „Şoselei”, iar Luna deasupra „Pietrei Călcâiului” şi datele celor două solstiţii puteau fi stabilite cu precizie. În sfârşit, tot în faza a doua s-a dat poziţionarea monumentului în ceea ce mai târziu va forma o „linie ley”. Această noţiune, introdusă în arheologie la începutul secolului nostru, desemnează linia dreaptă invizibilă de-a lungul căreia se găsesc mai multe monumente, aşezări, clădiri, fortificaţii sau modificări deliberate ale terenului, toate datând dinaintea erei noastre, toate prezentând date incerte privind destinaţia, perioada şi modul de realizare

(de exemplu „sanctuarele” de la Stonehenge, Glastonbury şi Avebury, „Calul Alb” de la Uffington-Abingdon etc.). Or, Stonehenge se află pe aceeaşi linie cu două aşezări din epoca fierului, aparţinând unor triburi ce nu par să fi fost celte, cu oraşul antic Sarum, cu o capelă medievală şi cu Catedrala Salisbury, ambele construite pe locul unor aşezări mai vechi, coborând până în preistorie.

A treia fază de construcţie şi folosire (2000 – 1100 î.e.n.) a avut două perioade. Prima (2000 – 1550 î.e.n.) datorată, după cum consideră Richard Atkinson, profesor de arheologie la Cardiff University College, aşa-numitelor „popoare beaker”, a schiţat forma definitivă a monumentului. Urmele „popoarelor bear & ei*” (venite la începutul mileniului al II-lea î.e.n. din Olanda şi Renania) se întâlnesc în toată Anglia şi Irlanda. Vânători şi neguţători pricepuţi, aceşti emigranţi au adus ceva nou în istoria insulelor engleze: prelucrarea metalelor. Descoperirile arheologice confirmă însă că „beakerii” nu foloseau decât aurul şi cuprul, pentru bijuterii, arme şi unelte fine (vârfuri de săgeţi, cuţite etc.), de mici dimensiuni. Topoarele, dălţile, vârfurile de lance, majoritatea obiectelor de uz casnic rămâneau făcute din piatră bine şlefuită. Abia ulterior, prin contopirea acestei populaţii cu localnicii şi sub influenţa civilizaţiilor mediteraneene, în special cea cretană şi cea miceniană, Anglia a intrat în epoca bronzului. Noul popor care a luat naştere în zona Stonehenge-ului, „poporul din Wessex” era paşnic, sedentar şi avea o economie înfloritoare, bazată pe agricultură, creşterea animalelor şi comerţul cu staniu şi cositor, metale vitale pentru metalurgia bronzului, Britania fiind principala furnizoare pentru întreaga lume meditetapeeană antică. Imaginile unui pumnal minoic şi ale câtorva topoare de ceremonie miceniene, gravate cu stângăcie pe unul dintre pilonii de la Stonehenge şi găsirea unor obiecte de provenienţă cretană pe ambele coaste ale Mânecii atestă cu prisosinţă legăturile din perioada ultimei faze de construcţie şi folosire a monumentului, 1550 – 1100 î.e.n.

În cursul celor nouă veacuri ale fazei finale, Stonehenge a cunoscut transformări radicale, ajungând la o formă de o măreţie inegalabilă în lumea britanică preistorică, în primul rând, cercurile de „Pietre Albastre” au fost demontate, pilonii de dolerit fiind scoşi din incintă şi depuşi, la distanţe egale unul de altul, pe marginea exterioară a şanţului. Din carierele de la Marlborough Downs (nordul comitatului Wiltshire) aflate la 32 km în linie dreaptă de Stonehenge, au fost aduse 77 de blocuri de gresie, cântărind în medie 26 de tone. (Uriaşii monoliţi erau neteziţi şi fasonaţi chiar în incintă, cu ajutorul unor ciocane de lemn având dimensiunea capului cilindric de până la 35 cm lungime şi 25 cm diametru!). Apoi, 30 dintre ele au fost ridicate în picioare şi aşezate în cerc, cu partea cel mai bine prelucrată spre interior şi pe fiecare pereche de pietre verticale s-a pus câte un buiandrug (grindă aşezată orizontal peste golul unei porţi, ferestre sau uşi, pentru a susţine zidăria de deasupra). Alţi buiandrugi făceau legătura între dolmenele astfel realizate încât, în final, cercul de stâlpi (denumit astăzi „Cercul Pietrelor de Nisip” –, Sarsenstone Circle) era închis în partea de sus cu grinzi lipite una de alta la capete, ajungând să arate aidoma unei coroane răsturnate. Această operă arhitecturală a fost realizată, se presupune, doar cu pârghii şi scripeţi de lemn şi funii de piele; dar pietrelebuiandrug formează un cerc *perfect orizontal*, a cărui circumferinţă medie se află, *în orice punct*, la 5, 3 m înălţime, deşi terenul incintei sanctuarului *coboară* în pantă spre intrarea principală. Fiecare buiandrug este fixat de pilonii-picioare prin ghermele (piese prismatice sau rotunde care fac legătura între tocul unei uşi sau ferestre şi zidărie) cioplite în relief la capetele pilonilor, în aşa fel încât să intre exact în nişte scobituri corespunzătoare, situate pe feţele inferioare ale grinzilor de deasupra.

În interiorul „Cercului Pietrelor de Nisip” s-a ridicat o potcoavă cu deschiderea spre nord-est, compusă din cinci trilitoni (de la grecescul tris = trei şi Îithos = piatră v

Aceştia sunt de fapt nişte dolmene perfecţionate: câte doi stâlpi înalţi de circa 7 m, cu un spaţiu de O, 3 în între ei, deasupra cărora s-a aşezat o dală orizontală, dreptunghiulară, privi în ghermele. Toate cele 15 blocuri sunt de gresie cenuşie, tgpjpţită probabil tot de la Marlborough Downs şi cântăresc în medic 45 tone, ceea ce ridică mari semne de întrebare cu privire la modul de transport şi asamblare. Arheologii sunt de acord astăzi că uneltele de bronz au jucat un rol minor, ba chiar că este puţin probabil să fi fost folosite la construcţia monumentului. Este adevărat că gresia, mai moale decât doleritul, putea fi cioplită cu topoare de piatră; dar pentru a se desprinde un bloc de 45 de tone din trupul muntelui este nevoie de unelte mai bune sau de un număr de cioplitori de care nu prea dispuneau”. popoarele din Wessex”. Efortul necesar pentru transportarea a aproape 100 de monoliţi cântărind în total circa 2.800 tone presupune, de asemeni, mii de oameni şi, mai ales, frânghii mai rezistente decât cele pe care le foloseau constructorii monumentului. Însă toate aceste obstacole pot fi învinse în timp: în loc de a extrage blocurile de stâncă într-o lună, popoarele „beaker” şi „Wessex” o făceau probabil într-un an sau doi, în loc de a le târî până la sanctuar într-o săptămână se canoneau două-trei luni, înlocuind mereu frânghiile de piele ce se rupeau la fiecare 20 de metri. Este şi acesta unul dintre motivele pentru care arheologii consideră că perioadele de construcţie durau câteva secole fiecare... În ceea ce priveşte ridicarea dalei-coronament în poziţie şi potrivirea exactă a ghermelelor în lăcaşuri, la nişte blocuri de zeci de tone, o dată ce se exclude metoda rambleului circular, nu mai rămâne decât posibilitatea folosirii unor palănci cu scripeţi – dar ce frânghii şi ce stâlpi de lemn ar fi rezistat la greutatea trilitonilor din „Potcoavă”?!

În mijlocul potcoavei a fost aşezat un uriaş monolit de gresie, lung de 5 m şi cântărind peste 40 de tone, numit astăzi „Piatra Altarului” („Altar Stone”), iar spre anii 1400 î.e.n. s-au mai ridicat un cerc şi o potcoavă de „Pietre

Albastre” situate concentric, în interiorul „Cercului Pietrelor de Nisip” şi, respectiv a „Potcoavei de Trilitoni”. Aceste pietre, provenite din cele folosite în faza a doua de construcţie, au fost frumos fasonate şi uniformizate la înălţimi şi diametre egale. (Aşa-zisa „Piatră de Sacrificii” – „Staughter Stone”, aflată azi lângă intrarea principală şi despre care arheologii secolelor trecute credeau că a servit druizilor pentru ceremonii rituale, nu este altceva decât piciorul unuia din trilitoni, târât până acolo în evul mediu şi abandonat pentru că era prea greu ca să poată fi scos întreg din incintă.) în sfârşit, ca o ultimă îmbunătăţire, Şoseaua” a fost acoperită cu un nou strat de pietriş şi prelungită până la malul râului Avon.

Istoria Stonehenge-ului dezvăluie mereu alte surprize. Timp de două secole s-a crezut că sanctuarul ar fi opera celţilor, datând deci din epoca fierului şi aparţinând unui popor numeros, relativ bine organizat, o civilizaţie antică binecunoscută, în ceea ce priveşte destinaţia, monumentul părea, prin impresia de sumbră măreţie pe care o lasă astăzi privitorului, ridicat anume pentru ceremonii magice, sacrificii umane, invocarea misterioşilor zei ai celţilor, în prima jumătate a secolului nostru, teoriile au început să se apropie de realitate: perioada de construcţie era considerată ca fiind cuprinsă între 1800 – 1400 î.e.n., deci în plină epocă a bronzului, iar destinaţia se presupunea a fi legată de ceremoniile de înmormântare ale populaţiilor locale. Abia datele acumulate în ultimele două decenii au permis o determinare mai precisă a anilor de debut ai ridicării monumentului: 2800 î.e.n., în plină epocă a pietrei cioplite. Astăzi se ştie că, până în anii 1100 î.e.n. (adică odată cu abandonarea sa de către populaţiile care l-au ridicat pentru un anumit scop, originar), Stonehenge nu a fost niciodată folosit ca loc de sacrificii, înmormântare sau alte ritualuri de acest gen. Importanţa acestui sanctuar a constat în faptul că permitea efectuarea unor observaţii astronomice legate de Soare, Lună şi ciclurile lor, traiectoria celestă a altor stele şi planete, precum şi a unor calcule calendaristice care se puteau

efectua din incinta şi cu ajutorul elementelor arhitecturale componente. Cercetători de prestigiu, ca Gerald S. Hawkins (autorul cunoscutului volum *Stonehenge Decoded – Stonehenge descifrat*) sau cei ai „Grupului de la Glasgow” (prof. ing. Alexander Thom, dr. ing. Archie Thom, dr. Archie Roy, profesor de astronomie la Glasgow University şi Evan Macine, curator la Hunterian Museum) au dovedit, prin rezultatele a mai bine de 25 de ani de studiu intensiv al centrelor, aşezărilor şi sanctuarelor neolitice şi paleolitice din Anglia, Scoţia şi Franţa, că oamenii „epocii de piatră” aveau temeinice cunoştinţe de astronomie, algebră şi geometrie pitagoreeană (cu 2000 de ani înaintea naşterii lui Pitagora). Mai mult, aceste populaţii provenite din grupările Cro-Magnon şi protonordice acordau o deosebită importanţă preocupărilor legate de astronomie, dovadă fiind uriaşele construcţii dedicate observaţiilor asupra bolţii cereşti, o adevărată reţea de „centre astronomice** parcă gândite la scară naţională. Dar populaţiile preistorice europene nu aveau – teoretic – noţiunea de teritoriu naţional sau unitate politică, de limbă şi obiceiuri... Apoi se pune, cel puţin pentru Anglia, problema imposibilităţii efectuării observaţiilor pe timp nefavorabil, or, climatul rece, neguros al insulelor britanice şi-a câştigat un renume îndreptăţit şi bine cunoscut. Însă în mileniul I î.e.n., istoricul grec Diodor scria că: „Britania, ţara de dincolo de Coloanele lui Hercule (Gibraltar – n.a.), unde s-a construit un templu rotund, consacrat zeului Apollo, are o climă blândă care permite poporului ei să obţină două recolte pe an”. Într-adevăr s-au descoperit dovezi ale faptului că acum 5.000 de ani clima engleză era mult mai caldă şi mai însorită decât azi, iar în sudul şi estul Angliei, ba chiar în unele regiuni din Highland (Scoţia) au fost găsite urme ale unui cult al lui Apollo, de influenţă cert mediteraneeană; numai că acesta a apărut la 3 – 4 veacuri după terminarea Stonehenge-ului. Nu este imposibil însă ca sanctuarul să fi fost preluat de populaţii ulterioare „popoarelor din Wessex” şi folosit ca lăcaş de cult închinat lui Apollo, după

cum se poate ca druizii să-l fi transformat (deşi pe vremea lor degradarea monumentului începuse deja) într-o incintă sacră, unde aveau loc ceremonii magice şi, poate, sacrificii rituale, în orice caz, nu s-a descoperit nicăieri vreun indiciu că populaţiile paleolitice şi neolitice ar fi avut astfel de practici. Stonehenge, santinelă a câmpiilor neguroase în ultimele două milenii, martor al măreţiei şi decăderii succesive a celţilor, romanilor, saxonilor, danezilor şi normanzilor, rând pe rând cuceritori şi cuceriţi în Britania, a cunoscut şi vremuri mai senine, când soarele veghea pe boltă neascuns de vreun nor, iar popoare paşnice, născute din populaţiile de Cro-Magnon îşi avântau gândul şi spiritul spre el, globul de foc ce dă lumină şi viaţă Pământului.

În 1978 – 1979 a avut loc un experiment ale cărui rezultate şi desfăşurare vorbesc de la sine: pe coasta de vest a Lowlandului (Scoţia), nu departe de suburbiile oraşului Glasgow a fost ridicat un ansamblu megalitic, pentru prima oară în Europa după mai bine de trei milenii. Proiectul, gândit şi realizat de astronomul scoţian Duncan Liman, sub egida Glasgow Parks Departament şi cu sprijinul Royal Navy, îşi propunea construirea unui observator astronomic identic celor din Neolitic, pentru a se verifica ipoteza Hawkins-Thom. Terminat în 1979, după îndelungi peripeţii, ansamblul (o copie la scară redusă a cercului din jurul menhirului Brise de la Camac-Franţa) constă din 16 menhire neprelucrate, înalte de 1, 8 în aşezate pe circumferinţa unui cerc cu diametrul de 12 m, în jurul unei stânci înalte de 2, 10 m. Steiurile au fost extrase din carieră prin folosirea unei pulberi negre fabricată special (exploziv cu ardere lentă, care nu pulverizează piatra, ci o desface în blocuri cam cât un stat de om), transportate pe culmea Sighthill cu un elicopter *Sea King* şi vehicule terestre de mare putere, apoi ridicate în poziţie verticală cu macaraua. Duncan Lunan spunea: „Construind această «miniatură» ne-am convins că, pentru oamenii primitivi, efortul necesar realizării unui singur ansamblu megalitic era comparabil cu trimiterea de către

noi, astăzi, a unui echipaj uman pe Lună” (*OMNI*, august 1981). Începând cu anul 1980 s-a putut verifica regulat funcţionalitatea „observatorului”, care marchează: răsăritul şi apusul Soarelui la solstiţiile de vară şi respectiv de iarnă, precum şi răsăritul (apariţia pe firmament a) unei stele de iarnă deosebit de strălucitoare, Rigel.

Astfel s-a pus capăt, în sfârşit, opoziţiei arheologilor conservatori, ce refuzau să admită ideea că oamenii din Neolitic şi Paleolitic ar fi avut cunoştinţe de astronomie, matematică şi geometrie. Adăugându-se constatărilor lui Marshack şi reconstituirilor-machetă *funcţionale* ale Stonehenge-ului, ansamblul de pe Sighthill vine să confirme încă o dată faptul că Europa „preistorică”, mai concret civilizaţia populaţiilor provenite din *Homo sapiens fossilis* era cu totul altceva decât se credea până nu demult. Pictorii de la Lascaux, sculptorii de la Lepenski Vir, arhitecţii şi constructorii de la Carnac şi Stonehenge, deşi despărţiţi de milenii şi de distanţe uriaşe, aparţin unei singure lumi, unei comunităţi spirituale ce nu cunoştea graniţe, caracterizată prin curiozitate, îndrăzneală creatoare, nevoie de frumos, dorinţa de a înţelege Universul, de a lăsa ceva în urmă, o dovadă a perenităţii omului şi omenirii.

INSULA REGELUI MINOS

Creta: insulă veşnic scăldată în razele soarelui şi stropii purtaţi de vânt dinspre talazurile Mediteranei. Un petec de pământ <250 km lungime şi 50 km lăţime maximă) la răscrucea drumurilor ce unesc Europa. Africa şi Asia Mică. Un loc de întâlnire pentru navigatori şi civilizaţii deopotrivă, zguduit adesea de catastrofe naturale ori de năvăliri străine, teatrul unor lupte crâncene, perpetuate de-a lungul istoriei, începând cu invazia aheenilor (secolul al XIV-lea î.e.n.) şi sfârşind cu cea nazistă (1941).

Această insulă a fost leagănul uneia dintre cele mai fascinante civilizaţii mediteraneene antice. Dacă Egiptul a rămas inegalabil prin măreţia construcţiilor sale monumentale, iar Fenicia este considerată prima stăpână a

mărilor şi comerţului, Creta minoică poate fi numită, pe drept cuvânt, o lume a frumosului, a armoniei şi a rafinamentului. Şi toate acestea la un nivel uluitor, cu forme de tranziţie prea scurte şi nesemnificative. Unii istorici încearcă să explice naşterea şi rapida maturizare a civilizaţiei minoice tocmai prin situarea insulei într-o poziţie favorabilă pentru a primi influenţele tuturor marilor civilizaţii din jur, anterioare şi contemporane: egipteană, sumeriană, feniciană. Alţii afirmă că aceste influenţe au deţinut doar un rol minor, iar cretanii le-au asimilat repede culturii pe care şi-o făuriseră singuri, imprimându-i o uimitoare originalitate. Descoperirile arheologice demonstrează că, pe de-o parte, elementele preluate de la egipteni şi din Asia Mică nu au avut decât un impact superficial, iar pe de alta, că spiritul şi cultura cretană, deşi de o incontestabilă originalitate, datorează multe unei alte civilizaţii necunoscute încă, poate chiar cea Atlanta.

Deşi muntoasă (cel mai înalt vârf din Munţii Ida atinge 2.456 m), şi dispunând de puţine zone cu adevărat fertile, în nord, pe coaste şi de-a lungul râurilor, insula beneficiază de o

Cnossos – Scara principală şi anticamere din partea sudică a palatului (stadiu actual).

climă care permite cultivarea viţei de vie, a măslinilor, a smochinilor şi creşterea vitelor. În antichitate, munţii şi pădurile ascundeau numeroase animale sălbatice (predominând cerbii şi mistreţii), iar pescuitul a fost întotdeauna bogat, astfel că populaţia nu pare să fi cunoscut lipsurile. Existau în Creta zăcăminte de cupru, ba chiar aurifere; locuitorii se dovedeau însă nu numai buni agricultori sau meşteşugari, ci şi navigatori şi negustori pricepuţi, ceea ce explică situarea principalelor oraşe pe coastă, Cnossos, Phaistos şi Mallia fiind porturi celebre în lumea antică.

Istoria civilizaţiei minoice (a cărei descoperire se datorează lui Sir Arthur Evans) este încă insuficient cunoscută, apariţia ei rămânând învăluită în mister, iar perioadele de bruscă înflorire fiind adesea întrerupte de

cataclisme care distrugeau aproape complet societăţile din momentele respective, fără a le împiedica refacerea ulterioară. Iată o succintă prezentare a principalelor etape, prin care a trecut civilizaţia autohtonă a Cretei antice:

a) 4.000 – 2800 î.e.n.: cele mai vechi urme de civilizaţie, o societate neolitică, înapoiată atât tehnic, cât şi cultural (topoare de piatră, cuţite de obsidâan, peşteri de locuit şi peşteri-cimitir, e: o; b) 2800 – 2500 î.e.n.: apare metalurgia aramei (cauza presupusă – emigrarea unor populaţii din Asia Mică). Centrele principale de prelucrare au fost descoperite în estul insulei, la Guroia, Zakro şi Vasiliki; c) 2500 – 2000 î.e.n.: cultura minoică timpurie – începe epoca bronzului şi se consolidează structura societăţii sclavagiste. Vasele de piatră şlefuită şi argilă, bijuteriile de aur, sigiliile, armele de bronz dovedesc o tehnologie superioară celei din Grecia continentală, din insulele Mării Egee sau din Asia Mică. Se foloseşte scrierea pictografică; d) 2000 – 1900 î.e.n.: perioada construcţiei simultane a marilor palate din Cnossos, Phaistos şi Mallia, capitalele celor trei regate principale din insulă, apărute la începutul mileniului al II-lea î.e.n.; e) 1900 – 1700 î.e. apogeul culturii minoice mijlocii – se generalizează metalurgia bronzului şi roata olarului (apariţia ceramicii stil Camares), se cristalizează definitiv stratificarea socială în regatele de pe insulă. Palatele sunt împodobite luxos, flota cretană de război domină Mediterana orientală, iar cea comercială o concurează cu succes pe a fenicienilor, întreţinând legături cu Egiptul, Femeia, Grecia, Asia Mică, Africa de Nord. Abandonarea scrierii pictografice pentru scrierea liniară tip *A*; f) 1700 – 1600 î.e.n.: o catastrofă (probabil de origine seismică) distruge flota, aşezările, porturile şi toate marile palate, lovind grav civilizaţia cretană prin anii 1700 î.e.n. Timp de o sută de am, insula resimte din greu efectele crizei; g) 1600 – 1500 î.e.n.: reîncepe perioada de înflorire şi prosperitate. Marile palate sunt reconstruite, într-un stil arhitectural nou şi prin metode foarte avansate pentru acea vreme, dar sunt distruse iarăşi de o catastrofă

naturală prin 1500 î.e.n. De data aceasta însă, redresarea Cretei este mult mai rapidă; h) 1500 – 1400 î.e.n.: unificarea celor trei regate sub sceptrul dinastiei Minos din Cnossos. Apariţia carului de luptă şi a calului (aduse din Orientul Mijlociu), inventarea scutului în formă de opt şi a sabiei lungi (rapieră). Reconstrucţia parţială a flotei, crearea unor splendide opere de artă – apogeul civilizaţiei minoice târzii şi al metalurgiei bronzului în Creta. Aşezări importante: Cnossos, Gumia, Palaicastro. Colonii şi contoare[1] comerciale cretane pe toate coastele Mediteranei, ajungând până la ţărmurile Atlanticului (Peninsula Iberică, Golful Biscaya), cele ale Mării Negre şi chiar în Orientul îndepărtat; i) 1400 – 1200 î.e.n.: invazia aheenilor, veniţi din Grecia continentală. Creta devine o parte a lumii miceniene, dar izbuteşte să-şi păstreze autonomia politică şi originalitatea culturii Populaţia se elenizează doar superficial, palatul din Cnossos este jefuit şi parţial distrus la început, se introduce scrierea liniar* tip şi alături de cea de tip *A*. Invadatorii sunt însă uimiţi şi impresionaţi de superioritatea culturii cretane. a tehnicii de construcţie a palatelor şi a navelor, de prelucrare a metalelor şi a ceramicii, de stilul operelor de artă, al îmbrăcăminţii, al ceremonialului de la curte etc. Ei adoptă majoritatea acestor noutăţi, sfârşind prin a fi asimilaţi, a se modela după obiceiurile celor cuceriţi, ba chiar a le răspândi pe continent. Creta nu este colonizată, urmele micenienilor fiind întâlnite mai ales la Cnoseos, unde aveau o garnizoană puternică, portul şi palatul fiind folosite de o dinastie venită de pe continent; j) 1200 – 1100

1

_ Termenul de contoar (comercial) are un înţeles aparte în literatnn istorică şi vine de la un cuvînt francez care a avut două înţelesuri de-a lungul secolelor. Mai întîi, între secolele al XII-lea şi al XIV-lca desemna filialele din Franţa ale băncilor genoveze şi florentine, care efectuau operaţiuni cu bani lichizi (comptoire = a număra, numărător) ; ulterior, între secolele al XVII-lea şi al XIX-lea a desemnat agenţiile de schimb comercial (atît în natură, cît şi pe relaţia bani lichizi-marlă) instalate de francezi în colonii şi la marginea ţinuturilor neexplorate din America de Nord şi Africa.

î.e.n.: dorienii (alungaţi de „triburile câmpurilor de urne” din Penisula Balcanică) pătrund în Grecia continentală, distrugând în parte civilizaţia miceniană, apoi ocupă întreaga Cretă. Noii invadatori aduc cu ei metalurgia fierului, dar şi brutalitatea specifică marilor migratori: palatul din Cnossos (care cunoscuse o nouă epocă de înflorire sub aheenii „cretanizaţi”) este nimicit până la temelii, iar populaţia autohtonă decimată. Splendida civilizaţie minoică, lumea artei şi a subtilităţii dispare definitiv din istorie, sucombind sub năvala hoardelor de jefuitori, mult mai înapoiaţi şi mai insensibili decât aheenii sau oricare alt popor mediteraneean.

Creta, pământ cu o existenţă atât de zbuciumată, a fost unul dintre locurile preferate de grecii antici pentru a-şi plasa acţiunea legendelor cu zei, semizei şi eroi. Fapt deloc surprinzător: civilizaţia minoică, era atât de uimitoare pentru contemporani, încât considerau că singura explicaţie o constituia... ajutorul pe care zeii îl oferiseră dinastiei regelui Minos, rudă apropiată a lor! În rezumat, povestea acestei înrudiri s-ar fi desfăşurat astfel:

Preschimbându-se într-un taur uriaş, Zeus a răpit-o pe fiica regelui Feniciei, frumoasa Europa şi a dus-o în Creta. Aici Europa a născut doi băieţi, Minos şi Radamante, apoi, după ce a fost părăsită de stăpânul Olimpului (celebru pentru aventurile? – i necredinţa sa), s-a căsătorit cu Astenos, regele insulei. La moartea acestuia, cretanii l-au proclamat rege pe Minos, dar numai după ce tânărul şi-a dovedit originea divină cerându-i unchiului său, Poseidon, zeul apelor, să-i trimită din adâncuri an taur alb, ca amin lire a înfăţişării luate odinioară de Zeus. Poseidon i-a împlinit ruga, poruncind însă ca taurul să-i fie jertfit tot lui, pentru a se reîntoarce în mare. Videan şi lacom, Minos a ascuns taurul, jertfind un animal oarecare, ceea ce l-a înfuriat cumplit pe unchiul său. Neputând să se tăzbune făţiş pe fiul lui Zeus, Poseidon şi-a plănuit cu grijă revanşa, lovind acolo unde nu se aştepta nimeni, cu cruzime, dar şi cu o incon iestabilă doză de umor. De vreme ce Minos ţinuse cu cot dinadinsul să aibă dovada

înrudirii sale cu taurul divin, zeul mărişor s-a gândit să-i dea încă una, mai deosebită, despre care toată jurnea să-şi amintească în veci. Astfel încât, la nunta lui Minos cu Pasifae, una dintre fiicele Soarelui, Poseidon a vrăjit-o pe mireasă, făcând-o să se îndrăgostească de taurul alb, ascuns într-una din grădinile palatului din Cnossos. Curând, Pasifae a dat naştere unui monstru cu trup omenesc şi cap de taur, care e hrănea numai cu carne de om. Pentru a scăpa de fiara ce înspăimânta întreg palatul, regele Cretei l-a chemat pe un faimos arhitect atenian, Dedal, cerându-i să construiască Labirintul, o pădure de ziduri şi coloane înalte, fără acoperiş, unde şi-a închis fiul, numit de toţi, Minotaur. Aici, monstrul primea un tain zilnic, compus la început din osândiţii la moarte şi prinşii din războaie, mai apoi, când aceste două surse au secat, din tineri (băieţi şi fete) trimişi ca tribut de diferite cetăţi din Grecia continentală şi insulară. Până la urmă însă, lumea a scăpat de coşmar mulţumită lui Tezeu, fiul lui Poseidon şi-al prinţesei ateniene Etra. Tânărul erou, ajutat de Ariadna (fiica lui Minos) şi Dedal, l-a răpus pe Minotaur şi a reuşit să iasă din Labirint, fugind apoi cu Ariadna. Mâniat, Minos i-a azvârlit pe Dedal şi Icar, fiul acestuia, în Labirint. Atenienii şi-au făurit aripi din pene lipite cu ceară şi au pornit în zbor spre Grecia, dar Icar, ridicându-se prea mult în văzduh şi-a atras pedeapsa lui Helios (Soarele), care l-a făcut să se prăbuşească din înalturi. Între timp, taurul lui Poseidon, care se sălbăticise şi pustia Creta, a fost prins de alt erou faimos, Heracles, fiul lui Zeus şi-al reginei Alcmena şi dus în Argos (Grecia).

Măiestria de povestitori şi fantezia inepuizabilă a vechilor greci sunt bine cunoscute. Dar erau toate aceste legende numai nişte simboluri literare? Descoperirile arheologice din ultimele două secole tind să confirme ori să infirme unele elemente, deşi nu întotdeauna cele previzibile. Spre exemplu, Creta nu putea pretinde în anii 1500 î.e.n. tribut de la Atena pentru simplul motiv că, la acea dată, statul atenian nici nu exista, el cristalizându-se cam prin anii ’700 î.e.n. În schimb, Labirintul era într-

adevăr o parte componentă a palatului de la Cnossos, dar având o cu totul altă întrebuinţare decât cea pe care i-o atribuie legenda. În ceea ce priveşte zborul lui Dedal, el nu a fost desigur decât o fantezie, care dovedeşte însă cât de impresionaţi erau străinii de geniul tehnic al arhitecţilor şi meşteşugarilor cretani. (Faptul că Dedal, Icar şi Tezeu sunt consideraţi *atenieni*, în tradiţii transmise de *atenieni*, nu înseamnă mare lucru...) Alte elemente îmbracă în metaforă realităţi confirmate istoric: aducerea, primelor vite domestice din Asia Mică şi Orientul Mijlociu prin anii 2800 î.e.n., puterea şi prestigiul de care se bucura Creta în rândul micilor regate continentale sau insulare în anii 1800 – 1500 î.e.n. (este probabil că unele dintre ele solicitaseră protecţia flotei cretane şi plăteau tribut) bogăţia şi autoritatea de necontestat ale regilor dinastiei Minos. Minotaurul nu este o simplă legendă, încă din Paleolitic, picturile rupestre înfăţişează oameni mascaţi în animale şi se ştie că existau, atât în Europa şi America de Nord, cât şi în Africa, dansuri rituale ce simbolizau „înfrăţirea” dintre om şi animale, ceremonii menite să aducă noroc la vânătoare ori legate de venirea primăverii, anotimpul trezirii naturii la viaţă şi al fecundităţii. Iubirea dintre fiica Soarelui şi taurul mării era probabil o idee de origine egipteană (căci în Egiptul antic taurul a fost un animal sfânt şi asociat de preferinţă lui Ra, zeul soarelui). dar cretanii au ştiut să-i dea o puternică nuanţă de originalitate, fapt normal, căci insula lor datora totul soarelui şi mării. Numeroase vase pictate, fresce, bijuterii de aur, statuete şi pocale din perioada 2500 – 1400 î.e.n. prezintă, aproape obsesiv, imaginea unui om cu cap de taur. Măşti ceremoniale de bronz sau de aur, în formă de cap de taur au fost găsite în câteva locuri (Cnossos, Phaistos, Haghia Triada, Mallia etc.). Cercetători prestigioşi afirmă că în Creta minoică existau o serie de ceremonii legate probabil de vechiul cult al soarelui, la care participau atât bărbaţi, cât şi femei, purtând măşti ce simbolizau soarele, marea, fertilitatea etc. (elemente asociate într-un fel sau altul taurului, care nu era

considerat însă o zeitate, ca în Egipt).

Ce se ascundea în spatele vălului mitologic, care era adevărata viaţă a societăţii minoice şi de ce realizările acestei civilizaţii uimesc şi astăzi, aşa cum i-au impresionat pe grecii de acum patru milenii?

Din punct de vedere antropologic, oamenii Cretei minoice aparţineau unui grup deosebit de cele din Grecia continentală ori insulară, Egipt şi Orientul Mijlociu, constituind o populaţie foarte interesantă, redusă numeric, dar care s-a păstrat până în ziua de astăzi în Creta. Caracteristicile sale în antichitate erau: statura puţin mai înaltă decât a egiptenilor (însă arareori depăşind 1.65 m), trupurile şi membrele zvelte, trăsăturile de o fineţe şi o gingăşie uimitoare. Iniţial se crezuse că reprezentările de pe vase sau bijuterii, statuile şi picturile minoice idealizează această frumuseţe (şi, într-adevăr, există o exagerare, talia extrem de subţire a femeilor şi bărbaţilor, dar ea se datorează unui canon estetic al epocii). Datele obţinute în urma studiilor efectuate pe scheletele descoperite în mormintele antice şi informaţiile furnizate de cercetări comparative între actuala populaţie a Cretei şi cea din Grecia continentală confirmă întru totul imaginea generală ce rezultă din arta minoică. Fizionomia tipică şi astăzi cretanilor (chipul oval, alungit, bărbia retrasă, fruntea înaltă şi înclinată, nasul drept, mai curând etrusc decât grec, ochii mari, denotând vivacitate şi o inteligenţă deasupra mediei) se completează fericit cu o carnaţie în mod normal albă, dar adesea puternic bronzată, contrastând cu părul bogat şi negru (purtat în epoca minoică în bucle tăiate scurt şi inelate pe frunte, lăsate în şuviţe foarte lungi la spate, atât la bărbaţi, cât şi la femei). De altfel, artiştii cretani aveau un deosebit de pătrunzător spirit de observaţie şi izbuteau să fixeze cu exactitate caracteristicile fiziologice ale unui anumit tip rasial. Mărturie stau atât portretele propriei populaţii, cât şi cele de greci continentali, negri, fenicieni sau egipteni descoperite la Cnossos.

Bărbaţii nu erau foarte puternici, compensând forţa

fizică printr-o agilitate remarcabilă, demonstrată atât de atitudinile în care sunt redaţi grafic, cât şi de conformaţia membrelor şi trunchiului, modul de luptă şi tipul armelor adoptate. Femeile erau frumoase şi delicate, după cum arată multe statuete şi fresce descoperite la Mallia, Haghia Triada şi, mai ales, la Cnossos (cum ar fi, de exemplu, un portret denumit „Micuţa pariziană care, în pofida unor stângăcii, rămâne, în esenţă, definitoriu pentru cretanele din antichitate şi, într-o mare măsură, chiar pentru cele de astăzi). Despre prototipul femeii din epoca minoică, profesorul german Friearich Matz, un erudit cercetător al civilizaţiilor arhaice greceşti scria, în volumul său *Kreta*.

Mykene, *Troja* (*Creta*, *Micene*, *Troia*); „Ochii mari, întunecaţi, te privesc cu naturaleţe, inteligenţă şi parcă o ironică mirare, de sub sprâncenele desenate cu fineţe. Buze mici, viu colorate, nas îndrăzneţ, uşor ridicat şi o bărbie delicată alcătuiesc împreună un profil deschis. Gâtul, lung şi zvelt, poartă capul cu o siguranţă de sine şi o graţie desăvârşită (...) Feminitatea extraordinară a acestor făpturi este subliniată de felul de a se aşeza (foarte des cu picioarele îndoite sub corp), înclinarea bustului şi a gâtului la ceremonii, la dans ori în timpul unei conversaţii, gesturile braţelor, mişcările degetelor, lungi şi mlădioase. Există o lume întreagă de asemenea făpturi pline de temperament, vioaie, vesele, îndrăzneţe, care evoluează liber şi natural, chiar în cadrul celui mai strict ceremonial de la curte. Pentru prima dată, eternul feminin este exprimat în toată frumuseţea lui, într-o manieră aproape occidentală. Forma, subiectul reprezentat şi modalităţile de manifestare ale gândirii prin comportament se unesc în aceste fresce într-un ansamblu remarcabil de armonios”.

Un asemenea tip uman, zvelt, fin, specific, deşi unele trăsături ale sale se întâlnesc şi la alte popoare mediteraneene, apare curios dacă este comparat cu imaginea general admisă despre omul neolitic şi chiar cel antic. Este adevărat că Homo sapiens *jossilis*, specia din care se trage rasa albă, europidă, au fost mai zvelţi şi au avut trăsături mai frumoase decât specia anterioară lor,

oamenii de Neanderthal. Însă şi grecii continentali, spre exemplu, s-au desprins din *Homo sapiens fossilis* şi, cu toate acestea, nu au anatomia delicată a cretanilor. Or, reprezentările grafice din orice perioadă a civilizaţiei minoice (chiar cea anterioară primelor palate) redau acelaşi gen de personaje şi fizionomii, îndreptăţind opinia profesorului Matz: „Tipul acestei rase de oameni nu este produsul unei epoci tardive, suprarafinate (şi cu atât mai puţin decadente – *n.a.*) (...) El a apărut în Creta, probabil, încă înainte de cultura minoică timpurie”. Locul de unde a venit populaţia respectivă (care a adus cu ea şi obişnuinţa folosirii metalelor neferoase) rămâne însă incert. Caracteristicile antropologice elimină Africa, Asia şi Grecia continentală, iar printre popoarele din Orientul Mijlociu nu se numărau prea multe de navigatori în mileniul al

III-lea î.e.n. Oricum, argumente de ordin istoric şi cultural, la care se adaugă diferenţele majore privind înseşi concepţiile despre om, Univers, viaţă, societate, religie etc. a cretanilor, par să excludă Orientul Mijlociu, rămânând deschise doar două posibilităţi: emigrarea unei populaţii necunoscute din Asia

Mică ori din sud-estul Europei, care a căpătat, sub influenţa mediului şi a modului de viaţă, caractere fiziologice mediteraneene.

Originalitatea Cretei minoice, atât de deosebită faţă de vecinii săi, se manifestă în toate aspectele şi elementele care definesc o civilizaţie, de la cele mai mărunte, ca veşmintele şi podoabele, până la artă (ceramică, pictură, sculptură), mod de viaţă, organizare socială, ceremonial de curte şi religios, tehnica de construire a clădirilor şi corăbiilor, arme şi concepţia de întrebuinţare a lor etc.

Veşmintele purtate de bărbaţi erau simple şi funcţionale: cizme înalte, probabil de piele, şi un fel de fustă scurtă sau şorţ despicat într-o parte, care, în perioada ultimului regat mi – noic, se prezenta în două variante, cea de ceremonie (având partea din faţă mai lungă şi împodobită cu broderii bogate) şi cea de zi cu zi (căpătând forma unui short). Acest veşmânt, în general

triunghiular, era susţinut printr-un cordon de piele cu ornamente metalice sau chiar făcut în întregime din metal preţios, din şiraguri de perle ori mărgele de sticlă. La ceremonii, membrii de sex masculin ai familiei regale şi o parte dintre nobili purtau un fel de capişoane somptuoase, adesea în formă de coroană, brodate şi împodobite cu perle, pene de păun, crini etc. Se pare că, aidoma egiptenilor, bărbaţii nu aveau în nicio perioadă a anului veşminte care să le acopere bustul. La război însă, purtau platoşe constând din pieptare fără mâneci, făcute din piele sau din mai multe straturi de pânză groasă şi placate cu bronz, iar începând cam de prin anii 1600 î.e.n., pieptare din zale (tip solzi sau inele). Tot pentru luptă, niciodată la vânătoare sau la ceremonii se foloseau coifuri, la început simple capişoane de piele garnisite cu colţi de mistreţ şi ornate cu o coamă de cal, mai apoi, după 1500 î.e.n., adevărate căşti de bronz sau aramă, protejând capul, ceafa şi obrajii şi având în vârf un ţugui sau o măciulie în care se introducea un panaş dintr-o coadă de cal. Acest tip de coif, unul dintre primele apărute în istorie, a fost preluat de micenieni şi a devenit celebru în urma războiului troian şi, mai ales, a răspândirii operei lui Homer, fiind folosit de greci şi macedoneni până la începutul erei noastre.

Veşmintele femeilor erau incomparabil mai variate, mai bogate şi neaşteptat de elegante, rămânând printre cele mai rafinate din întreaga antichitate. Cretanele aveau un anumit veşmânt pentru fiecare gen de activitate ori situaţie care se putea ivi. Pentru exerciţii acrobatice sau jocuri foloseau un costum simplu: fustă scurtă sau şorţ şi o bandă de pânză pe frunte. Pentru vânătoare şi unele dansuri de primăvară îmbrăcau rochii de pânză subţire, scurte, drepte (având mâneci scurte şi o bandă lată, de culoare închisă, cusută la umeri, mâneci şi tiv). Costumul de curte al prinţeselor, doamnelor nobile, şi preoteselor era de o bogăţie şi o complexitate uimitoare. Se complinea de obicei dintr-o fustă lungă până la pământ, în formă de clopot, de care se prindeau uneori 4 – 6 rânduri de volane, un şorţ brodat şi garnisit cu perle sau mărgele ori o eşarfă

petrecută peste şolduri, o bluză-corsaj cu mâneci scurte, decupată în faţă pentru a lăsa sânii complet descoperiţi (modă de origine egipteană) şi un fel de „pălării” conice ori semisferice (adesea purtând pe creştet statuete de păsări ori de alte fiinţe, făcute din plăci subţiri de bronz sau de aur). Talia era strânsă cu panglici sau cordoane cu franjuri la capete, corsajul avea pe umeri un fel de galoane de aur sau perle şi era deosebit de frumos brodat şi împodobit. (Sandale nu se purtau decât la vânătoare şi jocuri, rar la dans, niciodată la curte sau la ceremonii). Costume de curte atât de bogate şi complicate n-au fost întâlnite până în Franţa lui Ludovic al XIV-lea şi diferă total de orice veşminte de ceremonie existente la popoarele mediteraneene în antichitate.

Podoabele jucau un rol deosebit de important în viaţa cretanilor. De la rege până la cel mai umil, indiferent de vârstă şi sex, toţi aveau podoabe, fie că erau făcute din aur, fie că rămâneau simple colane de crini – florile preferate în societatea minoică. Bărbaţii purtau (la ceremonii, la curte, la sărbători, uneori chiar şi la activităţile zilnice) colone de flori, coliere din aur sau bronz, brăţări la încheieturi, braţe şi glezne. Ofiţerii aveau numeroase insigne de aur pe pieptare (indicând probabil rangul militar şi unitatea din care făceau parte), iar nobilii se întreceau în a folosi inele-sigiliu cât mai somptuoase, făcute din aur, dar mai ales tăiate dintr-o mare piatră semipreţioasă. Bijuteriile femeilor erau snlendide: coliere, brăţări, lănţişoare pentru prins părul, din aur, perle sau mărgele, diademe, inele şi, mai ales, pandantive în formă de lei, capete de tauri, octopode, albine, rozete, crini etc. Dansatoarele, preotesele, soţiile şi fiicele de nobili, femeile libere, chiar şi sclavele aveau, fără excepţie, astfel de podoabe, mai bogate sau mai simple, dar nelipsite, după cum confirmă atât descoperirile din morminte, cât şi frescele ori statuetele* din toate perioadele minoice.

Într-o asemenea civilizaţie, plină de curiozitate, fantezie, îndrăzneală creatoare şi spirit inventiv este normal ca meşteşugurile şi mai ales arta să fi căpătat o

dezvoltare deosebită.

Ceramica lucrată în Creta, în special cea în stil Camares (numită astfel după peştera unde au fost descoperite primele vase de acest gen), este una dintre cele mai frumoase din zona mediteraneeană, fiind depăşită doar de cea egipteană şi, mai târziu, de cea miceniană. Vasele sunt decorate cu motive geometrice, florale şi animaliere, în general de culoare roşie, galbenă sau albă (în vreme ce fondul este negru). Un exemplu celebru rămâne „vasul cu caracatiţă” de la Gumia (secolul al XVI-lea î.e.n.), una din capodoperele artei ceramice din toate timpurile ce poate rivaliza chiar şi cu porţelanurile chinezeşti.

Pictura, atât cea murală, cât şi cea de pe vase, este superioară artistic maniere* contemporani egiptene sau celei din Orientul Mijlociu şi cu atât mai mult celei din Grecia continentală (inclusiv cea ulterioară, din Micene), fiind egalată doar de unele fresce din Tirint (Argolida), realizate în secolul al XIII-lea î.e.n. În perioada timpurie se folosea, pentru reprezentările umane, o convenţie împrumutată de la egipteni: pielea bărbaţilor era colorată numai în roşu sau brun, a femeilor numai în alb. Cam prin anii 1800 î.e.n. Însă, arta minoică se eliberează de această constrângere, personajele fiind pictate ca în realitate. Figurile sunt redate numai în profil, cu ochiul privit din faţă (stilul egiptean) însă trupurile au o mobilitate şi o naturaleţe care nu poate fi găsită în frescele Egiptului faraonic. În plus, supleţea stilului, predilecţia pentru linii sinuoase, curbe ori spiralate şi faptul că personajele sunt surprinse aproape întotdeauna în mişcare, dă picturii cretane o notă de prospeţime care va fi întâlnită abia în „secolul de aur al lui Pericle”, apogeul perioadei clasice greceşti (secolul al V-lea î.e.n.). Pictura epocii minoice introduce peisajul marin (dovadă a dragostei cretanilor faţă de mare), precum şi reprezentarea foarte exactă a oamenilor şi animalelor, chiar atunci când acestea sunt fantastice (cum ar fi cazul leului cu cap de păun din palatul de la Cnossos). Personajele frescelor? O lume

impresionantă prin diversitatea ei: războinici, vânători, dansatoare, acrobaţi, regi, prinţi, curteni, preotese, evoluând printre lei, cai, tauri, delf; ni, caracatiţe, fluturi, albine şi peşti viu coloraţi. O lume a frumosului, a delicateţei („Prinţul e\: coroană de pene”, Delfinii”. „Maimuţa care culege şofran” şi „Maimuţa albastră” de la Cnossos, „Fresca Maimuţelor”? i „Fresca Antilopelor”, descoperite într-o casă din colonia mino că din Insula Thera, „Pisica pândind fazanul 1 şi „Fata care culege flori” de la Ilaghia Triada etc.). Un univers care pare să fi gravitat în jurul a două elemente simbol: femeia şi îl o.1. rea.

Sculptura, la început în piatră şi lemn, trece, după anul 2000 î.e.n., într-un stadiu nou, odată cu folosirea faianţei (probabil preluată de la egipteni) şi, mai ales, inventarea stucului

Cnossos – „Fresca delfinilor” (stadiu actual).

(descoperire, se pare, autohtonă). Această pastă făcută din gips, var şi pulbere de marmură este moale la origine şi poate fi modelată în orice formă pentru ca apoi, în contact cu aerul uscat al insulei, să devină extrem de dură, deşi casabilă. Cretanii foloseau stucul pentru a realiza basoreliefuri în vederea placării pereţilor, ornamente pentru tavane şi frontoane, decoraţii exterioare pentru sarcofage şi mobilă etc. Începând din mileniul al II-lea î.e.n... statuetele, obiectele casnice, vasele (inclusiv cele mari, pentru păstrarea proviziilor) erau făcute din stuc, ceramică ori faianţă, mai rar piatră, bronz sau aur. Mobila, din piatră sau lemn, cu încrustaţii de aur şi argint era masivă, dar funcţională (laviţe-pat, jilţuri, dulapuri, cufere etc.) Existau şi o serie de obiecte, cum ar fi pocalele sau vasele de ceremonie, realizate numai din aur, argint aurit sau bronz, după cum pentru altele nu se foloseau decât piatra, stucul, stea ti ta sau ceramica, motivele acestei alegeri nefiind legate strict de destinaţia obiectului, ci de nişte considerente rămase necunoscute. Dacă statuetele de bronz minoice sunt mai stângace, în schimb cele de faianţă (spre exemplu celebrele” preotese

cu şerpi” de la Cnossos) nu au egal în arta europeană, contemporană lor, rivalizând cu cele egiptene şi din Orientul Mijlociu.

Cnossos – Preoteasă reprezentând-o pe „zeiţa – ninoră cu şerpi” (faianţăj.

Arhitectura minoică, fără a atinge monumentalitatea celei din ţara faraonilor, era impresionantă şi deţinea secrete care nu pot fi în întregime descifrate nici astăzi. Oraşele, palatele, vilele nobilimii, turnurile care străjuiau din loc în loc coasta, clădirile consacrate ceremoniilor, marile depozite de mărfuri şi alimente, rezervoarele de apă, mormintele boltite, sarcofagele poartă amprenta unei civilizaţii înaintate, egală Egiptului şi Sumerului. Există trei stiluri diferite în arhitectura cretană, identificate după cele trei perioade de construcţie a palatelor: secolele al XIX-lea, al XVI-lea şi al XV-lea î.e.n. Toate au însă în comun câteva elemente: a) lipsa voită de omogenitate şi simetrie a ansamblului, având ca rezultat sporirea pitorescului; b) plasarea clădirilor sau a aşezărilor în aşa fel încât să beneficieze pe cât posibil, de o apărare naturală (munţi, râpe etc.); c) încercarea de a le face cât mai rezistente la cutremure prin folosirea unor grinzi, stâlpi şi coloane de lemn tare, alegerea unui teren dur ca fundaţie sau construirea unei fundaţii de piatră; d) facilităţi deosebit de utile şi funcţionale, denotând un concept urbanistic modern; e) arta amenajărilor interioare, care atinge un rafinament ce egalează dacă nu depăşeşte realizările similare egiptene.

Zidurile exterioare ale oraşelor atingeau grosimea de 2 m, fiind realizate din blocuri mari de piatră. Ca şi cele egiptene, sumeriene ori feniciene, nu erau încununate cu metereze şi dispuneau de foarte puţine deschizături. Străzile erau, se pare, pavate, iar în ultima perioadă de înflorire minoică, portul Cnossos (situat la 3 – 4 km de palat) dispunea de docuri şi cheiuri din piatră în locul celor anterioare, din lemn.

Palatele din Mallia, Haghia-Triada, Phaistos şi, mai ales, Cnossos, dau însă adevărata măsură şi esenţă a

arhitecturii cretane. Zidurile exterioare erau construite din blocuri cubice, dintr-o piatră asemănătoare alabastrului şi aşezate pe o fundaţie din dale de calcar. Ferestrele şi uşile erau făcute din lemn (ca şi o parte din grinzile şi coloanele de susţinere), placat cu aramă sau bronz. Ceea ce se remarcă în primul rând este lipsa de simetrie, de ordine dinainte plănuită. După cum scria Robert L. Scranton în lucrarea *Aesthetic Aspects of Ancient Art* (*Aspecte estetice ale artei străvechi*): „Palatul minoic lasă impresia unei structuri vegetale, asemănătoare cu un copac, unităţile sale componente fiind un fel de celule, decurgând una din alta, amestecându-se între ele (...). Un astfel de principiu arhitectural se opune organizării monoidale egiptene şi orientale, unde întregul edificiu este conceput ca un ansamblu bine delimitat, subîmpărţit secundar". Acest stil se reflectă în toată arta

Plănui *palatului* ce la Cnossos (chipă F.vans).

cretană, de la realizarea coloanelor ca pe un tot (neseparându-le clar de capitel şi lipsindu-le de bază) şi a vaselor de ceramică fără elemente distinct marcate (picior, pântec, umăr, gât, buză), până la pictură şi sculptură, care dau mai curând senzaţia de fluid, decât de compoziţie ordonată în părţi individualizate, legate de un element central. Or, refuzul unui canon strict, respingerea ideii de limitare a fanteziei, improvizaţiei şi libertăţii de creaţie sunt caracteristice definitorii pentru arta şi gândirea cretană, ca şi faptul că, pentru întâia oară în Europa, ea manifestă un spirit total opus gândirii orientale, alegând omul ca factor de maximă importanţă în universul înconjurător. Civilizaţiile contemporane cretanilor, atât cele din Orientul Mijlociu, cât şi cele din Orientul îndepărtat, considerau lumea supusă unei ordini supratemporale, omniprezente, faţă de care omul nu con-
Cnossos – latura sudică a curţii interioare şi scara de acces spre capelă

(după Evans).

stituia decât o entitate infimă, lipsită de importanţă. Adoptând pentru prima oară modul de gândire opus,

antropocentrist, ce avea să ducă la înflorirea civilizaţiei elenistice mai târziu şi la deosebirile majore dintre cultura occidentală şi cea orientală, cretanii vădeau un germene de materialism primitiv şi inconştient, absolut neobişnuit pentru acea epocă.

Revenind la palatele şi clădirile minoice se poate observa uşor că, după cum afirma Fr. Matz: „le lipsesc fermitatea, sobrietatea şi monumentalitatea, ancorate în timp şi în perenitate, proprii construcţiilor egiptene şi celor din vechiul Orient, după cum le lipseşte caracterul analitic şi funcţional al arhitecturii greceşti. Asocierea forţei şi a mişcării cu iraţionalul amănuntelor componente, conferă ansamblului vraja unei lumi de vis sau de basm şi permite intuirea în spatele său a prezenţei unor oameni cu un spirit remarcabil. Dar spiritul lor nu are nimic comun cu structura raţionalistă preluată de noi de la greci, după cum nu găseşte puncte comune nici cu universul mitic al Orientului şi al Egiptului, de care este mai depărtat chiar decât de spiritul grec”. Sunt uimitoare nevoia aproape obsesivă de lumină, de deschidere spre exterior a cretanilor, evidenta lor claustrofobie. Ferestrele, terasele, logiile, balcoanele de tot felul, scările exterioare şi interioare, flancate de coloane erau în număr mai mare decât la orice altă civilizaţie antică, după cum confortul şi calitatea amenajărilor înteţioare nu aveau să mai fie întâlnite până în perioada de glorie a Imperiului Roman. Astfel, palatele erau canalizate, beneficiind de rezervoare şi castele de apă, ţevi de ceramică ducând apa proaspătă spre încăperi şi, respectiv, conducte pentru evacuarea apei reziduale sau a rămăşiţelor menajere. La Cnossos a fost descoperit primul closet cu apă şi scaun cu capac din istoria cunoscută a omenirii (ulterior au fost găsite altele, la Mallia şi Haghia-Triada). Toate băile, bucătăriile, closetele etc. dispuneau de conducte-tip (78 cm lungime şi 38 cm lăţime) zidite, prevăzute din loc în loc cu vane de control şi întreţinere şi ducând spre puţuri adânci, săpate în temelia clădirii. La acestea se adaugă sistemul de conducte care permiteau evacuarea şi captarea apei de

ploaie strânsă pe acoperişurile plate... Pe drept cuvânt, Sir Arthur Evans afirma că nici în Europa începutului de secol al XX-lea nu existau instalaţii sanitare mai complete şi mai funcţionale decât cele minoice.

Sistemele de încălzire cretane nu au putut fi egalate în eficienţă nici astăzi, acele canale în grilă, săpate în dalele de piatră ale podelei (ce aduceau aer cald de la o „centrală termică” din subsol şi îl difuzau egal în întreaga încăpere) rămânând fără rival. Numeroase încăperi sau gropi zidite erau destinate exclusiv vaselor înalte şi pântecoase, pline cu alimente; palatele aveau grajduri (cu despărţituri speciale pentru carele de luptă fi pentru depozitarea nutreţului), numeroase săli de baie cu bazine de marmură sau căzi de teracotă, subterane secrete pentru ascunderea tezaurelor, ţinerea unor ceremonii mai deosebite, refugiu sau evacuare în caz de asediu. (Aceste tuneluri întortocheate, întrerupte de ziduri sau gropi-capcană şi susţinute de coloane au dat naştere, probabil, legendei Labirintului). Pe coridoare exist, au dulapuri cu pereţii de piatră, bănci de marmură sau de lemn scump etc. În ziduri, podele şi tavane erau practicate despărţituri subtil mascate şi un fel de „conducte acustice”, care permiteau proprietarului clădirii să asculte şi să observe tot ce se petrecea în fiecare încăpere. Un fel de variantă antică la sistemele de supraveghere audio-vizuală moderne şi încă una foarte eficientă, de vreme ce specialiştii au constatat că acele tuburi acustice de ceramică şi canalele săpate în piatră aveau nişte proprietăţi remarcabile, putând conduce sunetul la zeci, chiar la sute de metri fără a-l distorsiona ori a-i slăbi intensitatea.

Sălile de primire, mari, spaţioase şi, desigur, încăperile familiei regale şi ale curtenilor erau de o bogăţie uimitoare. Partea inferioară a pereţilor era acoperită cu plăci de piatră sau de marmură, încrustate cu aur şi argint (ornamentele erau mai întâi săpate, în şanţuri se turna metalul preţios, apoi suprafaţa dalei se şlefuia până începea să lucească). Partea superioară a zidurilor (uneori şi tavanele) era fie placată cu panouri de lemn

scump, adus din Africa, Europa şi Asia (abanos, chiparos, cedru), şi ele încrustate cu aur, argint sau perle, fie acoperită cu ţesături brodate, fie pictată cu peisaje, fiinţe reale sau legendare, scene din viaţa Cretei ori alegorii (începând cu secolul al

XVI-lea î.e.n. se introduc şi basoreliefurile din stuc pictat). Podelele erau făcute din dale de piatră divers colorate, aranjate de obicei în motive geometrice şi şlefuite cu migală, până ce căpătau aspectul unor uriaşe suprafeţe de gheaţă multicoloră.

Stilul de luptă terestru şi naval şi, în consecinţă, armele minoice prezintă unele particularităţi interesante, reflectând întru totul concepţiile şi modul de viaţă al vechilor cretani.

După cum menţiona R.W. Hutchinson în volumul *Prehistoric Crete* (*Creta preistorică*), oamenii civilizaţiei minoice au fost primii mari constructori de nave din istoria Mediteranei (şi poate, alături de chinezi, a lumii antice cunoscute). Vasele cretane, ale căror forme erau neaşteptat de funcţionale au influenţat toate civilizaţiile cu ieşire la mare din zonă, contemporane şi ulterioare: egipteană, feniciană, greacă, romană etc. Silueta zveltă, lungă şi îngustă, osatura rigidă, rezistentă, chila şi etrava plate, etamboul bine conturat, formând suportul pentru *cârma cu pană* (element uimitor, pentru că absolut toate navele mediteraneene antice, inclusiv cele de la începutul erei noastre, aveau *rame-cirmă*, mult mai nesigure, mai dificil de manevrat şi mai ineficiente), cele două catarge cu câte o velă mare şi puntea superioară, sprijinită pe stâlpi, rămân caracteristicile navelor cretane de război. Lungimea lor ajungea probabil până la 30 m, erau propulsate prin 10 – 20 perechi de rame aşezate pe câte un rând la babord şi respectiv la tribord şi nu aveau pintenul de la provă, invenţie feniciană sau asiriană, generalizată mai târziu la toate navele de luptă din Mediterana. Modelul de teracotă al unui asemenea vas a fost găsit în Grecia insulară, la Phylakopi şi explică pe deplin supremaţia cretană în zonă până prin secolul al XV-lea î.e.n., când o catastrofă

seismică, asociată probabil cu valuri de tip tsunami a distrus nu numai palatele şi aşezările de pe insulă, dar şi flota de război, lăsând comerţul Mediteranei în mâinile fenicienilor, pe când Creta însăşi cădea pradă lăcomiei aheenilor şi mai târziu a dorienilor.

Faptul că navele de luptă cretane erau acoperite pe toată lungimea, aveau cârme cu pană şi câte două catarge ridică nişte probleme speciale: nicio altă civilizaţie maritimă europeană, contemporană sau anterioară (şi pentru mai multe secole nici ulterioară) nu a folosit asemenea elemente în tehnica navală. Cârma cu pană a apărut la joncile maritime chineze cam prin mileniul al II-lea î.e.n., şi la viracochas (navigatorii Pacificului) probabil chiar mai înainte, dar aceasta nu explică prezenţa ei la navele minoice. Este posibil să fi fost transmisă cretanilor de ultimii atlanţi de la care aceştia au primit destule influenţe tehnice, artistice şi culturale. În orice caz, folosirea ei, ca şi a pânzelor pe două catarge simultan implică o serie de cunoştinţe marinăreşti şi o obişnuinţă pe care popoarele mediteraneene n-o aveau: navele egiptene, greceşti, feniciene, cartagineze şi romane au păstrat catargul unic şi ramele-cârmă, perpetuându-le până prin secolul al X-lea e.n., la bizantini şi vikingi. Cârma cu pană *a*. rămas un secret minoic, ca şi modul de luptă naval al cretanilor, care nu favoriaau conceptul lovirii vrăjmaşului la distanţă (arcurile serveau numai la vânătoare, nu şi la război) şi, din moment ce nu dispuneau de pinten, practicau probabil procedeul abordajului, în mod paradoxal, ei îşi anulau astfel avantajul vitezei şi manevrabilităţii superioare oricăror nave contemporane (datorat sistemului de cârmire şi celor două catarge) şi veneau în contact direct cu echipaje dispunând de o forţă fizică superioară. Explicaţia constă probabil în aceea că, pe de o parte, vasele cretane le imitau pe cele ale unei alte civilizaţii, mai avansate (probabil cea Atlanta), fără să fi preluat toate secretele acesteia şi, pe de alta, războinicii minoici aveau o încredere oarbă în platoşele, armele, agilitatea şi măiestria lor în luptă – incontestabil

superioare oricăror alte populaţii mediteraneene. La aceasta se mai adaugă superioritatea *numerică* a echipajelor cretane faţă de oricare altele (din moment ce navele lor erau mai mari decât cele de care dispuneau egiptenii, fenicienii şi grecii până prin secolul al XVI-lea î.e.n.) şi a însăşi flotei minoice, care într-o perioadă a avut probabil mai multe vase decât egiptenii, fenicienii şi grecii continentali la un loc.

Fapt curios, navele de comerţ cretane nu se asemănau cu cele de război. După cum se constată din reprezentările grafice (ceramică, picturi murale), ele erau rotunde, greoaie (concepute să transporte cât mai multă încărcătură în detrimentul vitezei şi al supleţei de manevră), dispuneau de un singur catarg şi una sau două rame-cârmă cu pala ascuţită, ceea ce întăreşte ipoteza că vasele de război nu erau o invenţie autohtonă. Raportul dintre lungime şi lăţime era de 3: 1 (la navele de luptă 8: 1), exista o punte-acoperiş a calei, probabil completă, iar numărul de vâsle era redus, propulsia fiind asigurată mai ales de vela dreptunghiulară sau pătrată. Acest tip de navă a fost reluat şi perfecţionat de fenicieni şi, ulterior, de romani, rămânând principalul vas comercial al antichităţii, dar fiind nesigur în navigaţie şi foarte lent.

În orice caz, se ştie cu certitudine că, timp de câteva secole, flota cretană a dominat Mediterana, urme de colonii şi contoare comerciale minoice fiind descoperite pe ţărmurile Asiei Mici, ale Africii de Nord, ale Mării Negre, în Peninsula Iberică şi cea Italică, în Cipru, Sicilia, sudul Franţei, ba chiar, după cum arată unele descoperiri recente, în Asia şi America de Nord. (Este adevărat că nu s-a putut stabili cu certitudine dacă aceste vestigii au fost lăsate chiar de oameni din Creta minoică sau provin de la atlanţi şi viracochas, care par să se fi influenţat reciproc şi să fi lăsat, o bogată moştenire ştiinţifică şi culturală multor popoare străvechi, continentale şi insulare: incaşii, mayaşii, cretanii, egiptenii, chinezii etc.).

În ceea ce priveşte armamentul terestru, civilizaţia minoică este plină de contradicţii şi surprize. Dacă între

anii 2500 şi 2000 î.e.n. cretanii se preocupau prea puţin de arme, pacea domnind pe întreaga insulă, iar lăncile, cuţitele de bronz şi arcurile fiind folosite mai mult la vânătoare, începând cu prima epocă a palatelor lucrurile s-au schimbat radicali odată cu înflorirea bruscă a civilizaţiei minoice, îmbogăţirea insularilor de pe urma comerţului, transformarea porturilor cretane în centre comerciale ale lumii mediteraneene şi construirea fastuoaselor edificii, alte popoare au început să arunce priviri lacome asupra acestei mici ţări, aparent lipsită de apărare, în plus, contoarele şi coloniile trebuiau protejate şi asta n-o puteau face decât războinici bine înarmaţi. Dacă principalul scut al Cretei l-a constituit flota de război, armele individuale aveau un rol important în orice bătălie, fie ea pe uscat ori pe mare.

Tactica terestră a războinicilor minoici lăsa mult de dorit. Nu cunoşteau cavaleria, iar carele de luptă (aduse din Orientul Mijlociu, ca şi caii) apărute la începutul secolului, al XVI-lea nu serveau de fapt la nimic, conducătorii vehiculelor folosindu-le doar ca mijloace de transport până la câmpul de luptă! Este, poate, greu de crezut, însă nobilii cretani veneau la bătălie în care, coborau, se aşezau în fruntea formaţiunilor de soldaţi şi porneau la luptă pe jos, ca orice umil infanterist. Cucerirea Egiptului de către hicsoşi (secolul al XVII-lea î.e.n.), datorată şocului produs de folosirea carelor de luptă a fost o lecţie care nu le-a dat de gândit cretanilor, după cum nici războaiele egipteano-hitite (secolul al XII-lea î.e.n.) nu i-au învăţat nimic pe aheeni: carul de luptă, o importantă armă grea ofensivă nu se potrivea cu temperamentul şi dorinţa de a se face remarcaţi prin fapte de arme individuale ale cretanilor, micenienilor şi chiar grecilor de mai târziu, întotdeauna înclinaţi să confunde legendele cu realitatea. Rezultatul: Creta a fost cucerită de arheeni, Micene de dorieni, Atena de macedoneni, deşi fiecare din aceşti invadatori se aflau, în momentuf respectiv, la un nivel tehnologic, cultural şi social indiscutabil inferior statelor pe care le atacaseră.

De fapt, cretanii, popor paşnic, nu pot fi acuzaţi pentru că nu au folosit arme şi tactici ofensive. Ei nu au conceput niciodată maşinării de asediu pentru că nu au vrut să cucerească oraşe sau cetăţi, nu au folosit caii şi carele ca arme de şoc pentru că nu au năvălit vreodată asupra altor popoare, nu doreau să-şi săgeteze vrăjmaşii de la distanţă pentru că aveau despre luptă o concepţie cavalerească, poate romantică şi absurdă, însă nu mai puţin curajoasă. Războiul pare să fi fost considerat un fel de întrecere sportivă între luptători, un duel între armate, care se compunea de fapt din mii de dueluri între indivizi. Această idee, evidentă atât prin conformaţia şi tipul armelor cretane, cât şi prin modul lor de folosire poate părea ridicolă, dar se potrivea perfect cu principiul de bază al societăţii minoice: „Trăieşte şi lasă şi pe alţii să trăiască”. t

Armele individuale erau pumnalul, sabia, lancea şi scutul. Pumnalul a devenit tot mai mult, între secolele al XX-lea şi al XV-lea î.e.n., un obiect cu întrebuinţări zilnice (la masă, la vânătoare etc.) sau de paradă, nemaifiind folosit în luptă (de altfel suferise o serie de modificări grăitoare în acest sens: din drepte şi groase, lamele ajunseseră curbe şi subţiri, iar mânerele erau adevărate opere de artă). Lăncile, lungi de 1, 70 – 2 m, aveau vârfurile rombice sau în formă de frunză de salcie, subţiri şi elegant prelucrate, cu marginile foarte tăioase; se foloseau

Cnossos – „Morrmntul-tempm” (după Evans)., probabil în lupta de apropiere, fiind mânuite astfel încât să anihileze adversarii mai puternici înainte ca aceştia să-l poată atinge pe purtător. Un scop similar avea sabia, principala armă de atac a războinicilor cretani. Derivată din cuţitele de la începutul epocii bronzului, sabia a apărut în Europa cam prin anii 2000 î.e.n., şi prima civilizaţie care i-a ghicit valoarea în luptă a fost cea minoică. Săbiile din insulă difereau ca formă şi mod de întrebuinţare, atât de cele egiptene ori asiatice contemporane lor, cât şi de cele ulterioare, ale Greciei continentale. Cretanii, oameni agili,

însă nu deosebit de vânjoşi, doreau să-şi ţină la distanţă potrivnicii; se mişcau foarte iute, executând o scrimă complicată, căutând să nu fie atinşi, iar în momentul când atenţia adversarului slăbea, îl străpungeau cu o lovitură bine ţintită. De aceea, săbiile lor erau lungi (1 m), înguste, cu o nervură mediană, tăişurile mai ascuţite la vârf decât în partea de jos şi garda mică. Teaca, tot din bronz, era bogat ornamentată, ca şi mânerele. O sabie descoperită la nivelul primului palat din Mallia are minerul făcut din calcar placat cu aur şi, ca măciulie, un cristal de stâncă frumos şlefuit. Un alt exemplar, din perioada ultimului palat din Mallia, are pe mâner un relief de aur reprezentând un acrobat, iar garda i se prelungeşte în sus, de-a lungul lamei, asemeni unor coarne de taur. La Phaistos, Cnossos, în morminte şi aşezări din întreaga insulă au fost găsite spade splendid împodobite cu plăci de aur, faianţă, abanos, cedru, fildeş, cu agate sau cristale de stâncă. Specialiştii sunt de acord că aceste arme erau mai robuste, mai rezistente şi mai tăioase decât săbiile de bronz egiptene, hvttite, feniciene, aheene şi chiar chineze şi, în orice caz? superioare celor de fier ale dorienilor. (Paradoxal, metalurgia fierului nu izbutea să producă la început obiecte atât de bune ca metalurgia bronzului, care avea o tradiţie de milenii şi prima jumătate a ceea ce numim „epoca fierului” a fost dominată, calitativ, tot de armele şi uneltele de bronz. Fierul prezenta însă un avantaj major: zăcămintele fiind foarte frecvente, Iar tehnologia de obţinere relativ simplă, obiectele de fier erau mult mai ieftine decât echivalentele lor din bronz, putând fi produse repede şi în număr mare.)

Scutul, înalt, în formă de opt a fost o invenţie cretană; nicio altă civilizaţie nu l-a preluat pentru că se potrivea numai modului de luptă amintit. Proteja întregul corp, de la bărbie până la glezne, iar scobiturile făcute în părţi, la jumăta ea să erau destinate să permită mânuirea lăncii şi a sabiei. Acest tip de pavăză consta dintr-o ramă întărită cu nervuri longitudinale şi transversale, curbându-se spre exterior (astfel ca suprafaţa să-l acopere pe

purtător ca o carapace) pe care se întindea o piele groasă şi tare. O curea longitudinală, trecută pe deasupra umărului şi un mâner fixat la mijlocul scutului permiteau manevrarea. Arma era incomodă şi greoaie. Trebuia adusă în car şi servea probabil la apărarea de săgeţile, pietrele şi suliţele adversarului, în faza apropierii celor două armate, iar mai apoi, în lupta cu lancea. Când se ajungea la săbii se pare că scutul era abandonat, războinicul punându-şi nădejdea în agilitatea şi iuţeala sa. Tipul de scut contrastează cu spada şi conformaţia anatomică a cretanilor. La început s-a crezut că el a fost conceput tocmai pentru a compensa apariţia sabiei lungi (care împunge), deci a acoperi tot corpul. Dar săbiile minoice erau destul de ascuţite pentru a trece prin pielea de taur a acestor scuturi, care n-ar fi fost decât o povară inutilă şi periculoasă în duelul cu alţi războinici cretani. Explicaţia paradoxului constă în aceea că, probabil, scuturile n-au fost inventate în timpul războaielor dintre regatele din insulă (care, de altfel, au fost doar nişte lupte dinastice, purtate pe scară militară redusă), ci mai curând după contactul cu populaţii exterioare mai numeroase, compuse din indivizi mai puternici şi care foloseau arcul, praştia şi suliţa.

Carul, uşor, se compunea dintr-o axă cu două roţi mari, o ladă deschisă la spate, o oişte şi un jug pentru înhămarea celor doi cai. Într-un car puteau sta doi oameni şi este de mirare că nobilii minoici nu s-au folosit de experienţa egiptenilor, care preluaseră de la hicsoşi acest vehicul de luptă (aveau echipaje formate dintr-un vizitiu, de obicei sclav, şi un luptător care mânuia arcul, uneori lancea, chiar din goana carului). Un motiv poate fi acela că terenul insulei, pietros şi accidentat nu permitea manevre şi desfăşurări de care asemeni deşerturilor din Orientul Mijlociu şi câmpiilor asiatice. Însă exista şi o altă cauză, aceea care i-a făcut pe cretani să nu-şi folosească la maxima eficienţă navele de luptă, să nu adopte o tactică adecvată apărării palatelor (asediatorii erau lăsaţi să escaladeze zidurile, fiind răpuşi abia când ajungeau pe

creastă sau la ferestre, cu lancea şi sabia, ca pe câmpul de luptă, ceea ce nu ar fi izbutit să stăvilească valurile continue şi masive de atacatori) şi să nu considere arcul o armă onorabilă. Societatea minoică, pacifică prin excelenţă, *nu voia* să se preocupe de război, să-şi perfecţioneze stilul de luptă, să-şi risipească inteligenţa, energia, timpul şi bogăţiile pentru fabricarea de arme. Chiar săbiile, mândria nobililor cretani, par a fi mai curând un însemn distinctiv al castei, un obiect de folosinţă în scopuri individuale ca în Franţa lui Ludovic al XIII-lea. Asemeni muşchetarilor, bărbaţii din societatea minoică par a fi considerat războiul ca pe un concurs de îndemânare, un mod mai ieşit din comun de a-şi petrece timpul, atunci când se ivea ocazia. Abia în secolul al XV-lea î.e.n. dinastia Minos încearcă să schimbe câte ceva, îngrijorată de generalizarea conflictelor în zona mediteraneană. Se angajează trupe de mercenari aheeni, asiatici sau africani (negrii nubieni, în echipament cretan şi sub comanda ofiţerilor cretani, constituie o gardă regală foarte impresionantă, aşa cum apare ea pe o frescă din Cnossos), armurierii şi arhitecţii au de lucru ca niciodată până atunci, se fac eforturi disperate de a reconstrui flota de război, se experimentează noi arme şi tehnici de luptă (scutul în formă de opt, formaţia de lăncieri pedeştri), se înmulţesc fortificaţiile de sprijin şi capcanele în jurul cetăţilor. Dar este prea târziu: cretanii nu pot să ia în serios aceste pregătiri, nu cred în pericol, iar atunci când aheenii şi, mai târziu, dorienii atacă, elementul surpriză este total.

Care poate fi explicaţia acestei atitudini, considerată de unii istorici drept o dovadă de decădere, de criză internă (socială, economică şi morală) a unei societăţi căreia invaziile i-au dat doar o ultimă lovitură şi nu *lovitura* hotărâtoare?

În pofida numeroaselor descoperiri arheologice din ultimele decenii ştim încă foarte puţine despre civilizaţia Cretei străvechi, care „Privită din perspectiva istoriei, rămâne mută la o sumedenie de întrebări ce par

fundamentale", după cum scria Friedrich Matz. Majoritatea informaţiilor sunt deductive, bazându-se pe imaginile pictate pe vase, pe fresce, basoreliefuri, sta

5 – Terra – Planeta vieţi!

tui, obiectele şi armele găsite în morminte, vestigiile aşezărilor din insulă, legendele grecilor, menţiunile fenicienilor şi egiptenilor despre societatea minoică şi elementele preluate de aheeni în cadrul civilizaţiei miceniene. Dar urmele palpabile nu oferă decât o viziune fragmentară, legendele una îmbrăcată în metaforă, iar micenienii au modificat unele invenţii, tehnologii, stiluri artistice şi obiceiuri împrumutate, în timp ce altele nu i-au interesat deloc.

O sursă sigură de informaţii s-ar fi dovedit istoria, literatura, mitologia, operele scrise chiar de cretani; însă arhivele şi bibliotecile palatelor din Cnossos, Phaistos şi Mallia (dacă au existat) nu au putut supravieţui invaziilor şi cutremurelor, de-a lungul a mai bine de trei milenii. S-au păstrat numr. i câteva fragmente de texte, dar, din nefericire, scrierea cretană veche n-a putut fi descifrată şi de aceea, civilizaţia minoică este departe de a fi înţeleasă în toată splendoarea şi complexitatea ei. La început, prin anii 2400 – 1900 î.e.n., scrierea era pictografică, probabil datorită influenţei egiptene, dar cu totul deosebită de hieroglifele Egiptului faraonic. Începând cu 1900 î.e.n. se adoptă scrierea liniară tip *A* (pe tăbliţe de lut ars) într-un alfabet ideografic şi într-o limbă necunoscută, foarte probabil neindoeuropeană. Această scriere va fi menţinută până la ocuparea insulei de către aheeni şi chiar după aceea, cam până prin secolul al XII-lea î.e.n. Aheenii au luat ca model alfabetul *A* şi l-su adaptat limbii lor (greaca arhaică), inventând scrierea liniară tip *B*. Trebuie menţionat că scrierea pictografică din Creta a fost a patra apărută în istorie, după cea hieroglifică egipteană, cuneiformă asiriană şi, respectiv, cea hieroglifică din Llohenjo Daro. De asemenea, alfabetul de tip A şi cel de tip *B* reprezintă un mare progres faţă de tipurile de scriere anterioare şi nu au fost depăşite decât de alfabetul

consonantic fenician de 22 semne, care, preluat şi modificat de greci şi romani, stă la baza scrierii europene moderne. După descoperirea (1939) palatului lui Nestor de la Pilos (Grecia continentală) şi găsirea unei arhive regale de tăbliţe scrise în alfabetul B (ca şi cele de la Micene sau o parte din cele de la Cnossos) s-a făcut un mare pas înainte, căci un tânăr arhitect englez, Michael Ventris, a reuşit să le descifreze (folosind metodele de decodificare ale serviciilor secrete britanice). Ventris a murit curând, într-un tragic accident, dar cercetările sale au fost continuate de un elenist de marcă, profesorul John Chadwick, şi astăzi, civilizaţia miceniană şi-a dezvăluit o parte din taine. Nu şi cea minoică însă, căci pentru descifrarea limbii cretane străvechi nu există niciun indiciu, ea neasemănându-se cu vreo altă limbă cunoscută.

vie sau moartă. Puţinele tăbliţe descifrate (şi acelea doar parţial) sunt scrise în alfabetul *B*, redactat la Cnossos, în epoca ocupaţiei aheene. Or, atâta vreme cât nu vom avea mai multe date despre istoria şi viaţa societăţii minoice nu se pot emite decât ipoteze.

Economia Cretei antice se baza la început pe agricultură (orz, mei, grâu, măslini, viţă de vie, smochini, curmali etc.), creşterea animalelor (bovine, capre, porci, oi), pescuit, albinărit şi meşteşugărit (legat în special de prelucrarea metalelor şi olărie). Însă, odată cu secolul al XX-lea î.e.n., comerţul câştigă treptat preponderenţa. Insula devine o ţară de navigatori şi negustori pricepuţi, asemeni Angliei şi Olandei din secolele al

XVII le-a şi al XVIII-lea e.n. Există, desigur, oameni cu preocupări mai „terestre”: nobilii (mari proprietari funciari, războinici, curteni, reprezentanţii cultelor), oameni liberi (păstori, agricultori, meşteşugari), sclavi, însă toate categoriile sociale simt o irezistibilă atracţie pentru mare, pentru aventură şi cunoaştere. Oamenii liberi devin marinari, pescari sau colonişti, nobilii construiesc corăbii şi finanţează expediţii, familia regală contribuie la deschiderea contoarelor comerciale, războinicii nu se sfiesc să facă negoţ. Se poate desluşi în aceste

transformări suflul de energie şi vitalitate al unei civilizaţii tinere. Rafinamentul şi bogăţia elalate acasă nu ajung la stadiul de opulenţă gratuită al marilor imperii antice: Persan şi Homari” Sunt mai curând dovada unei nevoi de frumos şi al unui bun, gust care se vor transmite prin aheeni în Grecia continentală, influenţând puternic cultura elenistică, rămasă una dintre cele mai remarcabile din Lumea Veche.

Unii istorici afirmă că societatea minoică ar fi fost în decădere, argumentând aceasta prin luxul armelor, obiectelor, veşmintelor şi clădirilor, prin 3, efemânarea” bărbaţilor, prin rolul important jucat de femei în viaţa insulei. Ideea nu se susţine la o analiză mai atentă.

În primul rând, regatele cretane nu prezintă niciunul dintre semnele de decadenţă economică, politică şi socială întâlnite la alte state în perioada dinaintea destrămării lor. Civilizaţia minoică nu avea uriaşa pătură funcţionărească şi preoţească neproductivă, pe care felahii şi sclavii Egiptului antic trudeau din greu s-o întreţină, nu ţinea sub ocupaţie militară alte popoare, storcându-le de resurse, ca Imperiul Otoman, nu îşi edificase un imperiu comercial prea vast pentru posibilităţile sale asemeni Olandei, nu cunoştea criza politică internă şi nici decadenţa morală de la sfârşitul Imperiului Roman sau, mai târziu, a celui Bizantin. Nu trata populaţiile cu care venea în contact cu cruzimea neomenească a asirienilor, nu avea trufia vană şi oarbă a micenienilor, disciplina prea rigidă a Imperiului Chinez sau birocratismul exacerbat al Imperiului Incaş; nu practica sacrificii umane ca aztecii sau cartaginezii şi nu era un anacronism menţinut în viaţă de contextul internaţional, ca Imperiul Austro-ungar.

Armele cretanilor nu erau ineficiente şi luxoase; după cum a demonstrat specialistul englez A. Snodgrass, în comparaţie cu altele din perioada respectivă, calitatea lor impune şi provoacă uimire. Faptul că nu erau *folosite* la maxima lor eficienţă, că tactica de luptă lăsa mult de dorit se datorează nu decăderii, laşităţii, incapacităţii ori trufiei, ci dorinţei de pace şi unui spirit prea optimist, prea elevat,

care nu admitea ideea că oamenii s-ar putea ucide între ei ca nişte fiare.

Contoarele comerciale erau locuri de schimb şi nu de exploatare, asemeni celor portugheze. Nu au fost întâlnite urme de distrugere a coloniilor şi centrelor de negoţ (până în perioada marii invazii a „popoarelor mării”, când metropola însăşi a fost cucerită), deci populaţiile autohtone se înţelegeau bine cu noii veniţi. Flota cretană de război nu a fost folosită pentru a supune vreunul din regatele vecine, ci pentru a proteja comerţul propriu şi pe al altora de piraţii Mediteranei. Şi atunci, unde sunt semnele „descompunerii”? Se uită prea uşor că insula a fost zguduită de catastrofe naturale în două rânduri şi aşezările ei fau renăscut din ruine, mai fastuoase decât înainte. Ar fi fost capabilă de o asemenea performanţă o civilizaţie decadentă?

În ceea ce priveşte aparenta „efeminare” a bărbaţilor şi rolul deosebit acordat femeii în societatea minoică, lucrurile au o cauză mult mai profundă decât s-ar părea. Studiile din ultimele decenii au evidenţiat faptul că vechile popoare preindoeuropene din regiunile Mediteranei orientale păstrau încă puternice urme dintr-o organizare socială având ca element central femeia. Era, probabil, o moştenire a orânduirii gentilice matriarhale, apărută în Paleoliticul mijlociu şi înlocuită (deşi nu complet) de patriarhat abia în Protoneolitic. După cum scria profesorul Matz: „Civilizaţia palatelor cretane este expresia cea mai clară şi mai înalt a a acestui tip de organizare socială. Desigur, afirmaţia nu trebuie înţeleasă ca susţinând existenţa unui adevărat matriarhat, însă nu încape nicio îndoială că, atât pe plan juridic, cât şi pe plan social, existenţa individului rămânea subordonată faptului că, din punct de vedere fizic, el era descendentul mamei sale”.

Aceasta explică probabil rolul pe care legendele grecilor continentali îl atribuiau femeii în istoria mitologică a Cretei: Europa, Pasifae, Ariadna sunt personaje principale în cadrul tradiţiilor respective, iar prezenţa lor este pe deplin justificată. Să nu uităm că societatea

minoică avea mulţi zei, ca oricare civilizaţie antică (dar nici pe departe atât de mulţi că ai Egiptului, spre exemplu) ţi existau culte legate de soare, mare, taur etc., însă toate dovezile arheologice vădesc pregnant preponderenţa cultului zeiţei-mamă originară, în plus, femeile deţineau majoritatea funcţiilor legate într-un fel sau altul de orice cult, fiind preotese, dansatoare, oracole etc. (O lungă perioadă, zeităţile cretanilor au fost exclusiv feminine: zeiţa-mamă a pământului, zeiţa muntelui, cea a arborelui, cea a mării, stăpâna animalelor, zeiţa nudă a păsărilor, cea a şerpilor etc. Chiar în dansurile legate de cuplul simbolic taur-femeie, elementul masculin era secundar, aproape de recuzită, asemeni şerpilor sau păsărilor sacre, fiind destinat doar a scoate în evidenţă rolul primordial al celui feminin în apariţia vieţii.)

Mirenele, fie ele provenite din popor sau din nobilime, se bucurau de o libertate şi o consideraţie ieşite din comun. Frescele, basoreliefurile şi picturile de pe vase arată femei participând la vânătoare cu arcuri sau lănci, mânând carele ca orice războinic, jucând un rol cel puţin egal cu bărbaţii atât în ceremonialul de la curte, cât şi în viaţa de fiecare zi. Nu s-au găsit imagini sau dovezi arheologice, spre exemplu arme ori platoşe

În mormintele femeilor, care să ateste că acestea ar fi luptat în războaie; însă numeroase fresce le reprezintă executând dansuri şi acrobaţii foarte periculoase la ceremoniile legate de cultul taurului. Astfel, femeile şi fetele luau parte alături de bărbaţi la cursele de călărie pe tauri neîmblânziţi sau dansau înaintea animalelor, stârnindu-le şi ferindu-le cu dibăcie de coarnele ucigătoare, într-un fel de corrida antică. Cel mai adesea însă, participanţii la jocuri, acrobaţi profesionişti sau nu trebuiau să execute un număr extrem de periculos: venind în faţa taurului, aşteptau până când acesta îşi pleca fruntea ca să împungă, se propteau cu mâinile la rădăcina coarnelor şi, profitând de mişcarea animalului care ţâşnea înainte, zvârlindu-şi capul pe spate pentru a scăpa de povară, făceau un salt pe deasupra spinării lui, dându-se

peste cap în văzduh şi căzând pe partea cealaltă nevătămaţi. Sir Arthur Evans a consultat numeroşi toreadori, matadori şi chiar acrobaţi din întreaga lume, dar majoritatea au fost de părere că o asemenea performanţa este imposibilă. Şi totuşi, ea era dusă la bun sfârşit de către fragilii cretani, femei şi bărbaţi deopotrivă, fapt dovedit nu numai de legendele grecilor continentali, ci şi de numeroaso opere de artă minoice: pecetea găsită la Cnossos, paharul de aur de la Vaphio, şi, mai ales, celebra frescă a „acrobaţilor de la Cnossos, prezentând un bărbat şi două femei, care sar ori se pregătesc să sară pe deasupra unui taur uriaş. Un alt fragment de frescă din Cnossos arată o fată care stă cu capul în jos şi corpul aproape vertical, sprijinindu-se în mâini de coarnele unui taur, iar artiştii minoici au surprins perfect expresia de maxim efort şi încordare a figurii şi întregului trup, ale cărui forme armonioase nu sunt ascunse de vreun veşmânt. Agilitatea şi îndemânarea acestor făpturi zvelte nu par să le depăşească îndrăzneala, iar graţia cu care preotesele şi doamnele de la curte îşi purtau complicatele toalete întregeşte un profil feminin atât de complex şi de emancipat cum nu va fi altul mai bine de trei milenii. Se pare că multe cretane preluau atribuţiile şi responsabilitatea soţilor plecaţi pe mare, iar altele îi însoţeau, stabilindu-se în oraşele-colonii; în moda aranjamentelor interioare se simte o influenţă preponderent feminină; atât din inventarul mormintelor, cât şi din analiza statistică a scenelor de grup şi respectiv a personajelor individuale redate în diverse opere de artă rămase reiese clar că raportul femei/bărbaţi era egal din punct de vedere al importanţei sociale; în sfârşit, chiar faptul că prototipul masculin minoic nu cedează modei „eroicede „super-războinici”, tot mai apreciată în Grecia continentală, Asia Mică şi Orientul Mijlociu (inclusiv obiceiului de a purta barbă) şi continuă să prefere spiritul forţei brute, este grăitor. Dansurile în care un bărbat cu mască de taur mima posesiunea unei femei sau cele ale femeilor printre taurii sălbatici, abia capturaţi,

reminiscenţe din Paleolitic (şi care au stat, se presupune, la originea legendelor despre Pasifae şi Europa) par să fi fost abandonate în perioada apogeului culturii minoice, lăsând loc unor dansuri de primăvară, mult mai graţioase şi mai puţin supuse rigorilor tradiţionale. Participând la aceste adevărate balete, acceptând să fie reprezentaţi în fresce în atitudini vioaie, degajate, bărbaţii renunţau conştient şi voit la alura hieratică de zei coborâţi pe pământ a faraonilor, nobililor şi preoţilor egipteni, refuzâr, din egală măsură imaginea năpânului tiranic, absolut, în casă şi în societate, pe care o cultivau cu grijă micenienii şi, mai ales, orientalii.

Din nefericire, cretanii erau singurii, în întregul bazin mediteranean care gândeau astfel. Prea puţin numeroşi, prea înaintaţi moral, prea delicaţi, atât ca indivizi, cât şi ca societate, oamenii din „ţara regelui Minos” n-au putut face faţă lumii brutale din jur. Influenţa lor asupra popoarelor contemporane şi, prin intermediul cuceritorilor, a celor ulterioare, rămâne însă un fapt de necontestat. Artele, scrisul, tehnica olăritului şi a prelucrării metalelor, arhitectura, construcţia navelor, până şi moda vestimentară a antichităţii şi evului mediu datorează destule acestei civilizaţii despre care ştim încă prea puţine. Astăzi avem însă o imagine suficient de clară pentru a ne da seama că societatea minoică, unică prin rafinament şi mod de gândire în Mediterana, a edificat o remarcabilă civilizaţie într-un timp extrem de scurt şi aproape „din senin” în termeni istorici şi arheologici, etapele de tranziţie de la primitivism la o cultură uimitoare fiind insignifiante. O explicaţie ar fi, desigur, contactul şi influenţele altor popoare; însă, cu excepţia carului, a calului şi a vitelor, Orientul Mijlociu nu pare să fi exportat prea multe, iar elementele artistice şi arhitecturale preluate de la egipteni sunt minore comparativ cu fondul autohton de imaginaţie şi originalitate. Poate că este vorba despre influenţa unor populaţii necunoscute din Asia Mică ori de contactele cu faimoasa (şi astăzi recunoscuta) Atlantida. Nu se ştie dacă vom afla vreodată cu certitudine,

dar un lucru este sigur: Creta minoică, vis schubertian într-o lume cutremurată de acorduri wagneriene, a fost una dintre cele mai frumoase aventuri ale rasei umane şi civilizaţia ei, deşi nu a avut viaţă lungă, rămâne un punct luminos în zbuciumata istorie a omenirii.

CETĂŢILE AURULUI

„Ik ben cu lieden spiegel” sau, cum pronunţă flamanzii din Sud, „Ik ben ulenspiegel”: „sunt oglinda voastră-l. Nimic n-ar putea caracteriza mai fidel măştile mortuare ale regilor micenieni. Feţe aspre, parcă cioplite încă de pe când erau vii în piatra albă şi dură a Argolidei, buze strânse dispreţuitor, crispare trufaşă a obrajilor, o veşnică încruntare. Homer spunea că sceptrul suveranilor micenieni fusese făurit în Olimp şi eroi moştenii din tată în fiu de-a lungul secolelor. Judecând după chipurile de metal strălucitor, care privesc fără nicio îngăduinţă, după atâtea milenii, s-ar spune că dinastiile aheene erau convinse de originea lor divină. Şi odată cu ele, nobilimea, castă mândră şi războinică, avea să ducă pe culmi, iar mai apoi în neant, civilizaţia din „cetăţile aurului”.

Istoria Greciei peninsulare înainte şi în cursul perioadei miceniene se poate sintetiza astfel:

a) Cultura halladică, *timpurie*:

5.000 – 2500 î.e.n.: epoca neolitică. Faza Sesklo. Populaţii preindoeuropene care folosesc unelte şi arme din piatră cioplită;

2500 – 2300 î.e.n.: epoca subneolitică. Faza Dimini. Prelucrarea pietrei capătă o deosebită calitate. Este folosită arama, mai întâi incidental, apoi tot mai frecvent;

2300 – 1900 î.e.n.: începutul epocii bronzului. Apare aşa-numita „ceramică a firrtisului primitiv”.

b) Cultura helladică mijlocie:

1900 – 1570 î.e.n.: populaţiile autohtone sunt asimilate de triburile indo-europene (aheii şi ionienii) care pătrund în Grecia dinspre nord… Distrugerea aşezărilor de la Eutresis, Lerna, Asine, primele mai importante din peninsulă. Noii veniţi aduc cu ei forme de organizare socială, tehnici de prelucrare a bronzului şi sisteme de

valori diferite de cele cunoscute până atunci în Grecia.

c) Cultura helladică târzie (miceniană);

1570: – 1500 î.e.n.: cultura miceniană timpurie. Epoca „mormintelor cu puţ”. Puternică stratificare socială. Preluarea scrierii liniare *A*, a majorităţii armelor, a modei şi ceremonialului de curte din Creta;

1500 – 1400 î.e.n.: cultura miceniană mijlocie. Apariţia scrierii liniare B. Expansiunea miceniană în Asia Mică, Marea Egee şi Creta. Construcţii ciclopice în Micene, Tirint, Pilos, Atena, Gla. Inventarea (sau preluarea din centrul şi nordul Europei) a unor noi tipuri de arme. Apogeul civilizaţiei miceniene;

1400 – 1150 î.e.n.: cultura miceniană târzie: Mormintele „cu bo! tă” şi fortificarea aşezărilor miceniene. Se remarcă o anumită rigidizare a vieţii societăţii aheene, o sporire a fastului şi a eforturilor de a impresiona prin aparenţe, semne sigure ale decăderii. Artiştii şi meseriaşii se plafonează, mulţumindu-se să imite creaţiile cretane, balcanice sau ale înaintaşilor lor;

1150 – 1125 î.e.n.: „Marea migraţie egeeană”. Valuri de populaţii greceşti, mânate din urmă de „triburile câmpurilor de urne” distrug societatea miceniană, cuceresc Micene şi Tirint. (Pilosul fusese distrus mai devreme, prin 1240 î.e.n.) Sunt oprite, ca şi ilirii, înaintea fortificaţiilor miceniene din Atenade către regele Codros, dar asta nu mai poate salva o lume care s-a prăbuşit în toată peninsula.

După cum scria profesorul Matz: „Principalele realizări ale arhitecturii (şi civilizaţiei – *n.a.*) miceniene sunt palatul-cetate şi mormântul boltit. În ciuda numeroaselor influenţe minoice, ele rămân expresia unei lumi diferite, fapt resimţit nu numai în dominanta monumentală, ci şi în intenţia originară a constructorilor. (...) În cetăţile miceniene totul urcă spre tronul suveranului, situat în megaron, în vreme ce sălile tronului din palatele cretane marchează simple respirouri în ritmica fluentă a spaţiilor”.

Din câte se ştie astăzi, după mai bine de un secol de

săpături arheologice intensive (începute în 1876 de Schliemann), principalele cetăţi ale lumii aheene au fost Micene, Tirint, Atena şi Gla; lor li se adaugă palatul, necropola şi aşezarea nefortificată de la Pilos.

Micene se află pe o colină situată la câteva sute de metri de vârful Haghios Eli as (807 m) şi la 15 km de ţărm. Are peste 350 m lungime, a fost construită între anii 1350 şi 1270 î.e.n., pe locul unei cetăţi mai vechi, din „perioada mormintelor cu puţ”, iar zidurile ei impresionante însumau probabil zeci de milioane de tone de piatră. Grosimea medie a zidurilor este de 6 m, înălţimea atinge 14 m; sunt făcute din două paramente (ziduri mai subţiri, de faţadă) paralele, între care s-au aşezat straturi alternative de pământ şi pietre neprelucrate. Blocurile paramentelor au fost executate cu deosebită grijă – tăiate cu ferăstraie din bronz, apoi netezite cu ciocane de lemn. Partea superioară a zidurilor (aproximativ 2 m) era făcută din cărămizi nearse şi bârne groase de lemn şi consta din două creste, probabil crenelate, între care se găsea un drum de rond, pavat. Cetatea nu are decât două porţi, una principală (celebra „poartă a leilor”), cealaltă mai mică, destinată accesului spre izvorul de care depindea aprovizionarea cu apă. Ambele porţi sunt apărate după sistemul „zwinger” („cleşte” în lb. germană), caracteristic fortificaţiilor europene medievale şi rar întâlnit la cele antice. Sistemul constă în aceea că poarta nu se află pe acelaşi aliniament cu zidurile, ci este retrasă înăuntrul incintei – pentru a ajunge la ea, agresorul trebuia să străbată un pasaj flancat pe ambele părţi de ziduri şi bastioane, de pe care apărătorii îl supuneau unui tir încrucişat, o adevărată grindină ucigătoare.

„Poarta leilor”, cel mai cunoscut element arhitectural de la Micene, are o deschizătură pătrată, cu latura de 3 m, delimitată de patru monoliţi masivi, dintre care cel mai mare, buian drugul, măsoară 4, 50 m în lungime, 2, 10 m în lăţime, 1 m înălţime şi cântăreşte 20 tone. Cela două* canaturi ale porţii propriu-zise (făcute probabil din blăni giroase de lemn, placat» cuâoi de bronz) se prindeau cu

balamale direct: în tocul de piatră1 şi <erau blocate printr-o grind a-iâvor). alo cărei capete intrau: n găuri practicate în toc. Deasupra buiandrugului „zidul prezintă o deschizătură triunghiulară, realizată: prin, retragerea, descendentă, în trepte, a blocurilor ce-L compun şi astupată cu un relief săpat într-o placă de calcar cu gfosimea de O, 70 m. Acest relief, cel mai vechi găsit până în prezent pe teritoriul Greciei continentale, a fost lucrat cu dălţf, sfredele şi ferăstraia de bronz. El reprezintă doi, lei ridicaţi pe labele din spate, cu cele din faţă sprijinite pe socluri ce, susţin, o coloană cretană cu capitel. Capetele animalelor erau executate» probabil din bronz.

se prindeau prin ghermele de placă şi erau întoarse astfel încât să priv, ea scă spre pasajul exterior care ducea spre poartă. De origine? cretană, ideea de a aşeza lei deasupra intrării într-o cetate sau un palat simboliza protecţia divină asupra incintei – micenienii, însă, nu vedeau în relieful heraldic decât un element menit să sporească măreţia zidurilor şi să-i impresioneze pe: străini. Poarta cea mică este un fel de copie la scară redusă*; a „Porţii leilor1 (dar fără basorelief); în afara lor mai există, câteva tuneluri înguste, practicate în zidurile exterioare şi camuflate cu blocuri de piatră, dar acestea serveau numai pentru ieşiri de noapte, acţiuni executate asupra taberei inamice de comandouri specializate, cu scopul de a stârni panică şi dezordine., în incinta cetăţii se află o necropolă compusă dintr-un tunel împrejmuit de un zid circular, deasupra căruia a fost construită o terasă încununată de un alt zid, dublu, din dale mari, dreptunghiulare, de piatră albă, în tumul se găsesc 6 morminte regale, iar pe terasă se oficiau ceremoniile funebre. În apropierea necropolei, imediat lângă „Poarta leilor” a fost descoperită o mare magazie de cereale. Atât această clădire, cât şi toate celelalte (corpuri de gardă, armurării, ateliere, locuinţele nobilimii şi ale regelui) erau construite exclusiv din piatră şi aveau etaje superioare sau care fuseseră concepute să urce în trepte terasele naturale din incintă. Sălile erau spaţioase, aveau fresce pe pereţi şi pardoseli de piatră

şlefuită ori de stuc pictat. Tavanele se sprijineau adesea pe coloane cilindrice, clădirile aveau scări interioare şi uşi de lemn placat cu bronz sau aur; ferestrele par să fi fost însă mai mici şi mal puţin numeroase decât la Cnossos, iar balcoanele lipseau aproape cu desăvârşire. Pe coronamentele clădirilor se aflau perechi de coarne de taur stilizate, lipite unele de altele, alcătuind un şir de pseudocreneluri – element arhitectural importat din Creta, dar care la micenier. i îşi pierduse semnificaţia şi importanţa iniţială.

Cea mai impozantă clădire era desigur palatul regal. Situat în centrul şi, în acelaşi timp, în punctul cel mai înalt din incintă (35 în deasupra, nivelului „Porţii leilor;!), avea o curte pătrată, cimentată şi mai multe corpuri cu câte 3 – 5 etaje convergând spre sala de primire şi ceremonii, *megaronul*, centru vital al întregii cetăţi. Impresia generală este de masivitate şi forţă – nimic mai puţin asemănător cu eleganţa şi rafinamentul, spaţialitatea optimistă, luminoasă a palatelor minoice.

Cetatea Tirint, la fel de impunătoare ca şi Micene, se află pe o creastă de stâncă situată la 1, 5 km depărtare de mare, înconjurat de două inele concentrice de ziduri, Tirintul avea o poziţie aproape inexpugnabilă, dominând câmpia plată şi coasta. Accesul înăuntru se făcea printr-o poartă clasică (în sensul celor greceşti de mai târziu); de la ea pornea un drum în pantă spre a doua incintă, drum străjuit la jumătate de un bastion ciclopic. Poarta incintei interioare era proiectată similar celei de la Micene: retrasă şi păzită de un zwinger format din două ziduri mari, prevăzute cu terase crenelate. Clădirile erau concentrate mai ales în incinta interioară, unde se afla şi palatul situat în punctul cel mai înalt al cetăţii. Palatul regal din Tirint era compus din două aripi (de fapt clădiri aproape complet separate) din care una este mai vastă şi mai bogat împodobită decât cealaltă, deşi au fost construite în aceeaşi perioadă. Acest fapt duce la concluzia că ea era destinată familiei regale şi ceremoniilor de curte, cealaltă fiind folosită de cel care comanda cetatea în lipsa regelui.

Fără a ajunge nici pe departe la confortul şi rafinamentul palatelor cretane, cel din Tirint era superior celui din Micene (probabil mai *vechi*). Astfel, pereţii erau acoperiţi cu frize de alabastru *ornamentat* cu *faianţă* albastră, importate din Creta, sala tronului avea coloane minoice, în clădirea principală exista o sală de baie (cu podeaua făcută dintr-o singură placă de calcar cu dimensiunile de 3X$_4$X0, 70 m), dispunând de canale pentru evacuarea apei şi de o cadă mare, din argilă presată. Lipseau însă (ca în toate palatele miceniene) instalaţiile sanitare cretane: conductele de apă potabilă şi caldă, toaletele, conductele şi grilele pentru încălzire etc. Cu atât mai mult nimeni nu se gândise la piscine, bazine pentru peşti şi terarii – dacă micenienii nu erau preocupaţi de propria igienă, cum să-i mai fi atras rafinamentele „decadente” ale civilizaţiei minoice?!

Zidurile de apărare ale celor două incinte sunt făcute din blocuri mari (atingând uneori 3 – 4 m lungime), şlefuite astfel încât să dea după îmbinare suprafeţe drepte, atât înspre exterior, cât şi în interiorul cetăţii. Odată cu sfârşitul secolului al XII-lea î.e.n. fortificaţiile au fost completate de uriaşe bastioane alungite, cazemate, coridoare şi scări interioare zidurilor sau alipite lor şi acoperite cu bolţi ascuţite realizate în stil gotic (ciudată prezenţa acestui stil, cu peste două milenii *înainteaapariţiei sale*). Tot atunci s-au construit numeroase bastioane mici, semicirculare, unele cu bolţi rotunde, adă postind scări şi ieşiri secrete, subtil mascate, gropi capcană, punţi mobile – dovadă a preocupării aproape obsesive a suveranilor ahei pentru siguranţa personală. Dar nici aceste precauţii, nici zidurile groase de 6 – 8 m, nici garnizoanele permanente, aproape prea numeroase, de războinici de profesie n-au putut salva o lume condamnară de propria-i trufie, de pierderea simţului realităţii, de megalomania ce-şi avea probabil originea în cuceririle facile dintre secolele al XV-lea şi al XIII-lea î.e.n., datorate atacurilor prin surprindere împotriva unor popoare paşnice, cvasidezarmate sau nutrind o adevărată

fobie a războiului. După cum observa scriitorul american Frank Herbert: „O lume se sprijină pe patru lucruri: învăţătura celor înţelepţi, dreptatea celor mari, rugăciunile celor umili şi dârzenia celor bravi”. În clipa când fie şi unul din aceşti stâlpi începe să se clatine – şi în societatea miceniană se clătinau trei! – echilibrul devine precar. Regii atrizi aveau bogăţii fabuloase, victorii militare la care, în majoritatea cazurilor, nu contribuiseră cu nimic şi prea multă putere asupra propriului popor şi asupra celor cucerite. Rezultatul? Ca şi alţi suverani antici au început să se creadă egalii zeilor: or, pe câmpul de luptă o armată are nevoie de un general şi nu de un iluminat...

Cetatea construită de ahei pe locul unde mai târziu avea să bată inima civilizaţiei clasice greceşti, Atena, era chiar mai puternică decât Micene şi Tirint. De pe urma ei au rămas prea puţine vestigii, dar se ştie că principalul său element s-a

SE

păstrat până după războaiele medice (cca. 500 – 465 î.e.n.), fiind cunoscut şi sub numele de „zidul pelasgic cu nouă porţi Acest zid, gros de 7 m şi atingând probabil o înălţime de 20 m, în conjura alte incinte, interioare, la care se ajungea printr-un drum barat de nouă porţi cu zwinger. În punctul cel mai înalt al cetăţii (unde atenienii au construit mai târziu Parthenonul, cel mai frumos templu al lumii greceşti), se ridica palatul regal, înconjurat de cazemate şi dispunând de puţuri de apă (unele săpate până la zeci de metri adâncime), scări şi ieşiri secrete, drumuri de acces prevăzute cu capcane. Tradiţiile ateniene ulterioare susţineau că fortificaţiile ciclopice din perioada pelasgică erau de necucerit şi, într-adevăr, descoperirile arheologice confirmă că valul dorienilor şi, mai apoi, cel al ilirilor s-au frânt înaintea acestor ziduri. Dar poate că motivul a fost mai curând fierbintele patriotism al atenienilor care-şi apărau căminele decât tăria bastioanelor sau priceperea garnizoanei de mercenari aheeni, în orice caz, zidul pelasgic a rezistat cu succes, opt secole mai târziu, asaltului perşilor, care dispuneau de

maşini de asediu şi de mase de oameni mult mai mari decât dorienii sau ilirii, ceea ce poate da o idee clară despre măiestria arhitecţilor şi constructorilor aheeni.

Asemeni fortificaţiei pelasgice, misterioasa GIE, cea mai mare cetate miceniană, nu a fost cucerită niciodată. Situată pe o creastă de stâncă înaltă de 60 – 70 m, înaintând spre mijlocul lacului Copais din Beoţia, Gla avea incinta exterioară lungă de peste 700 m. iar zidul, făcut din blocuri mari de piatră dură, atingea 7 – 8 m lăţime şi 14 – 20 m înălţime. Existau patru porţi retrase în interior (protejate prin perechi de ziduri în zigzag), bastioane uriaşe, un palat cu două aripi perpendiculare, una lungă de 80 m, alta doar de 60 m, fiecare dispunând de un megaron propriu. Despre Gla se ştiu foarte puţine: a fost construită cam între anii 1300 şi 1200 î.e.n., constituia un loc de refugiu şi, în ciuda dimensiunilor impunătoare, n-a găzduit un număr prea mare de oameni. Deşi dorienii nu au cucerit-o (se pare chiar că nici măcar n-au asediat-o cu prea multă convingere), fortificaţia a fost abandonată prin secolul al X-lea î.e.n. din cauze necunoscute. Interesant de semnalat, lacul Copais prezintă, ca şi un râu de lângă Tirint, urmele unor intervenţii artificiale cu caracter monumental (canale, diguri, galerii subterane, rectificări de albie etc.) demonstrând încă o dată bogăţia şi puterea dinastiilor aheene.

Cultul strămoşilor lua, în lumea miceniană, forijifi relativ deosebite de cele din Creta, având o semnificaţie socială, caracteristică epocii „eroice”. După o scurtă perioadă de tranzi ţ; e, în care aheenii construiesc morminte „cu puţ”, asemănătoare celor tipice Greciei continentale până la venirea triburilor indo-europene, se trece la realizarea mormintelor „cu ţiuită de structură similară mormintelor-temple din Cnossos său tumulilor din Insulele Britanice, Franţa, Corsica, Sardinia, Malta etc., ontinuând în mod evident tradiţiile arhitecturii riiegaliticer iniţiate de oamenii de Cro-Magnon.

Cel mai cunoscut monument de acest gen este aşa-numitul njormânt sau „tezaur al lui Atreus” (fondatorul

cvasilegendar al dinastiei atride). El a fost construit prin anii 1300 – 1270 î.e.n. Şi este contemporan cu „Poarta leilor”, fortificaţiile Micenei şi ale Tirintului şi zidul exterior al cetăţilor Atena şi Gla, râmânind cea mai mare construcţie fără stâlpi interiori de susţinere din Europa, până la Parthenon.

Mormântul este situat la 500 în sud-vest de „Poarta leilor”, înăuntrul unei coline cu panta de 30 – 45°. Un culoar descoperit, *dromos-ul*, lat de 6 m şi lung de 35 m, cu pereţii paraleli, zidiţi din blocuri dreptunghiulare de piatră, se afundă în deal, ducând spre intrarea în mormânt. Faţada (11 m înălţime) este aproape identică „Porţii leilor dar mult mai bogat împodobită. Deschizătura propriu-zisă are 5 m înălţime, 2 m lăţime la tocul de sus şi 2, 5 m lăţime la prag. Ea era flancată (în antichitate) de două semicoloane de piatră verde, cu capitel superior, înalte de 6 m şi decorate cu motive geometrice în relief (una dintre ele a fost găsită nu departe de monument). Buiandrugul are 6 m lungime, adică acoperă nu doar intrarea, ci întreaga faţadă, susţinând zidăria de deasupra, placa triur. – giulară şi ornamentaţiile (mici coloane, plăci de piatră albă şi verde aşezate alternativ, etc.). În spatele buiandrugului şi în prelungirea sa, deasupra coridorului lung de 5 în care duce în sala mare, se află un bloc colosal (8 m lungime, 5 m lăţime.

1.20 înălţime, 100 tone greutate), elementul cheie în susţinerea întregii bolţi şi a pământului de deasupra. Acest monolit, de dimensiuni comparabile celor de la Baalbek, Tiahuanaco ori Sacsayhuaman, pune probleme tehnice aproape insurmontabile în ceea ce priveşte transportul şi, mai ales, plasarea sa în poziţia dorită – totuşi performanţa a fost izbutită de constructorii micenieni. Este adevărat că ei cunoşteau atât roata, cât şi pârghia şi scripeţii, spre deosebire de incaşi sau de pascuani; dar ce frânghii şi ce palănci ar fi rezistat la o greutate de 100 tone?!

Interiorul mormântului constă din două săli! Prima, cea mare, destinată ofrandelor şi ceremoniilor cultului morţilor, este o semisferă cu diametrul de 14, 50 m şi

înălţimea de

13.20 m. Pereţii ei sunt realizaţi prin suprapunerea unor şiruri de blocuri dreptunghiulare, cioplite astfel încât să formeze o suprafaţă curbă. La distanţe egale în zid se află găuri dreptunghiulare în care se prindeau probabil ornamente masive de bronz. Din această sală se pătrunde (printr-o poartă asemănătoare intrării, însă având doar 2, 50 m înălţime) într-o încăpere mai mică, în care se depuneau rămăşiţele pământeşti ale defuncţilor şi obiectele de trebuinţă în lumea morţilor. Se remarcă faptul că atât bolţile sălilor, cât şi plafonul coridorului susţin o zidărie exterioară compusă din blocuri de 1 – 5 tone fiecare şi masa enormă a peretelui colinei propriu-zise. Este ca şi cum bolţile catedralelor Sf. Petru din Roma ori Sf. Paul din Londr ar trebui să”, suporte greutatea unui strat de pâjariânt ştholovani gros de peste 100 m!

Dirl ponct aer vedere strict arhitectural, deşi mormintele cu î) oU3. sunt vizibil inspirate din monumentele megalitice europene (având, probabil ca punct de pornire dolmenele), ele rămân specifice micenienilor, în special prin concepţia de gradare toncentrică a întregului ansamblu spre un *punct central, ordonator al întregului spaţiu*: megaronul la palate (şi palatul la cetăţi) şi, respectiv, sala boltită la morminte… Acest element le va transmite arhitecturii clasice greceşti, celei romane şi, Ăiai târziu, majorităţii stilurilor europene, deosebindu-le de cele diil alte continente. Este, alături de meritul de a fi inspirat fi *iada* lui Homer, una dintre puţinele moşteniri lăsata civi – lizaţiilor viitoare de lumea Micenei, „cea bogată în aur”!

Scheletele găsite în morminte, cele cinci măşti mortuare de aur (toate masculine) descoperite la Micene şi, mai ales* fres* cele şi vasele de ceramică pictată permit stabilirea unor diferenţe antropologice considerabile între aheeni şi cretanî, înălţimea medie a primilor era mai scăzută (1, 50 m), dar atât constituţia bărbaţilor cât şi a femeilor era mult mai robustă. Trupurile îndesate, vânjoase, oasele groase, rezistente* îmbinarea evidentă a

unor trăsături mediteraneene cu altele specific nordice, absenţa oricăror caractere negroide sau orientale sină proprii micenienilor şi se vor transmite, în mare măsură, geecilor continentali de mai târziu. Astfel, pe una dintre măşti (singura ce redă un chip cu barbă) se poate distinge clar cel mai clasic profil grec, la care linia frunţii se continuă direcţi cu cea a nasului. Celelalte măşti redau şi ele tipul dolihocefall, cu frunte înaltă, nas drept, pometi prea puţin, proeminenţi? buze subţiri şi ochi apropiaţi. Bărbaţii purtau părul scurt} mustaţă şi barbă, după cum reiese atât din picturila murale de ia Tirint şi Micene, cât şi din imaginile de pe faimosul „vas cu războinici" găsit în palatul din Micene. Femeile prezintă aceleaşi diferenţe faţă de cretane: trupuri puternice» forme, statuare, bărbie plină, bine conturată, expresie voluntară, dârză, fără nimic din graţia jucăuşă a „Micuţei. Pariziene". Poate că, aşa cum scria prof. Matz, „specificul dintotdeauna masculin şi războinic al civilizaţiei miceniene se răsfrânge întrucâtva şi asupra chipurilor de femei". Dar în frescele aheene femeia, este atât de des reprezentată la vânătoare şi în preajma războinicilor, încât pare îndoielnic să nu fi căpătat ceva din asprimea acestor îndeletniciri masculine.

Prinţesele şi nobilele din Micene, Tirint, Pilos sau Gla văiâciu, supravegheau treburile casnice, participau la ceremoniile de curte sau religioase, însă nicăieri nu s-a găsit vreo imagine care să le arate dansând, jucându-se sau conversând cu vioiciunea celor din Cnossos ori Haghia-Triada. Nici acrobaţiile *sară* ritualurile de primăvară nu par să le fi atras pe mândrele partenere ale nu mai puţin domnilor „ceborâtori din zei". Însă, cu tot fastul veşmintelor şi podoabelor, cu toată prezenţa numeroasă în fresce înfăţişând viaţa de curte, un lucru este evident: femeile, chiar reginele, nu aveau decât un rol secundar, periferic în societatea aheeană, fiind considerate mai mult sau mai puţin proprietatea bărbatului. Fără libertatea cretanelor, prinţesele miceniene nu erau decât prizonierele propriului palat în lipsa stăpânului (fie el tată, frate sau soţ), umbre ale acestuia când se reîntorcea. Ceea ce nu le

împiedica să încerce a-şi consolida prin orice mijloace influenţa şi poziţia, rezultatul fiind conflictele şi dramele sumbre, sângeroase care l-au inspirat pe Homer şi despre care amintesc Pausanias şi Heredot. Cine seamănă vânt culege furtună – în această privinţă regii şi războinicii micenieni au avut exact ce au căutat. Nimeni nu-şi poate închipui o prinţesă cretană – care îşi alegea singură soţul – fugind de-acasă asemeni Elenei de la Mene-Iau ori ucigându-l asemeni Clitemnestrei pe Agamemnon. Constrângerea naşte întotdeauna împotrivire – cu atât mai primejdioasă, cu cât este mai puţin făţişă. Libertatea femeilor cretane, spiritul lor iscoditor şi plin de fantezie, armonia ce domnea în familia şi societatea minoică au contribuit din plin la ridicarea acestei civilizaţii, şi nu este exclus ca frumoasele şi vitezele cretane să fi luptat alături de bărbaţi pentru a-şi apăra casa şi pământul natal. Confruntate cu o situaţie similară, spun rapsozii greci, femeile aheene nu se dovedeau la fel de hotărâte – nu din laşitate, ci pentru că nici prin gând nu le-ar fi putut da să înfrunte deschis vin bărbat, fie el şi vrăjmaş.

Veşmintele femeilor se inspirau din portul minoic, dar erau mult simplificate: rochii scurte şi drepte pentru vânătoare, fuste lungi şi bluze-corsaj cu mâneci, dezgolind complet partea din faţă a bustului, pentru viaţa de fiecare zi, ca şi pentru cea de curte. Rafinamentele (volane, şorţuri brodate, eşarfe, panglici, rochii-pantalon) au dispărut; moda feminină miceniană introdusese însă mantia, purtată în anotimpul rece sau la ceremonii funebre. Prinţesele şi femeile nobile aveau enorm de multe bijuterii, dar fineţea discretă şi bunul gust cretan lipseau cu desăvârşire pe continent. Podoabele sunt masive, greoaie, aproape barbare: diademe din foaie groasă de aur, ace de păr cu dimensiuni incredibile (21, 5 cm lungime, 6, 5 cm diametrul „gămăliei*” sferice din cristal de stâncă), cercei de 7 – 12 cm lungime, lucraţi în aur nativ, coliere de aur cu elemente decorative din ametist, cornalină, agată, faianţă, chihlimbar, nu întotdeauna şlefuite, brăţări late (frecvente atât la bărbaţi, cât şi la femei) şi şiraguri de inele care se

purtau legate cu şnururi la încheietura mânui. Spre deosebire de motivele bijuteriilor cretane găsite în cetăţile de pe continent (octopode, delfini, crini, fluturi, lebede, vulturi, câini, cerbi, grifoni, sfincşi, femei cu sau fără veşminte), cele miceniene au un caracter vădit „eroic” (scene de bătălie sau de vânătoare, bărbaţi luptându-se cu lei uriaşi, feline sfâşiindu-şi prada etc.). În general, aheenii preferau cantitatea calităţii şi valorile palpabile celor spirituale – faptul este evident şi incontestabil, ţinând poate şi de natura materialistă, chiar mercantilă, lipsită de orice subtilitate a acestei lumi făurită prin arme şi pentru arme.

Veşmintele bărbăteşti nu erau foarte numeroase, dar se adaptaseră climei continentale, mai aspre. Şorţul minoic cedase locul unei haine cu mâneci scurte, strânsă în talie şi a cărei poală garnisită cu ciucuri ajungea până la jumătatea coapsei, iar nobilii şi regele aveau mantii lungi, prinse la umeri cu

Palatul din Tirint – Detaliu clin” fresca femeilor*” (după Rodenwaldt şi Mullerî.

B8

fibulc de bronz sau metal preţios. La război se puneau jamfciore de piele, acoperind piciorul de la gleznă până sub ger, unchi; spre deosebire de femei, care apar desculţe în mai toate frescele, bărbaţii purtau permanent sandale. Platoşe 1 propriu-z. i să nu par să fi existat, rolul lor fiind suplinit de pieptare de piele sau plăcuţe de metal cusute de-a dreptul pe \ eşmânt. Doar în câteva morminte miceniene târzii, de pe continent şi din Cipru, au fost găsite cnomide (apărătoare de forma jambierelor, dar metalice) şi fragmentele unor platoşe şi cămăşi de zale tip solzi. Singura platoşă completă este cea descoperită în 1960. de cercetătorul grec Nicolas Verdelis într-un mormânt de la Midea, dar ea reprezintă o excepţie considerată, deocamdată, nesemnificativă. Coifurile, fie din colţi de mistreţ, fie din plăcuţe de bronz aveau obrăzare mobile şi, ca ornament, panaşe sau coarne; de la sfârşitul secolului al XV-lea î.e.n. Însă, încep să apară coifuri de

bronz mari, cu creastă şi obrăzare fixe, semn al creşterii numărului şi durităţii conflictelor.

Armele miceniene sunt definitorii pentru această societate prădalnică, care transformase războiul într-un mod de viaţă, o condiţie esenţială a existenţei statului şi individului, o principală sursă de venituri. Marele scut în formă de opt, carul de luptă uşor, rapierele lungi şi drepte, vârfurile de lance înguste, cu două muchii, pumnalele, deci întreg arsenalul minoic este prezent, dar nu satisface cerinţele războaielor de cucerire purtate de aheeni. Semnificativă în acest sens rămâne preluarea seriei de arme tipice atacului: sabia cu limbă la mâner, arcul, scutul rotund de infanterie, cuţitele de luptă, lăncile cu aripioare, care se puteau arunca la mare distanţă etc.

Sabia cu limbă de mâner, apărută prin anii 1600 î.e.n. la civilizaţiile bronzului din Europa de Nord şi Centrală şi adoptată rapid de micenieni, era o armă ofensivă, fiind destinată exclusiv lovirii (spre deosebire de rapiera cretană, armă de împuns, prin excelenţă defensivă). Lama ei lungă de 100 cm este lată la bază şi umflată în secţiune (dispunând de 3 – 5 nervuri) şi face corp comun cu minerul şi măciulia, unindu-se printr-o gardă elipsoidală. Astfel, punctul cel mai greu al sabiei îl constituie minerul, ceea ce favorizează loviturile, atât ascendente, cât şi descendente. Cuţitele de luptă, lungi de până la

70 cm, proveneau probabil din Asia Mică. Având de obicei un singur tăiş şi lama de forma jumătăţii unei frunze de salcie, ele posedă un centru de greutate situat cam la mijlocul lamei şi se foloseau probabil pentru a despica scuturile sau platoşele adversarilor. Pumnalele miceniene, drepte, cu tăişurile şi vârful deosebit de bine prelucrate, atestă utilitatea lor curentă, probabil nu atât pe câmpul de luptă, cât în comploturile de la palat – încă un simptom al nesiguranţei şi racilelor interne.

Lăncile lungi de 200 cm, cu vârfuri de până la 60 cm (din care 30 cm aripioarele romboidale, cu două laturi scurte şi două foarte alungite) şi arcurile, ale căror săgeţi aveau vârfuri de silex şi obsidian (abia din secolul al XIV-

lea î.e.n. trecându-se la bronz), reprezentau categoria armelor de lovire la distanţă şi par să fi fost des folosite, după numărul celor descoperite în morminte. De altfel, inventarul camerelor mortuare indică o adevărată manie a înarmării: adesea, războinicul poseda câte 2 lănci, 2 spade, 2 – 3 cuţite de luptă, 2 – 3 pumnale, 2 scuturi, un arc şi mai multe tipuri de săgeţi, deci o cantitate dublă faţă de echipamentul standard, deja prea încărcat. Dacă la aceste arme funcţionale, de război, se adaugă cele de vânătoare şi cele de paradă, imaginea începe să devină amuzantă. Desigur, colecţia completă nu era folosită nici măcar în campanie, dar chiar plecând la luptă cu o lance, o sabie, un cuţit de luptă, *un* arc, *un* pumnal şi *un* scut, războinicul miceniam poseda probabil cea mai vastă panoplie de armament individual din întreaga antichitate!

Tactica terestră nu era mult îmbunătăţită faţă de cea cretană: formaţiuni de infanterişti încadraţi de nobili în care de luptă se năpusteau în dezordine asupra vrăjmaşului, potopindu-l întâi cu o ploaie de lănci şi săgeţi, apoi încercând să-l răzbească în încleştări corp la corp. Nu se folosea forţa de şoc a carelor (ele fiind uneori angajate în dueluri individuale, dar neacţionând niciodată coordonat), nu se cunoştea împărţirea infanteriei în corpuri specializate (arcaşi, lăncieri, săbieri etc.) cu rol prestabilit în desfăşurarea bătăliei. Luptele, fie în câmp deschis, fie asedii erau simple învălmăşeli de războinici şi arme, cel mai adesea factorul surpriză fiind determinant.

În ceea ce priveşte flota, aheenii – deşi nu se fereau de mare – nu par să fi fost un popor de navigatori, situaţie generată probabil de plasarea lor pe continent. De altfel, în istorie se cunosc puţine exemple de state continentale care să reprezinte o adevărată concurenţă pentru cele insulare: Olanda, Spania. Portugalia, Franţa chiar, nu au putut ţine piept multă vreme Angliei, forţată prin însăşi poziţia ei geografică să stăpânească mările ori să piară... *Îl iada* pomeneşte o flotă impresionantă adusă de atrizi împotriva Troiei – 330 corăbii. Dar câte erau într-adevăr construite de ei şi câte aveau echipaje aheene? Nicio

descoperire arheologică nu-i prezintă pe suveranii şi războinicii atrizi preocupaţi în mod special de navigaţie. Pentru aceşti oameni veniţi din inima continentului, corăbiile, flota rămâneau un mijloc şi nu un scop. Comerţul juca un rol secundar, ba chiar era aproape inexistent în economia unui stat care trăia din războaie de cucerire; în plus, prea puţini aheeni ar fi considerat demnă meseria de neguţător. Tezaurele din morminte, obiectele cretane sau egiptene sunt, fără îndoială, provenite din soldă sau din jaf. Corăbiile descrise de Hemer se aseamănă mai mult cu navele comerciale minoice decât cu cele de război, fiind simple transportoare de trupe, nicidecum vase de luptă. Condotieri în slujba cretanilor şi piraţi pe cont propriu, până prin secolul al XV-lea î.e.n. micenienii depind aproape exclusiv de flota acestora; după catastrofa care a distrus-o, sunt însă obligaţi să-şi construiască corăbii proprii. Odată cu ocuparea Cretei, lucrurile se schimbă, datorită aportului meşteşugarilor şi marinarilor minoici, iar lumea aheeană devine o putere în Marea Egee, ajungând să aibă relaţii comerciale cu Cipru, Cilicia, Siria, Ugarit, Tarent, Ischia, Sicilia, Egipt şi chiar regatul hitit. Contoare comerciale stabile par să fi existat atât în Cipru, cât şi în Siria, dar colonii în toată regula nu s-au descoperit decât în Rhodos, Cos şi Samos, deci în insule mici, unde localnicii nu erau destul de puternici pentru a trata de pe poziţii egale (chiar şi aşa, aceste insule nu au fost niciodată ocupate în întregime). Se remarcă însă un lucru: fără corăbiile de război minoice (al căror secret nu le-a parvenit) şi fără sprijinul echipajelor cretane, ce nu puteau uita invadarea ţării lor prin surprindere, suveranii atrizi n-au izbutit să domine Mediterana şi n-au preluat niciuna din coloniile sau contoarele minoice îndepărtate. Poate că şi din acest motiv nu au intrat în conflict direct cu Egiptul, Fenicia, regatul hitit ori vreo altă putere din Orientul Mijlociu; sau Asia Mică, nici măcar cu Troia, după cum credea Homer. Descoperirile arheologice şi stadiul actual al cunoştinţelor istorice despre structurile politice aheene confirmă faptul, că ideea de imperiu le era străină acestor

oameni, care, oricum, controlau un spaţiu prea vast pentru posibilităţile lor. Dar asta nu înseamnă că, dacă ar fi putut, războinicii atrizi nu s-ar fi aventurat în expediţii de jaf pe ţărmuri îndepărtate, refuzând cuceriri facile. Lipsa flotei şi, mai ales, a echipajelor experimentate, i-a silit să se orienteze spre nord, într-o expansiune terestră, lentă şi riscantă, de vreme ce aveau de înfruntat triburi inferioare tehnologic, însă dispunând de o zdrobitoare superioritate numerică. Se poate spune că tocmai acest caracter predominant terestru, în general nepotrivit cu poziţia geografică a lumii aheene, a fost una dintre slăbiciunile sale, una dintre cauzele care i-au provocat stagnarea şi chiar decăderea.

De fapt, civilizaţia miceniană a avut o viaţă scurtă, comparativ cu cea minoică – patru secole şi jumătate (cca. 1570 – 1125 î.e.n.), iar dacă se exclud perioadele de început şi de decădere rămân doar trei secole (1500 – 1200 î.e.n.). Prea puţin pentru a se cristaliza stiluri şi structuri stabile, pentru a influenţa alte civilizaţii. Şi totuşi... Spadele şi pumnalele miceniene erau imitate în Orientul Mijlociu. Asia Mică, Sicilia, în Balcani şi în câmpia Dunării până spre şi chiar dincolo de lanţul carpatic; arhitectura fortificaţiilor în trepte, transmisă în Orient, s-a reîntors, două milenii mai târziu, în Europa, contribuind la formarea stilului gotic; structurile sociale şi o parte din obiceiurile şi tradiţiile aheenilor s-au perpetuat în Grecia clasică; în sfârşit, însăşi existenţa acestei „lumi eroice” a dat naştere nu doar legendelor şi poemelor, ci şi unui sistem de valori şi unui mod de comportament care avea să marcheze istoria grecilor şi, poate, nu numai a lor.

Aşa cum observau mai toţi specialiştii (Higgins, Palmer, Rodenwaldt, Webster, Matz), economia regatelor atride rămâne una dintre cele mai curioase din istorie. Nefiind agricultori (datorită solului impropriu), neputându-şi echilibra finanţele doar din păstorit, vânând de plăcere şi nu din necesitate, refuzând

Micene – Mânere de sabie îmbrăcate în foaie de aur, „mormântul cu puţ” IV (stânga) şi V (dreapta – după Matz).

meseria de neguţător, aheenii se bazau în special pe măiestria meşteşugarilor, adevărată castă, care ştiau să prelucreze bronzul ca nimeni alţii în sudul Europei. Dar meşteşugarii din Micene şi Tirint excelau în fabricarea de arme – produse pe care nu doreau să le exporte. Ceramica miceniană, singura care putea să o concureze pe cea cretană în Grecia continentală şi insulară, ba chiar în Asia Mică nu putea susţine singură povara unei economii deficitare şi nici pe cea a enormelor cheltuieli eejute de fastul de la curte, de construcţia cetăţilor şi fortificarea lor, în aceste condiţii, aheenilor le rămânea un singur jzvo; r (nesecat «însă) de venituri: războiul. Impresionantele tezaure găsite; fie în „mormintele-puţ" din perioada de început, fie în palatele şi „mormintele-boltite" ulterioare (şi trebuie amintit că toate acestea au fost jefuite încă din antichitate, iar ceea ce se descoperă de două secole încoace nu reprezintă decât răhâăşiţele unor bogăţii fabuloase) sunt rodul unor neîntrerupte expediţii prădalnice cărora rapsozii greci de mai târziu au ştiut, să le dea (chiar dacă nu întotdeauna suficient de convingător) ac ea turnură, epică, aparent cavalerească, atât de înşelătoare pentru naivi;

Dar dacă „regatele din Micene, Tirint şi Pilos nu au avut flote de război demne de a fi menţionate până la mijlocul secolului *al* XV-lea î.e.n., înseamnă că singura posibilitate de a-şi transporta trupele rămânea flota cretană. Mai mult, chiar presupunând existenţa unor flote proprii de comerţ şi transport (fapt infirmat atât de toate descoperirile arheologice şi atestările documentare, cât şi de lipsa unor porturi continentale ceqparabile cu cele minoice), acestea nu puteau acţiona fără acordul (fie doar tacit al) cretanilor, stăpâni pe Mediterana Orientală şi pe Marea Egee. Legăturile dintre aheeni şi Creta ăit atât de strânse, obiectele de provenienţă minoică atât de nuneroase pe continent, influenţa (chiar dacă mai curând de suprafaţă a) modei, ceremonialului, stilului artistic şi modelelor ei onomico-financiare de comerţ atât de vădită, încât se pune întrebarea, pe deplin îndreptăţită, ce puteau

oferi aheenii în cadrul acestor schimburi? Cretanii nu au importat arme miceniene – este posibil să fi luat în soldă trupe trimise de pe conţine: „dar nimic din istoria lor nu acreditează ideea că ar fi dus războaie de cucerire, fie şi prin intermediul altora. După de consideră Matz şi Evans, explicaţia ar fi, probabil, aceea că aheenii erau angajaţi să contraatace populaţii şi cetăţi care puneau în pericol Creta sau comerţul ei ori să distrugă bazele ferestre ale piraţilor din Mediterana, pe care flota cretană îi stirpea în larg, în astfel de situaţii, la soldă se adăuga şi o paté considerabilă din pradă, ceea ce permitea suveranilor atrizi să tezaurizeze aurul care le dădea tăria, dar şi slăbiciunea, ducsd faima regatelor din Grecia continentală până departe, în miaa Europei. Pentru populaţiile de la graniţa nordică, Peloponeai Beoţia şi Atica reprezentau tărâmuri fabuloase, unde orice ea posibil, unde minunăţiile cretane şi tezaurele miceniene se îmbinau într-o-lume miraculoasă: cetăţi şi palate de vis, *femei* la a căror frumuseţe se adăuga un rafinament necunoscut

Micene – Masca funerară a unui rege… mormântul cu iv” (aur)

cu atât mai râvnit), arme splendide (şi extrem de eficiente), ocazia de a intra în legătură cu alte civilizaţii, doar bănuite, însă tocmai de aceea fascinante: Creta, Egipt, lumea Orientului…

Formele *de* organizare socială miceniene diferă de cele cretane, tipic matriarhale şi prea puţin tensionate. După cum reiese din tăbliţele de la Pilos, pe continent, regele („wanax”) domnea în mod absolut, pe baza dreptului divin; atât nobilii („basileves”), cât şi „sfatul bătrânilor” (adunarea capilor de familie sau „geronsia”) aveau rolul de simpli consultanţi. De fapt, lumea aheeană se împărţea în mai multe regate (Micene, Tirint, Pilos, Atena, Orchomenos etc.) ale căror dinastii erau de bună seamă înrudite, ceea ce nu le împiedica să rivalizeze între *ele*, uneori cu violenţă. Totuşi, în *Iliada* se afirmă (iar istoricii moderni confirmă) că în faţa unui pericol sau a unei ofense comune, suveranii micenieni se uneau imediat.

(Acest fenomen, ca şi structura politică de tip patriarhal sunt, de altfel, specifice populaţiilor indo-europene.).

Astăzi se ştie că, în ciuda caracterului expansionist al lumii miceniene, cuceririle sale au fost limitate la o parte din Grecia continentală şi insulară, o parte din insulele Mării Egee *şi* mici porţiuni de pe coastele Mediteranei răsăritene, chiar şi în aceste condiţii populaţia şi garnizoanele aheene fiind prea puţin numeroase pentru a putea controla întregul teritoriu al regatelor. Este probabil cauza pentru care Creta nu a fost ocupată; autonomia insulei era aproape totală, atâta vreme *cât* furniza produsele de care avea nevoie metropola şi nu îi făcea concurenţă pe plan comercial. Singura schimbare este înlocuirea scrierii liniare *A* cu scrierea liniară B în arhivele de curte; nu se poate *şti* exact dacă micenienii instalaseră o dinastie proprie (poate realizată printr-o mezalianţă cu dinastia minoică, *deşi* pare de necrezut ca vreo prinţesă cretană să fi acceptat căsătoria cu un aheean) ori prinţul atrid nu era decât un guvernator militar, *iar* curtea de la Cnossos după primele momente de dezorientare, îşi reluase viaţa de până atunci, încercând pe cât posibil să-i ignore pe năvălitori. Descoperirile arheologice atestă nu numai că în Creta nu s-a schimbat nimic, dar *şi* că metropola continua să considere ca etalon *de* bun gust tot ce venea de acolo; singura concesie făcută comerţului propriu a fost scoaterea din circulaţie a ceramicii minoice şi înlocuirea ei (cel puţin în ceea ce priveşte exportul) cu cea miceniană.

Interesant de remarcat faptul că, la apogeul puterii aheene (secolele al XV-lea şi al XIV-lea î.e.n.), când dinastiile atride nu aveau de cine să se teamă din exterior, se trece totuşi la fortificarea suplimentară a cetăţilor ciclopice; în acelaşi timp, reşedinţe princiare ca aceea din Pilos şi cartierele de bogătaşi din afara zidurilor Micenei şi Tirintului sunt lipsite de orice protecţie. Paradox? Poate că explicaţia constă în mania grandorii care îi cuprindea tot mai mult pe suveranii atrizi şi în siguranţa trufaşă a nobililor şi comercianţilor bogaţi, care nu-şi puteau

închipui că barbarii din Nord ar fi cutezat să treacă graniţele. Poate că fortificaţiile nu erau decât „mijloace de întărire a hegemoniei dinastiei în cauză”, după cum crede prof. Matz ori un semn al nesiguranţei generate de comploturile de palat. În orice caz, ele şi-au dovedit din plin utilitatea timp de două secole, amânând căderea cetăţilor până prin anii 1150 – 1125 î.e.n.

În ceea ce priveşte faimosul conflict al aheenilor cu Troia, acesta n-a fost, probabil, decât o legendă, după cum consideră atât Matz, Higgins şi Desborough, cât şi Palmer, Blegen şi Kantor. Situată pe malul anatolian al Asiei Mici, cetatea avea, la apogeul puterii sale, o lungime de 200 m, ziduri înalte de până la 26 m (dintre care 8 – 9 în soclul de piatră şi 15 – 17 în coronamentul din cărămizi de lut întărit cu bârne de lemn), groase de 5 – 10 în la bază şi 3 – 4 m la vârf. Zidurile erau prevăzute cu bastioane, iar cele două porţi fuseseră plasate între nişte contraforţi de zidărie şi aveau pragul mai înalt decât baza zidurilor. Cetatea este specific asiatică, iar istoria sa, după câte se ştie astăzi, s-ar putea sintetiza astfel:

2600 – 2400 î.e.n.: Troia I. Începuturile epocii de bronz;

2400 – 2200 î.e.n.: Troia II. Distrusă de un incendiu uriaş, ale cărui cauze rămân necunoscute;

2200 – 1750 î.e.n.: Troia III – V. Perioadă de tranziţie spre o înfloritoare civilizaţie a bronzului;

1750 – 1300 î.e.n.: Troia VI. Distrusă de cutremur;

1300 – 1240 î.e.n.: Troia VII A. Distrusă prin cucerire, în acelaşi timp cu distrugerea Pilosului şi a cartierelor exterioare de la Micene şi Tirint;

1240 – 1100 î.e.n.: Troia VII B. Cucerită din nou, cam în aceeaşi perioadă cu căderea incintelor fortificate de la Micene şi Tirint;

După 1100 î.e.n.: Troia VII. Începutul epocii fierului şi al unor colonizări greceşti succesive.

Săpăturile la Troia au fost începute în 1370 de H. Schliemann, căruia i s-a alăturat, din 1877, arheologul german W. Dörpfeld, şi au durat până în 1894. O a doua

mare campanie a fost cea condusă de americanul C. Blegen între 1932 şi 1938. Toate datele obţinute infirmă posibilitatea unui conflict între aheeni şi troieni. Troia îl nu putea fi distrusă de aheeni, ţ – Terra – Planeta vieţii care nici nu pătrunseseră în Grecia în 2200 î.e.n.; suveranii atrizi nu se mai puteau gândi să atace Troia VII A în 1240 î.e.n., când regatele lor erau zguduite din temelii de dorieni şi alte triburi balcanice; în sfârşit, Troia VII B pierea odată cu Micene şi Tirint. Între 1600 şi 1300 î.e.n. raporturile între aheeni şi troieni par să fi fost relativ bune, deşi nu foarte strânse – obiectele de provenienţă miceniană descoperite în Troia V şi VI sunt puţine şi de calitate inferioară. Troia însăşi nu avea ce oferi lumii aheene, cu excepţia aramei şi cositorului necesare făuririi bronzului; dar pentru a le procura, suveranii atrizi nu trebuiau să pornească un război lung şi riscant, în condiţiile lipsei unei flote militare adecvate. Astăzi se consideră că *Iliada* a fost inspirată fie de un posibil conflict între aheeni şi troieni pentru vreun post comercial de pe o insulă egeeană, fie de cucerirea Troiei VII A şi respectiv VII B de aceleaşi popoare ce pustiiseră regatele atride. Lumea miceniană a întreprins destule atacuri împotriva cetăţilor continentale şi insulare egeene şi mediteraneene, dar niciodată n-ar fi comis nebunia de a provoca o putere egală sau superioară. Războinicii aheeni nu începeau o bătălie pierdută doar din motive de prestigiu; dacă au greşit din prea multă trufie, acesta s-a întâmplat pe teritoriul propriu şi datorită unei încrederi excesive în tăria fortificaţiilor şi superioritatea civilizaţiei lor comparativ cu „barbarismul” invadatorilor.

Religia micenienilor are unele puncte comune cu cea minoică, dar nu foarte multe. Alături de Hera, Atena şi Demeter, venerate şi la Cnossos, apar Zeus, Poseidon, Ares. Hades, deci cele mai importante zeităţi masculine din Olimpul grecilor de mai târziu. Afrodita cretană nu le spunea nimic războinicilor aheeni, însă Hermes şi Dionysos fuseseră adoptaţi. Ceea ce introduce nou lumea „eroică” este cultul unor strămoşi (reali sau nu), care se

remarcaseră prin fapte de arme – de aici se vor naşte Heracics, Tezeu, Iason şi alţi eroi, deveniţi după moarte semizei. Se pun astfel bazele acelei superbe mitologii greceşti, atât de încărcată de simboluri şi atât de profund umanistă. Dar, la micenieni, elementele sale sunt mai simpliste decât la rafinaţii şi intelectualii atenieni de mai târziu: de o parte lumea zeilor, puternici şi inaccesibili, de cealaltă lumea umbrelor din regatul subpământean al morţilor. Toate acestea sunt, desigur, rezultatul structurii patriarhale a triburilor indo-europene; coexistenţa cultului unei zeiţe mamă a Pământului şi Naturii, de origine evident matriarhal-mediteraneeană apare surprinzătoare, o excepţie inexplicabilă încă.

Despre arta miceniană nu sunt multe de spus. Relieful monumental de la Micene, realizare singulară în arta greacă până prin secolul al VI-lea î.e.n. se impune nu doar prin îndrăzneala dimensiunilor, ci şi datorită senzaţiei de viaţă, de agilitate şi forţă, pe care îl dau formele suple, într-adevăr feline ale statuilor. Frescele, în special cele de la Tirint („Procesiunea femeilor”, „Vânătoarea de mistreţ”, „Femei plecând la vânătoare”) prezintă o siguranţă vădită a liniei, atinsă de cretani după secole de perfecţionare şi căutări, însă surprind printr-o rigidizare pronunţată, rezultatul încorsetării fanteziei şi libertăţii de creaţie a artiştilor, siliţi să rămână între limitele unui canon strict, tradiţional. Animalele şi plantele din „Vânătoarea de mistreţ” sunt mai curând ornamentale decât naturale, prin contrast cu delfinii şi caracatiţa de pe pardoseala de stuc a megaronului, pictată

Megaronul din Tirint – *a*: „Fresca vânătorii de mistreţ”; b şi e: Delfini şi soţie pictate pe pardoseala (după Rodenivaldt şi Müller).

probabil mai înainte, când stilul cretan influenţa încă arta miceniană. Spre sfârşit, frescele devin atât de schematice, încât personajele (oameni, plante, animale) se preschimbă în simple siluete lipsite de orice consistenţă şi trăire. Impresia de producţie de serie, industrială, predomină şi întăreşte ipoteza decăderii rapide a societăţii

aheene, preocupată mai mult de menţinerea imaginii unei ficţiuni decât de ce se întâmpla în jurul ei. Această involuţie poate fi urmărită cel mai bine comparând ceramica din secolele XVI – XII î.e.n.; pictura de pe vase pierde din ce în ce din naturaleţe, liniaritatea şi abstractizarea câştigă teren, pentru ca la „Vasul cu războinici1 să se ajungă la figuri redate grosolan, aproape caricatural, la siluete şi mişcări uniforme, parcă reproduse cu ajutorul unui şablon.

Singura latură a artei miceniene care scapă de această epidemie de convenţionalism este cea legată de prelucrarea metalelor. *Rhytonii* (vasele de ofrandă) şi pumnalele găsite în „mormintele-puţuri” de la Micene stau mărturie faptului că armurierii şi orfevrierii aheeni se puteau ridica, atunci când li se îngăduia, la nivelul artei cretane şi egiptene. Astfel, rhytonul de aur („Capul de leu”) şi rhytonul de argint („Capul de taur”) din mormântul IV sunt nu numai tulburător de „vii”, prin expresie şi naturaleţe, dar şi adevărate capodopere ale orfevrăriei din toate timpurile. „Capul de taur” are coarnele şi rozeta de pe frunte din foaie de aur; nările, ochii şi buzele placate cu aur; urechile de bronz placate pe dinăuntru cu aur, pe dinafară cu argint. „Capul de leu” este făcut exclusiv din aur şi şlefuit cu o fineţe de necrezut, în acelaşi mormânt s-au mai găsit pahare de aur, un rhyton de argint, decorat cu scene de la asediul unei cetăţi, o mască funerară de aur, o splendidă sabie cu limbă la mâner, inele-sigiliu şi un pumnal de bronz lung de 23 cm, pe a cărui lamă sunt încrustate două scene de vânătoare. Măiestria gravorului a întrecut-o pe cea a armurierului: tăişul de bronz este „mâncat” aproape complet (cu toate că lama îşi păstrează tăria), în vreme ce gravurile (un leu alergând după cinci gazele şi cinci bărbaţi înfruntând un leu care apără fuga altor doi), realizate din aliaj neferos alb, galben şi roşu şi umplute cu niello (smalţ negru turnat de-a dreptul în cavitatea incizată) se numără printre cele mai frumoase rămase din acea epocă.

Dar asemenea excepţii sunt rare. Începând din

secolul al XIII-lea î.e.n., lumea aheeană începe să decadă. Fenomenul apare istoricului de astăzi atât de evident, încât, prin anii ’50, doctorul Iani Papadimitriu, arheolog de prestigiu internaţional şi directorul Departamentului Naţional de Arheologie al Greciei, emisese ipoteza că distrugerea cetăţilor şi palatelor nu s-ar fi datorat vreunei invazii străine, ci revoltelor păturii sărace (aliată cu sclavii), care nu mai putea suporta povara birurilor din ce în ce mai mari, necesare menţinerii fastului regal şi al nobilimii, într-o perioadă când războaiele de cucerire încetaseră. Ipoteza nu a fost acceptată de ceilalţi istorici. *În* primul rând pentru că sclavii micenienilor nu erau tot atât de numeroşi ca cei din Roma contemporană răscoalei lui Spartacus (73 – î.e.n.), iar pătura săracă nu avea nici curajul, nici priceperea.

nici armele necesare pentru a înfrunta garnizoanele regale şi nobilimea războinică. Apoi, pentru că, aşa cum remarca profesorul care Blegen, este imposibil de conceput o organizaţie antică atât de vastă şi atât de unită, încât să înceapă în acelaşi timp răscoala în Pelopones, Beoţia şi Grecia insulară. Pilos, Orebomenos, Midea şi cartierele exterioare din Micene şi Tirint au căzut aproape concomitent. Un secol mai târziu, fortificaţiile din Micene şi Tirint, Troia, Creta şi Rhodosul sunt cucerite, iar Gla şi Atena sunt asediate fără succes. O nouă revoltă socială? în niciun caz. Ori prima reuşise şi atunci nu mai era nevoie de a doua, ori fusese înfrântă şi, aidoma răscoalei hiloţilor din Sparta (399 î.e.n.), nu s-ar mai fi repetat.

Distrugerea simultană a tuturor regatelor exclude şi ipoteza că unul dintre ele le-a cucerit pe celelalte. Pluralitatea formaţiunilor statale şi a ramurilor dinastiei atride era un fapt unanim acceptat în lumea aheeană, chiar dacă relaţiile dintre ele nu rămâneau totdeauna cordiale. Ciocniri (chiar militare) existaseră, mai ales în perioada 1500 – 1300 î.e.n., dar nu atinseseră proporţii de conflict durabil. Nicio descoperire arheologică nu-i prezintă pe aheeni cucerind cetăţi aheene; faptul ar fi fost *o* nebunie, între nişte vecini invidioşi şi realitatea unui

teritoriu prea mare comparativ cu numărul populaţiei şi al garnizoanelor. Apoi, chiar presupunând că dinastiile din Gla sau Atena ar fi atacat prin surprindere Micene, Tirint, Orchomenos, Pilos, Midea, este puţin probabil să le fi distrus după victorie, în loc să le conserve intacte faima şi capacitatea de apărare. Având aceleaşi tradiţii, apreciind aceleaşi valori, împărtăşind concepţii militare, economice, administrative, artistice şi religioase comune, atrizii n-ar fi riscat să clatine două simboluri ale *lumii* lor (invincibilitatea cetăţii ciclopice şi a regelui), dând astfel *un* exemplu care putea fi urmat oricând de alţii.

Contemporanii lui Homer, cei ai lui Pausanias şi ai lui Tucidide credeau că prăbuşirea lumii aheene s-ar datora invaziei dorienilor, plecaţi prin secolele XII – XI î.e.n. din nordul Balcanilor, *pentru a* se stabili *în* final *în* Doris (Grecia centrală) *şi în trei regiuni* peloponeziene (Argolida, *Laconia şi* Mesenia), *ajungând însă* până *în* Creta şi Rhodos. Această *năvălire* numită *tradiţional* „întoarcerea Heraclizilor” (noţiune neclară *încă*, deoarece dorienii nu trăiseră niciodată în teritoriile deţinute de atrizi) a lăsat o rană adâncă în istoria timpurie a Greciei.

De fapt, cucerirea regatelor miceniene, începută prin 1250 î.e.n. Şi terminată prin 1100 î.e.n., reprezintă şi astăzi o enigmă. Multă vreme s-a considerat că dorienii, deşi aflaţi pe o treaptă inferioară de civilizaţie, să putut realiza această performanţă pentru că erau mai numeroşi decât aheenii şi aveau arme de fier. Dar descoperirile arheologice din ultimele decenii au demonstrat că triburile doriene propriu-zise nu puteau depăşi, nici chiar egala numeric populaţia regatelor atride. *În* ceea

Micene – ar <*h*: cere două feţe ale lamei de pumnal din „morenântul cu puţ IV”; b, e: pumnale din „mormântul cu puţ V” (după Matz).

ce priveşte armele, cele de bronz erau, după cum confirmă analizele metalografice moderne, incomparabil superioare celor de fier, care ajungeau să se tocească ori să se rupă în cursul unei singure lupte! (Este, probabil, unul dintre motivele pentru care aheenii nu adoptaseră

fierul, celălalt fiind aspectul modest, lipsit de strălucire şi fast al armelor realizate din acest metal, arme potrivite pentru „barbarii din Nord”, însă nu şi pentru războinicii „regilor înrudiţi cu zeii”.)

Rămâne, ca singură explicaţie, un puhoi copleşitor de năvălitori revenind la intervale scurte şi atacând pe un front larg, atât pe uscat, cât şi pe mare, forţând toate graniţele deodată, ca o viitură de primăvară, cu neputinţă de stăvilit. Ceea ce arheologii de astăzi consideră că s-a petrecut astfel: pe la 1250 î.e.n. a început, în estul Europei centrale, marea migraţie a purtătorilor civilizaţiei „câmpurilor de urne”, un amalgam de populaţii războinice (dintre care cele mai puternice erau triburile ilire), ce foloseau cu preponderenţă fierul, îşi incinerau morţii în loc să-i înhumeze şi atacau de predilecţie vecinii sedentari, păstori şi cultivatori. „Triburile câmpurilor de urne” erau atât de numeroase, încât i-au împins foarte rapid spre sud pe locuitorii Balcanilor şi ai Greciei d*> nord-vest: tracii şi, respectiv, dorienii, etolienii, focienii, locrienii (populaţii greceşti). Aceştia au trecut, între 1240 şi 1200 î.e.n., prin regatele atride, pustiindu-le, distrugând aşezările, cartierele şi palatele nefortificate, Creta, Rhodosul, poate chiar şi Troia VII A, dar nereuşind să cucerească marile fortăreţe aheene.

Ulterior, între 1200 şi 1100 î.e.n., „triburile câmpurilor de urne” năvălesc în Grecia peninsulară, în Pelopones, se răspândesc în Grecia insulară, trec în Asia Mică. Asaltează şi distrug Micene, Tirint, Midea, Troia VII B, regatul hitit, pustiesc insulele din Marea Egee şi Mediterana Orientală, apoi Fenicia şi Palestina şi ajung până în Egipt, unde sunt cu mare greutate oprite de Mineptah (în 1200 î.e.n.) şi Ramses al II-lea (între 1160 – 1140 î.e.n.). Rezultatele acestei ultime invazii sunt, în principal, împărţirea teritoriului grec, ce capătă configuraţia etnică pe care o va păstra şi în epoca istorică şi emigrarea multor aheeni în insulele egeene şi pe coasta Asiei Mici, unde aveau să fondeze colonii înfloritoare.

Fapt uluitor, o serie de descoperiri arheologice atestă

că populaţia din Pilos, Micene şi Tirint, cunoştea încă din 1250 î.e.n. iminenţa primei invazii. Arhivele de tăbliţe scrise în liniarul *B*, găsite în 1939 la Pilos (traduse şi publicate ulterior de Ventris şi Chadwick), consemnează, orientarea activităţii armurierilor, a brutarilor şi reparatorilor de care în direcţia producerii în *tensive şi a stocării armamentului, proviziilor şi mijloacelor de transport*; *sporirea cotei de bronz acordate fiecărui armurier, cu indicaţia de a fi folosită pentru producerea unui număr cât mai mare de săbii şi lănci*; *mobilizarea, pentru necesităţile arsenalelor*. *a meşteşugarilor care lucrau pentru temple şi chiar a artizanilor regali*; *trimiterea zidarilor în diverse puncte de importanţă strategică şi tactică, pentru a construi fortificaţii sau a le consolida acolo unde existau*; *recrutări pentru completarea echipajelor navelor* (*câte 20 de războinici şi 40 de vâslaşi per vas*); *planificarea expedierii femeilor şi copiilor din familia regală, din nobilime şi pătura de meşteşugari şi negustori înstăriţi în locuri sigure de refugiu şi aprovizionarea acestora cu alimente*; *mobilizarea femeilor şi copiilor din pătura săracă, precum şi a sclavilor la pregătirile pentru un eventual asediu, în special la stocarea şi conservarea cerealelor, fructelor şi legumelor*; *avertizarea santinelelor, a patrulelor şi posturilor fixe de observare de pe coaste şi de la graniţe, despre pericolul invaziei din mai multe direcţii* etc.

Paradoxal, o parte dintre aheeni refuză să ia în serios ameninţarea: la Pilos, regina nu numai că nu părăseşte palatul nefortificat, dar se pregăteşte să facă baie în momentul începerii atacului, iar în arhivă scribii continuă să scrie la registrul noilor proprietăţi atribuite până când focul cuprinde etajele superioare; în cartierele exterioare de la Micene, negustorii îşi ţin aurul pe masă, lângă registrele cu socoteli, iar soţiile de nobili se mândresc cu bijuteriile lor, înşirându-le înaintea prietenelor venite în vizită; în elegantele vile de lângă Tirint, curte§ zânele îşi invită cunoscuţii la ospăţ, pe când două familii nobile îşi căsătoresc copiii de 19 ani (băiatul) şi, respectiv, 15 ani

(fata) ...

Găsind dovezile acestor fragmente de viaţă normală, îmbi-lnată cu pregătirile de respingere a atacului, arheologii s-au întrebat, desigur, de ce, într-un moment când întreaga populaţie a regatelor aştepta cu nelinişte atacul barbarilor din Nord, di-l nastia atridă, nobilimea şi privilegiaţii se ocupau ostentativ de păstrarea aparenţelor, chiar cu riscul vieţii?! Poate că familiile t regale erau orbite de trufie şi suficienţa, însă războinicii nu pu

1 te-au să nu-şi dea seama de gravitatea pericolului, iar negustorii nu şi-ar fi riscat averile pentru prestigiul sau toanele unui rege, fie el şi de drept divin. Este greu de crezut că nobilii aheeni ar fi acceptat să-şi pună în pericol soţiile şi copiii, neevacuându-i sau lăsându-i să stea în afara incintelor fortificate, dacă s-ar fi temut că atacul va avea într-adevăr loc. Şi atunci, care este explicaţia acestei atitudini ce frizează inconştienţa?

Regii atrizi aflaseră în mod sigur de înfrângerea populaţiilorgreceşti din nordul peninsulei de către „triburile câmpurilor de urne”. Ştiau că acestea îi împingeau spre graniţele lor pe de – neni, locrieni şi focieni; ştiau că, mai devreme sau mai târziu, mari mase de oameni le vor călca ţara. Dar tot atât de sigur est e că îi priveau ca pe nişte refugiaţi istoviţi de foame şi lupte, gata să accepte orice pentru o bucată de pâine şi pentru... protecţia trupelor aheene. Cât despre urmăritorii lor, gloatele ne civilizate din Nord, una era să-i învingă pe dorieni şi alta să-l atace zidurile inexpugnabile ale fortăreţelor lumii lui Atreus.

Că mulţimile, înnebunite de disperare nu pot fi oprite, ca şi lăcustele, nu s-au gândit nici regii din Micene, Pilos sau Tirint, nici generalii lor. Că armele de fier, chiar inferioare calitativ sunt destul de ieftine pentru a fi accesibile oricui, că forţa de izbire a unei formaţii masive poate rupe o linie de luptători neobişnuiţi să acţioneze împreună ci deprinşi să se remarce prin fapte de vitejie individuale, nu li s-a părut ceva demn de reflecţie tacticienilor aheeni. Fortăreţele, zidurile, oricât de înalte şi

impunătoare, au nevoie de garnizoane care nu-şi subestimează inamicul. Trupele de ei ită şi-au dovedit valoarea în cursul întregii istorii militare cunoscute şi nu o dată, forţe restrânse, dar bine înarmate şi bine pregătite ori animate de un spirit de sacrificiu ieşit din comun au înfrânt inamici care deţineau o superioritate numerică zdrobitoare. Totul este ca armele sau tactica de luptă a unor astfel de trupe să fie adecvate scopului propus. Or, dacă armele miceniene rămâneau inegalabile, tactica de a se arunca în dezordine, frontal, fără un plan stabilit, fără manevre pe flancuri, fără nicio coeziune a liniei de luptă, asupra unui duşman de zece – douăzeci de ori mai numeros, s-a dovedit dezastruoasă.

Războinicii aheeni nu concepeau că armele care le aduseseră de atâtea ori victoria nu-i vor ajuta să izbândească, mai ales pe teritoriu propriu şi sub protecţia fortăreţelor ciclopice, care puteau rivaliza cu construcţiile din Egiptul Regatului Nou.

De altfel, ideea nu era cu totul absurdă, cu condiţia de a nu dispreţui adversarul. Nici triburile greceşti din Nord, nici „triburile câmpurilor de urne” nu aveau maşinării de asediu (catapulte, baliste, turnuri, berbeci). Neputând sparge zidurile, trebuiau să le escaladeze, or, în condiţiile date (protejat de metereze şi bine aprovizionat cu arme), fiecare apărător putea ţine piept la cel puţin zece asediatori. Dispunând de suficiente provizii şi de apă potabilă, fortăreţele ar fi rezistat, teoretic, oricât. Dar... la Micene apa venea dintr-o sursă exterioară incintei fortificate (este adevărat, bine camuflată); palatul de la Pilos nu fusese

Tirint – Curtea palatului, cu vedere spre faţada megaranului (după Rodemvaldt şi Müller).

prevăzut cu bastioane, singurele pregătiri efectuate în pripă fiind zidirea ferestrelor de la parter; vilele aristocraţiei, din afara fortificaţiilor Tirintului erau înconjurate de grădini, dar nu şi de garduri. Oare chiar credeau aheenii că năvălitorii vor fi atât de impresionaţi de măreţia cetăţilor, încât vor ocoli până şi cartierele

exterioare, sărace sau luxoase, deopotrivă lipsite de apărare?!

În momentul atacului, posturile şi patrulele de graniţă au fost luate prin surprindere, deşi primiseră avertismente prealabile chiar de la palat; serviciul de ştafete n-a funcţionat, nici măcar parţial; străjile oraşelor (dacă existau) s-au trezit copleşite de mulţimea năvălitorilor. *Cartierele* exterioare sau reşedinţele nefortificate au căzut într-o noapte (exact timpul necesar jefuirii şi incendierii lor), populaţia, bogată sau săracă, fiind masacrată ori luată în robie. Incintele fortificate au rezistat ori poate că nici n-au fost asaltate prea insistent. Însă bătălia era pierdută deja: odată regatele pustiite, fortăreţele nu şi-au mai putut asiguri nici proviziile, nici armele, nici mâna de lucru necesară întreţinerii şi au Lătrat într-un declin ireversibil. Un secol mai târziu, *ilirii* au găsit regate-fantomă, vegetând în umbra zidurilor păzite de garnizoane demoralizate, care nu mai puteau stăvill valuri de atac masive şi continue. Astfel au fost cucerite bastioanele de la Micene şi Tirint, Troia VII B, astfel a căzut şi regatul hitit, a cărui glorie apusese de mult. Lumea atrizilor, „a cetăţilor bogate în aur”, a personalelor epopeii homerice a dispărut pentru totdeauna din istorie, lăsând în urmă-i câteva măşti cu expresii trufaşe, ruinele unor construcţii monumentale, faima tezaurelor fabuloase (pe deplin întemeiată) şi legendele despre eroii săi, în mod sigur, mai frumoase decât realitatea.

UNDEVA, ÎN PACIFIC

Indieni albi şi blonzi în Mato Grosso, mumii şi schelete de tip europid în Perú, polinezieni cu părul roşu, fortăreţe construite din monoliţi de sute, chiar mii de tone fiecare, urcaţi pe platourile andine, acolo unde se avântă doar condorii, sute de statui uriaşe pe o insuliţă pierdută în Pacific, construcţii ciclopice, din blocuri de bazalt, pe recifele coraliere pacifice, corăbii de sute de tone, cu trei catarge şi velatură complicată, brăzdând oceanele cu peste 15.000 de ani în urmă…

Legende? Nicidecum. Toate acestea şi multe altele sunt urmele rămase de la faimoasa şi enigmatica populaţie europidă (aparţinând grupărilor Cro-Magnon, uneori cu trăsături de Brünn, Predmost şi protonordici), care a edificat o puternică civilizaţie, întinzându-se din America de Sud (la est) până aproape de coastele Australiei (la vest) şi acoperind nu numai majoritatea arhipelagurilor polineziene, dar şi pământuri mai mari, scufundate de cataclisme naturale acum 10 – 15.000 de ani. Este vorba despre poporul pe care indienii aymaras, un vechi trib sud-american, îl numeau *viracochas* („oamenii albi cu barbă roşie") şi care îşi spuneau ei înşişi „Fiii Soarelui".

Conquistadorii lui Cortez şi Pizarro au fost primii europeni care au auzit câte ceva despre misterioşii „fii ai Soarelui", ce precedaseră toate civilizaţiile amerindiene (aztecă, toltecă, incaşă, mayaşă, olmecă, Kotosh, Paracas, Chimu, Moche, Nazca, Chavin) şi difereau atât antropologic, cât şi ca limbă, obiceiuri, tradiţii, organizare socială, forme de manifestare artistică, nivel ştiinţific şi tehnologic de indieni, populaţie mongolidă venită din Asia prin anii '70.000 Len., când Strâmtoarea Bering era închisă de gheţuri şi de regresiunile marine. Indienii nu ştiau prea multe despre viracochas şi, după ce au înţeles că noii sosiţi nu erau urmaşii acestora, au refuzat să spună şi ce ştiau. Spaniolii n-au putut afla decât că „fiii Soarelui" păreau foarte asemănători europenilor, având pielea albă, părul blond sau roş cât, ochii albaştri şi statura de 1, 80 – 2 m, total deosebită de a 1 băştinaşilor pe care-i întâlniseră până atunci. Dovezi ale existenţei lor erau destule în Perú, Bolivia, Ecuador şi Brazilia, iar civilizaţia viracochas părea superioară celei mayaşe sau celei incaşe. „Fiilor Soarelui*" li se atribuia construirea fortăreţelor Tiahuanaco, Sacsavhuaman şi Cerra Gallan, înaintea erei noastre. Mai târziu, o parte dintre ei ajutaseră la fondarea imperiului incaş, devenind conducători şi caste privilegiate, iar alţii coborâseră în selva amazoniană; însă cei mai mulţi porniseră peste ocean, pierzându-se în imensitatea Pacificului.

Atât în scrisorile trimise de Cortez şi Pizarro lui Carol Quintul, cât şi în cronicile Conquistei se recunoaşte faptul că, fără confuzia provocată de asemănarea dintre spanioli şi legendarii viracochas, ar fi fost mult mai dificil, dacă nu chiar imposibil de cucerit imperiile aztec şi incaş. Indienii credeau că europenii ar fi venit din aceeaşi ţară situată undeva, dincolo de Ocean, de unde sosiseră „fiii Soarelui" conduşi de cel pe care aztecii îl numeau Quetzalcoatl, mayaşii Kukulkán, tamanacii Amalivaca, incaşii Manco-Capac, caribii Bochica, iar aymaras Viracocha, însă toţi îl descriau identic: un om alb, înalt, cu ochii albaştri, cu pletele şi barba blond-roşcate. Poporul viracochas ar fi ridicat „fortăreţele uriaşilor", Tiahuanaco şi Sacsayhuaman, precum şi „cetatea oamenilor zburători", Cerra Gallan, încă înainte de vremea când „valurile oceanului şi ploaia au înecat o parte din Pământ" (referire evidentă la inundaţiile provocate de topirea gheţurilor după sfârşitul glaciaţiei Würm, adică în perioada 25 – 10.000 î.e.n.), apoi a pus bazele statelor amerindiene, dându-le populaţiilor primitive din zona Americii Centrale şi de Sud cunoştinţe ştiinţifice şi tehnologice inestimabile (privind arhitectura şi sistematizarea urbană, prelucrarea metalelor neferoase, agricultura intensivă şi rotaţia culturilor, introducerea canalizării, a apeductelor şi rezervoarelor de apă în oraşe, a sistemului canalelor de irigaţie pe câmpurile cultivate), noţiuni avansate de medicină, astronomie, geografie, matematică (incaşii făceau intervenţii chirurgicale pe cord deschis şi operaţii de rinichi, iar mayaşii ştiau că Pământul este rotund şi se învârte în jurul Soarelui, că Universul este compus din galaxii şi metagalaxii, estimaseră durata anului astronomic terestru la 365, 242 zile şi a celui venusian la 584 zile şi efectuau calcule complexe cu numere de 11 cifre), un cod de legi, o administraţie perfecţionată, un sistem de statistică a populaţiei, a resurselor şi a rezervelor egalat doar de sistemele computerizate moderne, în sfârşit, a format stiluri artistice şi arhitecturale bine crista-Uzate, lăsând populaţiilor indiene amintiri mai mult decât

favorabile, de care au profitat din plin conquistadorii.

Spaniolii au înţeles repede că viracochas nu erau o simplă legendă. Contemplând cu uimire monoliţii de porfir în greutate de câte 200 tone fiecare, aduşi de la zeci de kilometri depărtare pentru a fi plasaţi în vârful piscurilor Ollantaytambo şi Ollantayparubo (Anzii Peruvieni) sau blocurile de bazalt ale fortăreţelor Tiahuanaco (aflată astăzi, la graniţa peruano-boliviaa A) şi Sacsayhuaman, cântărind între 10 tone (cel mai mic) şi 20.000 tone (cel mai mare), oamenii lui Pizarro au aflat că incaşii nu-şi aminteau să fi văzut oraşele acelea altfel decât în ruine din cele mai vechi timpuri şi erau tot atât de neştiutori ca şi europenii, în privinţa modului de transportare şi ridicare a pietrelor, în general, indienii refuzau să vorbească despre „cetăţile uriaşilor", cum le numeau ei, însă câţiva, înşelaţi în buna lor credinţă, le-au divulgat spaniolilor ceea ce altora nu li se putuse smulge nici prin tortură: fortăreţele fuseseră construite de „fiii Soarelui". Conquistadorii văzuseră cu ochii lor câţiva nobili din casta căpeteniilor militare, care refuzaseră să se predea după uciderea lui Atahualpa şi dezagregarea imperiului, iar acum le dădeau de furcă prin acţiuni de guerillă deosebit de îndrăzneţe – oamenii aceia înalţi, cu pielea mai albă decât a lor, cu plete roşii şi ochi albaştri nu erau în niciun caz indieni. Văzuseră de asemeni două verişoare ale Marelui încă, întâi la curte şi apoi când acestea se aruncaseră pe ferestrele palatului abia cucerit: amândouă erau aidoma femeilor din Europa, neavând nicio trăsătură mongolidă. Ulterior aveau să descopere (şi să jefuiască) mormintele familiei domnitoare şi ale castei „orejones" („urechile-lungi"), căpeteniile războinice care asiguraseră veacuri de-a rândul supremaţia şi fulgerătoarele succese militare incaşe. (La apogeul său, în timpul domniei lui Huayna Capac, imperiul incaş se întindea de-a lungul coastei pacifice, de la nord de Quito-Ecuator, până la Rio Maule în Chile, deci între 5° latitudine nordică şi 35° latitudine sudică.) Toate mumiile bărbaţilor, femeilor şi copiilor din mormintele „urechilor lungi" aparţineau rasei albe, având părul blond şi

cârlionţat; la fel şi o parte din membrii dinastiei fondate de Manco-Capac. (De altfel, în 1970 au fost găsite pe coasta pacifică peruană în Deşertul Paracas, mai multe peşteri mortuare conţinând sute de schelete şi mumii ale unei populaţii evident europide, ce-şi depusese morţii acolo prin anii 4.000 Len., iar în 1930 se descoperise în nordul Mexicului o necropolă veche de câteva mii de ani, care ascundea aproape 800 de schelete de tip *Homo sapiens fossilis* europid, dar având înălţimea medie de 2, 44 m.)

Mai la nord, în Ecuador, conquistadorii dăduseră peste triburi de indieni care purtau peruci din fibre de liană galbenă şi îşi vopseau trupul în alb ca să semene cu căpeteniile lor, bărbaţi şi femei albe, cu plete roşii şi ochi albaştri. În Mexic, războinici albi au condus timp de câteva decenii rezistenţa împotriva spaniolilor, în special pe fostele teritorii mayaşe (Peninsula Yucatán), iar Cortez însuşi a întâlnit la curtea lui Montezuma o femeie albă pe care regele aztec o luase prizonieri în ciocnirile cu nişte triburi ce-i atacau mereu graniţele nordice.

Pedro Pizarro, vărul Conquistadorului scria, în 1571, în cronica sa, „Descubrimiento *y conquista de los Reinos del Perú*” („*Descoperirea* şi *cucerirea regatelor din Perú*”): „Femeile nobile, din casta orejones sunt cele mai plăcute vederii; ele se ştiu frumoase şi sunt într-adevăr. Părul lor, ca şi al bărbaţilor este auriu ca grâul, iar pielea mai albă decât a doamnelor din Spania (...) Am văzut chiar o femeie şi un copil al căror ten avea o albeaţă de o puritate neobişnuită; indienii mi-au spus că aceştia ar fi urmaşii idolilor (adică ai statuilor-coloane reprezentându-i pe „fiii Soarelui”, de la Tiahuanaco şi Cuzco – n.a.)”.

Soldaţii lui Orellana, trimis de Pizzaro în căutarea legendarului Eldorado, au întâlnit un fluviu măreţ, pe ale cărui maluri, printre numeroase populaţii indiene, trăia şi un trib de femei albe, atât de războinice, încât spaniolii au preferat să le evite după primele ciocniri (iunie 1542). Indienii din selvă, care se temeau mai mult de aceste arcaşe neîntrecute decât de soldaţii îmbrăcaţi în fier şi înarmaţi cu archebuze, le-au povestit conquistadorilor că

misterioasele luptătoare veneau din oraşe bogate în aur, puternic fortificate şi luminate de „sori mai mici*, care „răsăreau” noaptea pe bastioane, făcând imposibil un atac prin surprindere. Spaniolii au botezat fluviul fie care îl descoperiseră *Amazon* în amintirea femeilor războinice descrise de Homer şi au pornit în căutarea „oraşelor aurului”. Nu s-au întors decât prea puţini, fără să fi găsit nimic.

Mai târziu, portughezii, precum şi alţi aventurieri şi exploratori europeni vor auzi aceleaşi legende. Mult timp s-a crezut că enigmaticii albi ai pădurilor amazoniene nu trăiesc decât în fantezia populară, la fel ca şi oraşele secrete. De-abia în secolul nostru a fost descoperit, în Perú, Machu-Picchu, fortăreaţa sacră a incaşilor (considerată a lor, deşi a fost construită cu cel puţin şase secole înainte de constituirea statului incaş, după cum au demonstrat cercetări recente), locuită numai de femei şi căreia spaniolii nici nu i-au bănuit existenţa. Deşi putea adăposti zeci de mii de oameni, impresionanta citadelă din departamentul Cuzco (compusă din turnuri şi bastioane tronconice, clădiri piramidale, ziduri de apărare groase de 6 – 10 ns, temple şi cartiere întregi de locuinţe poligonale sau cubice în stil „pueblo”, toate urcând treptele unui masiv terasat artificial)

nu a servit nici ca punct de rezistenţă, nici ca loc de refugiu.1 Săpăturile arheologice au demonstrat că în Machu-Picchu au trăit doar câteva sute de femei, probabil vestale ale cultului1 Soarelui; rămâne o enigmă motivul pentru care incaşii au ridil; cât un oraş întreg (sau mai precis două, întrucât în 1982, la câteva decenii după descoperirea cetăţii, propriu-zise, o echipă de arheologi sud-americani condusă de Judino Zapata a găsit o altă citadelă, subterană – o uriaşă reţea de galerii şi săli zidite ori chiar săpate în stâncă, a căror destinaţie n-a putut fi stabij lită) doar ca să slujească drept sanctuar, când nicăieri, nici măcar 1 în Cuzco, templele nu reprezentau mai mult de o zecime din totalul spaţiului urban.

În orice caz, Machu Picchu n-a fost decât prima

surpriză rezervată de incaşi şi de predecesorii lor arheologilor secolului al XX-lea. Astfel, în 1986, s-au descoperit, în urma unor cartol grafieri aeriene efectuate cu aparataj ultramodern, ruinele unui 1 alt oraş necunoscut, situat la 115 km nord de Cuzco şi la câteva I zeci de kilometri de Machu Picchu. Acoperită în prezent de junglă, aşezarea are o suprafaţă de două ori mai întinsă decât I citadela sacră şi, spre deosebire de aceasta (care este compusă din mai multe ansambluri arhitectural-urbanistice distincte), are un aspect unitar – un adevărat oraş, cu locuinţe, temple şi palate, străzi pietruite, canale şi apeducte, toate protejate de un zid monumental, lat de până la 12 m.

În 1979, o expediţie braziliană condusă de Roldao Pires Brandao a găsit în selvă, la graniţa braziliano-venezueleană, ruinele unei cetăţi înconjurată de ziduri şi bastioane, precum şi, la câteva sute de metri de aceasta, un ansamblu arhitectural compus din trei piramide în trepte având fiecare câte 150 m înălţime. Deocamdată nu se ştie cine a construit oraşul, atribuit provizoriu incaşilor (deşi stilul urbanistic şi de construcţie pare mai curând mayaş) – dacă se va confirma ipoteza cercetătorilor brazilieni, hărţile imperiului Marelui încă vor trebui modificate, deoarece până acum nu se ştia că frontierele sale se întindeau atât de departe în est.

Dar ce suprafaţă acoperea într-adevăr statul incaş? Acum câteva decenii, nava de cercetări oceanografice *Anton Brunn* a localizat şi fotografiat în largul coastelor peruviene, la 80 km de Callao şi la o adâncime de 2000 m, zeci de coloane sculptate din piatră albă (dintre care unele mai erau încă în poziţie verticală). De remarcat că incaşii nu foloseau coloanele în arhitectură decât ca monumente de sine stătătoare (coloane-statui, obeliscuri etc). Cui aparţineau aceşti stâlpi cilindrici în stil egiptean?!

În anul 1956 a fost descoperită, în urma unor explorări aeriene, cetatea Cerra Gali an, construită în Anzii peruvieni, la

6.000 în altitudine, acolo unde nici omul, nici vreun

alt mamifer nu pot trăi din cauza rarefierii aerului şi lipsei de oxigen. Singurele făpturi care se încumetă uneori, în zborurile lor solitare, la asemenea înălţimi sunt condorii. Totuşi, cu mii de ani în urmă, o populaţie necunoscută a cărat milioane de tone de piatră în blocuri de 1 – 10 tone, pe o creastă unde nici astăzi nu pot ajunge decât elicopterele sau echipele de ălpinişti încercaţi; pe o creastă aflată la sute de kilometri de cea mai apropiată sursă de apă (un lac provenit din topirea zăpezilor), stearpă şi complet lipsită de viaţă, ca şi piscurile dimprejur (ceea ce ridică probleme de nerezolvat privind hrana şi combustibilul necesare constructorilor/locuitori). Cetatea este compusă dintr-un zid exterior înalt de 6 – 8 m şi lat de 3 – 4. m, *fără nicio poartă de acces*, înconjurând câteva zeci de turnuri cilindrice (realizate, ca şi zidul, din blocuri de granit şlefuite la exterior şi îmbinate fără mortar), înalte de 12 m şi care *nu dispun de uşi sau ferestre*, ci au o singură deschizătură dreptunghiulară în platforma ce ţine loc de acoperiş. În interior, turnurile sunt împărţite în mai multe nivele care comunică între ele prin scări în spirală. Nu s-au găsit niciun fel de obiecte, urme de populare sau rămăşiţe ale locuitorilor acestor ciudate clădiri lipsite de căldură, lumină şi oxigen. Gradul de eroziune al suprafeţelor şi ruinarea unor porţiuni de zid întăresc presupunerea că cetatea a fost ridicată cu mii de ani înaintea erei noastre. Dar de către cine? Populaţiile locale, aymaras, abia intrau în epoca pietrei cioplite la venirea incaşilor! Tradiţiile lor, transmise cuceritorilor şi ulterior spaniolilor, numesc turnurile de la Cerra Gallan: „casele oamenilor zburători” şi le leagă de trecerea prin acele locuri a unor oameni albi cu părul blond, numiţi viracochas. Interesant de remarcat, aymaras cunoşteau existenţa unor popoare europide *înainte* de întâlnirea cu incaşii, de la care ar fi putut să audă despre „fiii Soarelui…

Uluitor, dar în estul Africii, cetatea Zimbabwe, descoperită de Adam Renders în 1868, însă veche de câteva milenii este aproape aidoma, atât ca proiect urbanistic, cât şi ca mod de realizare, cu Machu-Picchu şi

Cerra Gallan. Plasată pe mai multe terase care se retrag succesiv, Zimbabwe are ziduri de 7 m înălţime, întrerupte din loc în loc de bastioane tronconice, înalta de 8 – 10 în sau turnuri cilindrice, înalte de 12 m, şi având o singură deschizătură, în acoperişul-platformă. Un turn similar, dar conic este plasat în centrul fortificaţiei şi se ridică semeţ, dominând, cu cei 17 mai săi, întreaga Incintă. Toate zidurile sunt făcute din cuburi mari de bazalt; acestea nu sunt îmbinate cu mortar, însă, datorită greutăţii lor, şi perfecţiunii eu care au fotl şlefuite şi potrivite unul peste altul, rezistă fără să se fi clintit de mii de ani. Numai pentru reduta exterioară, ce şerpuieşte în jurul întregului complex arhitectonic, asemeni celei de la Cerra Gallan, dar şi celor de la Micene, Tirint şi Gla, într-un stil propriu cetăţilor ciclopice de tip viracochas, aheean şi atlant, au fost cioplite circa 900.000 de cuburi. Re/uitatul: un zid înalt de 12 m şi lung de 257 m pe care numai obuzierele grele l-ar putea distruge. Nimeni nu ştie cine şi când a construit aceasta fortăreaţă; arheologii nu au găsit niciun obiect sau vreo dovadă concludentă de populare – există indicii privind practicare! în afară şi chiar în interiorul incintei, a unor ritualuri însoţite de sacrificii-ofrande, însă toate sunt de dată relativ recentă, 1.000 î.e.n. – 1600 e.n. Şi aparţin triburilor din regiune –, iar tradiţiile locale nu pomenesc nimic despre istoria ei. În schimb, păstrează amintirea unor oameni albi, înalţi, care” ştiau să zboare” şi au trecut prin acele locuri cu multă vreme în urmă, „mai multă decât se poate spune”.

În provincia San Martin (nordul Perú-ului) există trei fortăreţe străvechi (La Joya, Atuen şi Cochabamba), construite într-un stil asemănător cu Zimbabwe şi Cerra Gallan: ziduri înalte de 7 – 9 m, înconim înd bastioane tronconice şi turnuri compuse din trei cilindri suprapuşi, cu un diametru din ce în ce mai mic. Atât bastioanele, cât şi turnurile au o singură deschizătură în acoperişnl-platformă. Tradiţiile indienilor aymaras (care găsiseră fortăreţele în ruine la venirea lor) atribuie aceste maiestuoase construcţii unei populaţii albe, cu părul blond

şi ochii albaştri, chachapoyas, o grupare ce se despărţise de restul viracochas-ilor, fiind chiar în conflict cu aceştia.

În timpul faimoasei sale *călătorii cu vasul Beagle, Charles* Darwin a văzut, în 1831, la Bahía Blanca, oraş argentinian situat la nord de Rio Negro şi la câteva sute de kilometri depărtare de Buenos Aires, o serie de prizonieri capturaţi de *armata* lui Rosas în războiul împotriva triburilor din pampas. (*Juan* Manuel de Rosas, guvernator al statului Buenos Aires între 1329 şi 1832 şi dictatorul militar al Argentinei între 1835 şi 1352, fost iniţiatorul unei serii de războaie aproape neîntrerupte şi deosebit de sălbatice, atât interne, cât şi externe; este probabil însă că în niciunul dintre ele genocidul nu a atins proporţiile celui îndreptat împotriva populaţiilor indiene, exterminate în proporţie de 98% în mai puţin de două decenii.) Printre cei torturaţi şi executaţi în public, Darwin a văzut trei „indieni” albi, înalţi de 1.80 – 2 m. cu părul castaniu şi trăsături europene – căpeteniile unor triburi *răsculate*. *Impresionat* de demnitatea cu care şi-au înfruntat călăii, savantul englez (preocupat la acea dată mai mult de zoologie şi botanică decât de antropologie) nu a remarcat însă decât în treacăt tipul rasial neobişnuit al celor trei, în schimb, trupele lui Rosas îi cunoşteau bine pe „şefii albi: oferind pentru uciderea lor recompense triple faţă de cele stabilite pentru celelalte căpetenii. (Este de remarcat faptul că descendenţii poporului viracochas s-au situat în primele rânduri ale luptei indienilor sud-americani pentru libertate, mai int îi împotriva conquistadorilor spanioli şi portughezi, apoi, în secolul al XIX-lea împotriva armatelor braziliene, chiliene, arger, tiniene şi paraguayene şi a aventurierilor de tot felul care încercau să ocupe pământurile triburilor din selvă, pampas şi munţi).

Începând din deceniul al şaselea al secolului nostru, mass-media din numeroase ţări a acordat tot mai multă atenţie ştirilor despre misterioşii indieni albi, blonzi şi cu ochii albaştri, care trăiesc în Mato Grosso, una dintre cele mai ucigătoare şi impenetrabile jungle din lume. La început s-a crezut că ar fi vorba de aventurieri albi

deghizaţi în indieni sau care s-au refugiat printre aceştia în urma unor delicte, apoi autorităţile braziliene au afirmat că, probabil, indivizii respectivi, femei şi bărbaţi, sunt copii de fermieri, răpiţi sau capturaţi în timpul unor raiduri ale triburilor nepacificate şi care trăiesc de mici în mijlocul comunităţilor indiene, uitându-şi originea.

Apoi a venit şocul descoperirii unor triburi întregi de tip europid, cum ar fi *acurinis*, al căror teritoriu se situează pe cursul mijlociu al râului Xingu, o regiune unde nici celebrii exploratori brazilieni, fraţii Villas-Boas nu au reuşit să pătrundă, în 1968, Orlando Villas-Boas îi povestea lui Lucien Bodard, autorul unui volum de răsunet mondial, zguduitoare mărturie a genocidului ce continuă şi în zilele noastre, *Le Măssacre des indiens* (*Masacrul indienilor*): „Acurinis au trupuri bine proporţionate, cu pielea albă, păixd blond sau roşu şi ochii albaştri. Sunt zvelţi şi, dacă ar fi îmbrăcaţi, i-ai putea lua drept nişte domni din Rio de Janeiro. Dar aşa, complet goi şi cu trupurile vopsite sunt înfricoşători. Neîntrecuţi trăgători cu arcul, înalţi şi puternici, dau dovadă de o vitejie fără seamăn. Moartea nu-i înspăimântă. Se spune uneori că indienii din selvă sunt laşi, pentru că recurg la viclenie, atacă prin surprindere şi nu se încumetă să se lege de albii înarmaţi cu puşti. Ei bine, acurinis pornesc la atac frontal grupaţi în formaţii de 20 – 30 de oameni şi nu dau înapoi nici în faţa mitralierelor… Nu-şi cunosc originea şi nimeni nu le-o cunoaşte. Nici măcar colanele de pene sau desenele care le împodobesc trupurile splendide nu sunt la fel cu ale indienilor piei-roşii. Când misionarii şi funcţionarii postului de la Tucuri i-au văzut pe primii acurinis, au crezut că, aveau de-a face cu nişte aventurieri albi, care s-au deghizat în indieni!”

Ar mai fi de adăugat, poate, că acurinis au fost şi rămân unul dintre cele mai hăituite triburi din regiunea Xingu: atât indienii piei-roşii, cât şi aventurierii brazilieni se tem de ei, dar îi atacă în permanenţă, în special pentru a le răpi femeile, care se remarcă printr-o frumuseţe ieşită din comun. Dar în Mato Grosso mai există şi un alt trib de

indieni albi, mai puţin cunoscut decât acurinis. Primul contact cu aceşti stranii locuitori ai pădurii a avut loc în 1977, când membrii unei expediţii anglo-braziliene s-au trezit înconjuraţi, la izvoarele Râului Araguaia, de o sută de albi blonzi, înalţi de doi metri, înarmaţi cu arcuri, săgeţi şi lănci... Fără a fi vopsiţi sau tatuaţi şi fără vreo podoabă pe trupurile complet goale, de o perfecţiune statuară, războinicii, bărbaţi şi femei la fel înarmaţi, i-au privit minute nesfârşite pe cei câţiva cercetători, cu o neascunsă curiozitate. Apoi, brusc, la o comandă rostită într-o limbă sonoră şi melodioasă, indienii blonzi s-au retras tot atât de fantomatic şi rapid cum apăruseră.

Când ştirea a ajuns la Brasília şi Rio de Janeiro, specialiştii s-au străduit să potolească spiritele, afirmând că este vorba probabil de urmaşii supravieţuitorilor unor expediţii portugheze dispărute cu secole în urmă. Însă între 1977 şi 1979 misterioasele „fantome albe” au fost văzute şi fotografiate de piloţi şi paraşutişti din F.A.B. (Armata Braziliană a Aerului), cercetători francezi, italieni, britanici sau brazilieni, misionari americani, căutători de aur şi vânători. Oficiile guvernamentale au primit numeroase rapoarte despre ei, toţi cei care i-au întâlnit afirmând că, indiferent de vârstă sau sex, membrii acestui trib necunoscut au părul blond şi ochii albaştri, ceea ce anulează teoria originii portugheze. Este evident faptul că puţinii supravieţuitori ai expediţiilor nu puteau fi toţi blonzi, tip somatic rarisim în Peninsula Iberică.

În 1979, specialiştii de la F.U.N.A.I. (Fundaţia Naţională pentru Problemele Indienilor) au avut şansa de a intra pentru prima oară în contact direct cu aceşti indieni albi, în apropierea Râului Pixuma, situat la 700 km de Brasília. Tabăra expediţiei F.U.N.A.I. a fost timp de două zile gazda unui grup de peste o sută de indieni blonzi, femei, bărbaţi şi copii, toţi având ochii albaştri şi pielea albă, fără podoabe sau tatuaje. Acest trib (numit de cercetători *pixuma*) a vădit o indiscutabilă ascendenţă europidă, aparţinând tipologic şi fiziologic rasei Cro-Magnon-Chancelade – Brunn nordic, înarmaţi (atât

bărbaţii, cât şi femeile) cu arcuri, lănci şi cuţite lungi de piatră sau de os, splendid finisate, ciudaţii oaspeţi au manifestat un interes deosebit pentru obiectele metalice. Membrii tribului nu au vădit niciun fel de ostilitate sau teamă, dar s-au comportat tot timpul cu o prudentă rezervă, refuzând orice tentativă de a fi studiaţi medical. Cercetătorii au avut un dublu şoc: primul, provocat de constituţia atletică (talia medie de doi metri), pigmentaţia pielii, părul cârlionţat, blond-roşcat la bărbaţi şi blond argintiu la femei, al doilea fiind limba vorbită de indienii pixuma, care nu se asemăna cu niciun alt dialect amazonian, amintind în schimb cele folosite şi astăzi de triburile andine, urmaşii incaşilor.

După două zile, tribul a dispărut din jurul taberei tot atât de fantomatic cum apăruse. Dovezile existenţei sale (filme şi înregistrări) au ajuns la Brasília şi... nimeni n-a mai auzit vreodată de ele. În schimb, indienii blonzi au mai fost văzuţi sporadic, până în septembrie 1982, de aproape trei sute de persoane. În anii 1983 – 1984, *pixuma* au dus un victorios război de guerilla împotriva unui puternic grup de garimpeiros („căutători de diamante") care încercaseră să le invadeze teritoriul, iar în 1988, două triburi de indieni piei roşii nepacificate, în rândul cărora luptau tinere femei albe şi blonde (fapt remarcabil mai ales prin aceea că nici la pieile roşii din America de Sud, nici la cele din America de Nord nu se cunosc, de-a lungul istoriei cazuri de femei-războinici, aceasta fiind o profesiune exclusiv masculină) au respins atacurile unor bande de mercenari ce căutau să ocupe zona cascadelor de pe Râul Xingu în numele unor concerne braziliene şi internaţionale interesate de minereurile uranifere din regiune.

Refuzul indienilor albi şi al altor triburi de a se lăsa pacificate (mai precis de a fi închise în rezervaţii fără nicio sursă de existentă în afara muncii de sclav pentru misiuni sau contoarele comerciale) este explicabil, ţinând seama de ceea ce le-au adus contactele cu „lumea civilizată" în ultimele patru secole: mizerie, umilinţe, boli şi moarte. Căci mase, crarea neîntreruptă a triburilor emazoniene

(soldată, conform statisticilor oficiale, cu peste 1.590.000 de victime doar în secolul nostru) continuă şi astăzi, sub patronajul binevoitor al S.I.P. (Serviciul pentru Protecţia Indienilor), fondat cu câteva decenii în urmă de către legendarul general Rondon (unul dintre puţinii comandanţi militari care şi-au încheiat campaniile fără liste de pierderi proprii şi fără rapoarte despre nimicirea inamicului, transformat în prieten şi aliat credincios), tocmai în scopul de a-L apăra pe indieni de abuzuri şi samavolnicii!

Aşa cum îi spunea un brazilian influent lui Lucien Bodard: „Odinioară, indienii existau, cel puţin ca duşmani. Acum nu mai sunt nici măcar atât. N-au mai rămas decât indieni-argumente, care devin foarte curând indieni-cadavre”. Bodard constata la rindi lli SH. U. –, Anatema a fost aruncată asupra ucigaşilor – marii *señorss* care vând sau cumpără terenurile şi bogăţiile junglei – chiar de către guvernul brazilian. Principalele capete de acuzare: genocid prin mitralieri şi bombardamente aviatice, epidemii provocate prin dăruirea de rufe infectate cu bacili, distribuirea de alimente otrăvite, în special bomboane cu arsenic pentru copii. Astfel au fost lichidate triburi întregi, supravieţuitorii fiind supuşi la torturi monstruoase sau vânduţi ca sclavi. La acestea se mai adaugă jefuirea pământurilor, angajamente şi contracte smulse prin forţă, sau sub influenţa alcoolului, prostituarea şi torturarea femeilor. Aproape toate crimele prevăzute de Codul Penal brazilian au fost săvârşite, şi asta datorită complicităţii S.I.P., transformat încetul cu încetul într-un instrument de nimicire a indienilor”. Într-adevăr, numai în cadrul anchetei din 1966 – 1967 (devenită necesară după ce un incendiu misterios, izbucnit în Brasília distrusese arhivele SJ. P.) s-a întocmit un dosar de 5.000 de pagini (!) enumerând toate ororile comise de funcţionarii S.I.P... dintre care 200 au fost demişi pentru participarea la genocid şi 134 pentru omucidere, alţi aproape 1.000 fiind acuzaţi de violuri, torturi, complicitate la jafuri şi abuzuri în administraţie. Anchetatorii au fost supuşi la nenumărate încercări de şantaj şi au primit 32 de ameninţări cu moarr

tea, urmate de 11 tentative de asasinat ale unor ucigaşi plătiţi.

[Funcţionarii S.I.P. daţi afară nu au fost însă şi *inculpaţi*, astfel

I că, la următoarea anchetă ordonată de guvernul brazilian, nu-l mărul delictelor împotriva indienilor era de: 932 asasinate; 16 lichidări în masă: 27 cazuri de jefuire a pământurilor; 1142 vânzări sau închirieri de sclavi; 672 cazuri de tortură sau mu [tilare şi peste 1.900 de violuri declarate de victime... La începutul secolului trecut existau 4 milioane de indieni amazonieni; în 1970 rămăseseră 250.000, în 1985 doar 120.000.

Este oare surprinzător faptul că fraţii Villas Boas au refuzat să conducă proiectata expediţie care urma să-i contacteze „oficial" pe indienii blonzi pentru a-i „chiliza"? De altfel, autorităţile nu s-au arătat prea dornice să insiste şi uitarea i-a învăluit din nou pe ciudaţii acurinis şi pixuma. Motivul acestei aparente lipse de interes nu este greu de ghicit: unul dintre principalele argumente în favoarea masacrării indienilor pentru a li se fura pământurile a fost dintotdeauna „inferioritatea rasială a pieilor-roşii". Or, această teorie atât de necesară „civilizatorilor" ce râvnesc ultimele terenuri amazoniene încă neocupate ar fi dificil de susţinut în privinţa unor „indieni albi". Aşa cum declara un funcţionar S.I.P.: „Mai bine să dispară, şi problema se va rezolva de la sine...". Mai ales că până în anul 2030 se preconizează defrişarea în proporţie de 90% a selvei braziliene, unul dintre plămânii verzi ai planetei, locul de refugiu a sute de mii de specii de vieţuitoare, habitatul a mii de specii de plante unice în lume şi patria celor aproape 100.000 de supravieţuitori (în 1989) ai indienilor amazonieni...

Dar dovezi antropologice despre existenţa poporului viracochas nu se întâlnesc doar în America de Sud şi Centrală. Debarcând în 1722 pe Insula Paştelui, exploratorul olandez Roggeveen a descoperit cu uimire, în afara impresionantelor statui (majoritatea lor în picioare pe vremea aceea), două grupări distincte de populaţie:

primii (cei mai numeroşi) aparţineau rasei brune din Oceania, ceilalţi (aparent o castă nobiliară) erau oameni albi foarte înalţi, având părul şi barba de culoarea roşie şi urechile prelungite în mod artificial prin atârnarea în lobii lor a unor drlige grele, de 10 – 15 cm lungime, procedeu similar celui folosit de „orejones”, căpeteniile albe din imperiul incaş. Oseminte de tip europid au fost găsite de expediţia Heyerdahl între anii 1955 – 1956 în insulele Paştelui, Pitcairn, Rapaiti, Raivaevaie şi Marchize, ba chiar, în Insula Paştelui şi Arhipelagul Marchizelor, se mai pot întâlni şi astăzi mici grupuri de populaţie cu caractere europide destul de pronunţate. Oameni cu pielea albă şi părul roşu au fost semnalaţi succesiv de către Tasman, Cook şi La Pérouse, de-a lungul lanţului de insule care face legătura între Perú şi Tahiti, iar Cook menţiona prezenţa unei întregi grupări polineziene cu pielea de culoare deschisă şi trăsături europene, pe care îi numea, datorită perfecţiunii lor fizice, „elenii mărilor australe”. Tradiţiile acestor populaţii susţineau că strămoşii lor ar fi venit pe mare, dinspre Est, sub conducerea regelui-Soare. Kon-Tiki şi a fiului său Rongo şi se păstrează atât de vii, încât Cook a fost primit cu braţele deschise, polinezienii considerându-l compatriotul lor Rongo, întors acasă după o călătorie care durase mai bine de un mileniu. Unde era însă faimoasa Pura („Partea de cer unde răsare soarele”), ţara din care plecaseră navigatorii albi ai lui Kon-Tiki Viracocha?

După cum se pare, cele mai vechi urme lăsate de „fiii Soarelui” se pot întâlni pe platourile andine. Şi este probabil că, dintre ele, cele mai impresionante rămân „fortăreţele uriaşilor”, Tiahuanaco şi Sacsayhuaman.

Tiahuanaco este situată pe malurile lacului Titicaca, la 3825 în altitudine, acolo unde presiunea este de două ori mai mică decât la nivelul mării, oxigenul se răreşte, iar turiştii nu pot purta obiecte mai grele de 3 kg decât cu eforturi chinuitoare. La mică distanţă de primele ziduri se află un portal dreptunghiular, cioplit dintr-un monolit de bazalt cu greutatea de 10 tone, înălţimea de 2, 73 m,

lăţimea de O, 5 m şi lungimea de 3, 84 m. Pe frontonul său au fost dăltuite 48 de figuri neidentificabile, aşezate în casete pătrate, plasate succesiv pe trei rânduri, care flanchează silueta centrală a unui personaj înaripat, în spatele „Porţii Soarelui” începe oraşul: dale de gresie şi bazalt, cântărind câte 100 tone, formează o fundaţie peste care se ridică spre cer ziduri de apărare lungi de sute de metri, compuse din cuburi de 60 tone, cu suprafeţe netede şi îngrijit şlefuite, bastioane, statui în formă de coloană, turnuri, clădiri a căror destinaţie a rămas necunoscută şi impozanta statuie monolitică, de 7, 5 m înălţime, a unui bărbat cu plete, barbă şi trăsături inconfundabil europide. Peste tot, marile blocuri, prinse prin scoabe de aramă plasate atât în interior, cât şi la exterior t sunt atât de bine îmbinate, încât între ele nu se poate introduce nici măcar lama unui cuţit. De sub pavajul străzilor (cuburi dure, cenuşii) au fost scoase la iveală un fel de conducte dreptunghiulare, cu marginile şi colţurile rotunjite. Sunt executate dintr-o piatră albă care nu se întâlneşte în regiune, au lungimea de 2 m, pereţii groşi de O, 5 m şi diametrul interior tot de O, 5 m. Se compun din două bucăţi în formă de jgheab, aşezate vina peste alta, şi sunt identice, de parcă ar fi ieşit de pe banda automată a unei uzine moderne. Unele blocuri din zidurile ce înconjurau cetatea sunt străbătute de canale în formă de „L” sau „*T*”, săpate pe o faţă sau chiar înăuntrul lor. Printre ciudăţeniile de la Tiahuanaco, alături de statui cu fizionomii europide sau negride (ultimele amintind de faimoasele capete olmece), se numără şi uriaşele „fotolii” de bazalt din piaţa centrală, aşezate pe platforme monolitice, de câte 8 m înălţime.

Sacsayhuaman (situată la „doar” 3.500 în altitudine), deşi relativ apropiată de Tiahuanaco relevă o altă concepţie constructivă şi urbanistică, mai asemănătoare celei incaşe. Cetatea ocupă mai multe platforme care urcă în trepte (ca la Machu Picchu) şi sunt protejate fiecare de ziduri înalte de 18 m şi lungi de 500 – 1.000 m, compuse din blocuri de 100 – 800 tone, înăuntru, bastioane, palate

(sau poate citadele) ruinate, străzi largi, pieţe rotunde şi pătrate, labirinturi de străduţe întortocheate, ca nişte capcane în vecinătatea zidurilor exterioare, cartiere de clădiri în stil „pueblo” (cuburi suprapuse, micşorându-se ascendent) din care n-au mai rămas decât pereţii etc. Ca şi la Tiahuanaco, există reţele de canalizare şi rezervoare de apă subterane, dar aici t. u au fost găsite statui. În schimb, la mai puţin de un kilometru I distanţă de cetate se află o dală enormă, având greutatea estimată la circa 20.000 tone! A fost cioplită şi desprinsă din munte, transportată până la locul unde este şi rămâne cel mai mai: – monolit prelucrat de om, cunoscut i: lume până astăzi (fiind de 10 ori mai greu decât faimoasa „Piatră a Sudului” din Liban). Pe suprafeţele sale au fost săpate scări mărginite de balustrade decorate cu motive în spirală. Uluitor este faptul că treptele sunt orientate invers, adică scara „urcă” în jos, deci nu poate fi folosită. S-ar crede că blocul este răsturnat dacă pe laturile lui nu ar fi sculptate din loc în loc, scobituri ce pai „scaune” şi sân; plasate în poziţia corectă, cu „spătarul” în sus. De altfel, acesta nu este singurul detaliu în aparenţă iraţional: toţi monoliţii de? la Sacsayhuaman au forme, mărimi şi greutăţi atât de diferite, încât ar exaspera orice statistician. Pare imposibil să se găsească două pietre la fel – unele sunt prismatice, altele trapezoidale, cubice, rotunjite, altele au 12 sau 20 de laturi, şi până la 40 de colţuri! Este greu de crezut, chiar cu evidenţa înaintea ochilor, că o asemenea diversitate de blocuri au putut fi potrivite şi îmbinate atât de perfect încât par lipite. Numai zidurile în terase, puse cap la cap, ar măsura câţiva kilometri. Unele blocuri de piatră au 9 m înălţime şi 3 m lăţime, cântărind sute de tone. Cutremurele (frecvente în zonă) nu au reuşit să le clintească în mii de ani – Sacsayhuaman pare făcută să înfrunte veşnicia.

Despre vârsta acestor fortăreţe nu se pot face nici măcar presupuneri. Gradul de eroziune al suprafeţelor şi stadiul avansat de ruină al unora dintre clădiri (contrastând cu perfecta conservare a altora şi a statuilor

spre exemplu) ar indica o vechime de 15 – 20 milenii. Dar, pe vremea aceea, civilizaţiile amerindiene cunoscute astăzi nu se născuseră, populaţiile locale (ca şi cele din întreaga Americă de Sud de altfel) fiind la nivelul tehnologic şi cultural al Paleoliticului timpuriu.

Enigma privind modul de tăiere, extragere şi ridicare din cariere, transportul şi potrivirea pietrelor necesare zidurilor este totală. Cele mai diverse explicaţii au fost sugerate şi respinse una după alta: munca sutelor de mii de sclavi (care nu existau), folosirea unor ferăstraie, scripeţi, macarale şi cabluri de un tip necunoscut (făcute în mod obligatoriu din piese metalice, produse de uzine care, nu existau), unelte de fier sau oţel pierdute în cursul timpului (se ştie că indienii sud-americani nu cunoşteau decât prelucrarea metalelor neferoase) etc. Până în anii ’70 când antropologul peruan Francisco Aliaga a afirmat că de ţine secretul unui procedeu incaş, bazat pe o mixtură de ierburi peruane cu ajutorul cărora se pot dizolva cele mai dure roci.

El susţinea că incaşii sau populaţiile anterioare lor au înmuiat pietrele, transportându-le sub formă de pastă la locul turnării, şi astfel toate problemele erau rezolvate. Mai mult. Aliaga afirma că, analizând la microscop mostre de piatră, a observat în compoziţia lor resturi de substanţe vegetale. Explicaţia antropologului peruan, dată la o reuniune ştiinţifică de la Lima, a fost primită cu entuziasm de arheologii dornici să rezolve o dată pentru totdeauna supărătoarele probleme legate de construcţiile megalitice (nimeni nu a observat pe moment că „reţeta de ierburi peruane nu putea clarifica enigmele de la Stonehenge sau Baalbeck, decât în cazul în care incaşii aveau firme ce exportau procedeul la scară internaţională).

În scurtă vreme însă, vâlva s-a redus la un diapazon greu audibil, apoi ipoteza a fost acoperită cu o pudică uitare chiar de către cei mai ferventi susţinători ai ei. Aceasta din mai multe motive: 1) Aliaga nu a dezvăluit „secretul soluţiei”; 2) „resturile de substanţe vegetale” erau de fapt urme rămase de la plante putrezite în cursul

timpului (în proporţie foarte normală) şi nicidecum dovada folosirii unui dizolvant în cantităţi masive; 3) monoliţii de la Tiahuanaco şi Sacsayhuaman nu prezentau un aspect care să sugereze *modelarea* lor din pastă, ci o evidentă *cioplire*; 4) blocurile de gresie şi bazalt au stratificarea geologică nemodificată de o eventuală topire etc.

De altfel, declaraţiile lui Aliaga erau curioase de la bun început: „În vremurile străvechi incaşii dizolvau pietrele cu acel amestec, le frământau şi le modelau în concordanţă cu forma dorită şi necesităţile construcţiei". Aceasta înseamnă nu o simplă înmuiere a unor suprafeţe pentru a „lipi" blocurile între ele, ci transformarea rocii în pastă şi turnarea ei în forme sau cofraje, asemeni betonului. Or, se pune întrebarea, cum este posibil ca niciunul dintre arheologii care au admis această posibilitate să nu se fi gândit că ar fi fost o nebunie din partea incaşilor să fi turnat pasta în zeci de mii de cofraje de forme diferite, pentru a realiza blocurile de la Sacsayhuaman?! Ce fel de forme erau acelea cu zeci de laturi şi colţuri? Cum puteau ele să reziste presiunii masei vâscoase fără să se desfacă? De unde scândurile necesare unor asemenea cofraje? Ce fel de cutie de lemn ar fi rezistat la 60, 100 sau 800 de tone de pastă densă, turnată în interior? Cum de nu se solidifica pasta în cursul transportului fără benzi rulante şi betoniere rotitoare şi câte sute de mii de oameni ar fi trebuit să o care încontinuu, într-o permanentă goană, la 4.000 în altitudine?! De ce nu au conceput constructorii fortăreţelor mai curând forme-tip, standardizate, mici şi uşor de manevrat, pentru a face „cărămizi" de gresie topită? De ce construcţiile incaşe sunt realizate în general din pietre mici, cioplite de mână şi nu tuxnate? Chiar presuj punând că erau înmuiate numai anumite feţe la montare, cum 1 s-au putut păstra laturile şi unghiurile drepte? Cum se aplică metoda turnării în cofraj la un bloc de 20.000 tone?! De ce nu se extindea această metodă la statui, statuete, obiecte de uz cas1 nic din piatră etc? În sfârşit, de ce nici umil dintre arheologii 1 care au susţinut ipoteza lui Aliaga nu a

luat în considerare 1 faptul că gradul de eroziune al supra Eeţelor şi ruinarea unor 1 clădiri certifica ridicarea cetăţilor într-o epocă anterioară cu a mii de ani fondării imperiului incaş?!

Teorii recente, bazate în principal pe interpretarea unor J afirmaţii făcute de câteva căpetenii incaşe în perioada Conquis1 tei, atribuie fortăreaţa Sacsayhuaman („Cuibul şoimuluia) unei 1 iniţiative a primilor regi din familia încă. Aceştia ar fi ordonat construirea ei (în secolele XIV – XV e.n., deci în doar o sută de ani) spre a servi ca loc de refugiu pentru oră1 senii din Cuzco în cazul unei invazii, în acea perioadă de răzi boaie aproape neîntrerupte. Şi astfel, cetatea cu cele trei terase principale ale sale, cu fortificaţiile şi colosalul turn cilindric din mijloc, cu blocurile de piatră totalizând zeci de milioane de tone, ar fi fost ridicată în câteva decenii, cu ajutorul unor simple pârghii de lemn şi al unor butuci pe care se rostogoleau sau se târau greutăţile... Greu de crezut. Este posibil ca incaşii să fi adăugat sau completat unele clădiri, dar în privinţa structurilor principale, nu numai că ei nu dispuneau de tehnica necesară deplasării unor blocuri atât de mari, nu numai că, în secolele al XIV-lea şi al XV-lea se aflau în plină expansiune teritorială (fiind ocupaţi să cucerească şi să organizeze după sistemul propriu statele învecinate), dar eforturile lor se îndreptau spre construirea aproape simultană a zeci de fortăreţe gen Machu-Picchu, ceea ce bloca probabil mai toţi bărbaţii apţi de muncă rămaşi disponibili după mobilizare. Ridicarea unei singure cetăţi ca Sacsayhuaman ar fi însemnat renunţarea la o campanie sau la câteva citadele mai mici. În afară de aceasta, faptul că stilul arhitectural de la Sacsayhuaman este asemănător celui incaş nu implică imposibilitatea ca fortăreaţa să fi fost anterioară imperiului, iar constructorii Marelui încă să se fi inspirat după planurile ei. De altfel, stadiul de conservare a pietrelor şi zidurilor atestă o vechime considerabilă (deşi, probabil, nu chiar atât de mare ca a oraşului Tiahuanaco), majoritatea mărturiilor incaşe menţionând că „fiii

Soarelui” au participat la ridicarea fortificaţiilor efectiv şi nu simbolic, rum s-ar fi întâmplat în secolul al XV-lea, datorită numărului mic de „orejones” rămaşi în imperiu.

Viracochas erau o populaţie puţin numeroasă – caracteristică a speciei Cro-Magnon, prin contrast cu cea neanderthaliană. Este explicabil deci motivul pentru care răspândircă lor în grupuri mici pe un teritoriu imens, din Anzii peruvieni până la Yucatán California şi New Mexico la nord, Rio Negro în sud şi Rio das Mortes – Rio Araguaia la vest a dus la o dispariţie aproape totală. Nu poate decât să surprindă că şi-au păstrat caracteristicile etnice şi antropologice în mijlocul unor civilizaţii amerindiene puternice şi înfloritoare (o dovadă în plus a faptului că acestea li se considerau datoare) până la venirea conquistadorilor, în ceea ce priveşte supravieţuirea, în selva amazoniană, acolo superioritatea tehnică şi culturală n-avea nicio valoare în faţa formidabilei ostilităţi a mediului şi a numărului infinit mai mare de triburi indiene care li se opuneau. Adaptarea „fiilor Soarelui” la condiţiile de selvă (chiar dacă a necesitat concesii făcute nivelului de civilizaţie) rămâne vina dintre cele mai remarcabile performanţe ale acestui popor.

Dar nu toţi viracochas au rămas pe continent. De mai multe ori, grupuri – se pare numeroase, raportându-le la total – plecate de pe coasta peruană s-au avântat în necuprinsurile Pacificului, în cadrul acelei stranii diaspora, începută prin părăsirea cetăţilor andine şi continuată prin răspândircă în cele două Americi pe la începutul erei noastre. Iar una dintre escalele importante ale „fiilor Soarelui” a fost Insula Paştelui.

Descoperirile făcute în cursul timpului, dar mai ales cele ale expediţiei lui Thor Heyerdahl au dezvăluit tainele unei civilizaţii pascuane impresionante. După cum se ştie, cele mai vechi urme ale primilor locuitori („urechile lungi”) datează cam de prin anii ’400 e.n. Tradiţia spune că flota lor a ancorat lângă coasta de est a insulei (la plaja Anakena) unde, mai târziu, viracochas au sculptat o splendidă sferă de piatră pe care au numit-o „Buricul de

aur al insulei”.

„Fiii Soarelui” aduseseră cu ei cunoştinţe avansate de astronomie, navigaţie, arhitectură, matematică, fizică şi agricultură, scrierea „rongo-rongo”, cultul Soarelui, precum şi o serie de plante specifice continentului sud-american, care nu puteau să treacă oceanul decât păstrate în locuri ferite de umezeală şi salinitate: batata (cartoful dulce american), trestia de zahăr, trestia *Scirpus totara* şi planta medicinală *Polygonum acuminatum* – ambele specii de apă dulce. De altfel, originea – Terra – Planeta vieţii continentală a „urechilor-lungi”, poate fi demonstrată şi lingvistic, prin analiza celor trei denumiri ale insulei, preluate şi traduse de polinezieni în limba lor:

1. *Te Pito o te Henua*: „Buricul pământului” sau, mai precis, „Buricul insulelor Aceasta este cea mai veche denumire, explicată de Thor Heyerdahl prin faptul că insula (fiind cea mai apropiată de Perú) este considerată nu numai veriga de legătură cu patria de origine, ci chiar locul de la care se „trag” (simbolic) toate celelalte insule din Pacific (tradiţia polineziană numind şi ea „naştere” descoperirea unei insule).

2. *Rapa Nui*: „Rapa cea Mare” sau „Patria Mare”. Este un obicei comun tuturor popoarelor să numească prima lor patrie „Marea Patrie”, iar pe cea unde au emigrat, „Mica Patrie” sau „Noua Patrie”, chiar dacă ea este mai mare decât prima. Viracochas nu s-au abătut de la regulă, numind o insulă aflată mai la vest, „*Rapa Iti*”, adică „Mica *Patrie*”. Or, aceasta arată clar o deplasare de la est la vest, conformă cu mersul Soarelui.

3. *Mata-Kiteş-şâani*: „Ochiul (care) priveşte (spre) cer” sau „Vama cerului”. Luat *ad literam* numele nu are niciun sens, dar dacă se ţine seama de faptul că în polineziană „Rani” nu înseamnă numai „cer”, ci simbolizează şi patria originară a „urechilor lungi” (regatul muntos al „regelui-Soare” Kon-Tiki). problema ciudatei denumiri se clarifică. Insula Paştelui este într-adevăr avanpostul Polineziei spre America de Sud, un adevărat „ochi” care „priveşte” pentru eternitate spre Perú. Este

însă izbitor faptul că localitatea de pe coasta peruană care se găseşte situată exact în faţa Insulei Paştelui (şi paralel cu Tiahuanco, vechiul oraş al lui Kon-Tiki din munţii Anzi) are denumirea veche de „Mataş-şâani” („Ochiul cerului”).

Polinezienii („urechile scurte”) au ajuns pe insulă între anii 1100 – 1200 e. n... iar războiul dintre ei şi viracochas a început prin 1600 şi s-a sfârşit între 1660 şi 1700 prin înfrângerea şi masacrarea celor din urmă. A urmat apoi perioada luptelor fratricide între familiile polineziene şi a canibalismului, care a durat până în 1362. când insula a fost depopulată de un atac al vânătorilor de sclavi din Perú şi de o catastrofală epidemie de vărsat de vânt, ce a redus numărul locuitorilor de la 2000 în anul 1800 la 111 în anii 1880 – 1900.

Contactele cu lumea din afară au fost următoarele:

— 1722: descoperirea insulei de către expediţia olandezului Roggeveen;

1770: trimişi de viceregele Perú-ului, spaniolii lui Don Felipe Gonzales de Haedo o iau în stăpânire „în numele regelui Spaniei” şi... pleacă;

— 1771 – 1772: alte două expediţii spaniole (venite tot din Perú) îi cartografiază coastele şi teritoriul;

— 1774: vizita expediţiei engleze a căpitanului Cook;

— 1786: vizita expediţiei franceze a contelui de la Pérouse;

— 1804: vizita expediţiei rusului Liseański;

— 1805: primul atac al unui vas nord american (*Nancy*) al vânătorilor de foci. Sunt capturaţi 30 de oameni (20 bărbaţi şi 10 femei) dintre care nu se va mai întoarce niciunul;

— 1811: escala balenierei nord-americane *Pindos*. Echipajul răpeşte, torturează şi ucide câteva tinere femei;

— 1817: vizita expediţiei ruse a amiralului von Kotzebue;

— 1820 – 1860: escale sporadice ale unor nave sud-americane;

— 1862: marele atac al convoiului de vase aparţinând unor vânători de sclavi pentru minele de guano din Perú.

Sunt ucişi aproape 400 de oameni şi capturaţi alţi 1.000 (inclusiv regele Maurata şi familia sa), dintre care se vor întoarce peste un an doar 15 supravieţuitori, bolnavi de vărsat;

— 1863 – 1368: debarcarea şi activitatea misionarului catolic Eugene Eyraux, care distruge, în 1864, vestigii de nepreţuit, rămase de la viracochas, dar creştinează întreaga populaţie, „operă de importanţă capitală”:

— 18G8: escala navei britanice *Topaz*, care va aduce apoi! a Eritish Museum splendida statuie pascuană „Bărbatul care sparge talazurile”;

— 1368 – 1870: stabilirea pe insulă a mai multor misionari catolici şi a căpitanului Dutrou-Bornier;

— 1870: conflicte violente între susţinătorii căpitanului şi cei ai misiunii. Se reaprinde flacăra războiului civil. Până la urmă, misiunea şi o parte din credincioşi emigrează pe insula polineziană Mangareva, alţi indigeni, conduşi de un aventurier alb. Binnder pleacă în Tahiti, doar 111 rămân pe insulă, cu Dutrou-Borr, iar, asasinat curând, în timp ce dormea;

— 1871: escala navei ruseşti *Vitiaz*, care va aduce în Europa una dintre primele tăbliţe „rongo-rongo” recuperate;

— 1872: escala navei franceze Flore, avându-l la bord pe scriitorul Pierre Lotti, care a fo’? t profund impresionat de vestigiile civilizaţiei pascuane şi de drama de pe această insulă; nava a îmbarcat un cap uriaş de piatră aflat astăzi la Muzeul Omului din Paris;

— 1875: escala navei chiliene *O’Higgins*;

— 1877: expediţia solitară a francezului Adolphe Pinart;

— 1882: escala navei germane *Hyaena*, care colectează din ruinele de la Orongo o serie de obiecte de artă pentru muzeele lin Berlin şi Dresda;

1886: escala navei nord-americane *Mohican*, avându-l la bord pe arheologul A. Thomson, care studiază şi apoi aduce la Muzeul din Washington o statuie monolitică şi

câteva dale de piatră pictate cu motive pascuane specifice;

— 1883 – 1900: explorarea şi anexarea insulei de către comandorul Don Policarpo Toro din Marina statului Chile, care o transformă în păşune guvernamentală, destinată aprovizionării Marinei Militare cu carne de oaie. Sunt trimişi trei reprezentanţi oficiali (guvernatorul, doctorul şi preotul) şi o mică garnizoană;

— 1914: vizita expediţiei britanice a Katherinei Routledge;

— 1914: revolta pascuanilor conduşi de Anata, preoteasă a cultului soarelui, pe care nici cuceritorii polinezieni, nic; preoţii catolici nu-l putuseră învinge;

— 1934: vizita expediţiei franco-belgiene a lui A. Metraux şi P. Lavachery;

— 1955 – 1956: marea expediţie a lui Thor Heyerdahl: – 1963: vizita expediţiei franceze a lui Francis Mazière:

— 1970 – 1988: vizite sporadice ale unor cercetători americani şi europeni (printre care şi Cousteau).

În 1964, pe Insula Paştelui existau 47.000 oi, 1.000 cai, 1.000 vaci, 50 militari chilieni şi... 1.000 de indigeni care trăiau în satul Hangaroa, înconjurat cu sârmă ghimpată şi aveau nevoie de autorizaţia specială a guvernatorului pentru a circula după ora 18 pe teritoriul propriei lor patrii, în anii! 80, cercetătorii europeni găseau situaţia prea puţin schimbată.

Istoria insulei între anii ’400 şi 1800 a fost sintetizată de Heyerdahl astfel: „Se disting trei perioade bine delimitate în enigmatica istorie a Insulei Paştelui. Mai întâi a existat un popor înzestrat cu o cultură specifică şi cu o tehnică de construcţie tipică incaşilor (de fapt, exploratorul norvegian vorbeşte despre viracochas – *n.a.*), care a clădit monumente şi construcţii iară egal în istoria ulterioară a insulei. Blocur: uriaşe de bazalt dur au fost tăiate ca nişte felii de brânză şi potrivite unele într-altele fără vreo crăpătură sau scobitură, adevărate fortăreţe în formă de altar, cioplite pe alocuri în trepte, străjuind vreme îndelungată, ci zidurile lor înalte şi armonios

clădite, de jur-împrejurul insulei.

După aceea a urmat o epocă nouă. Structura clasică (în sensul asemănării cu Tiahuanaco şi alte fortăreţe sud-americane – *n.a.*) a acestor construcţii a dispărut în bună parte fie prin dărâmări, fie prin schimbările aduse. Noii meşteri au ridicat platforme înclinate, pardosite şi proptite cu ziduri interioare, în vârful acestor edificii reclădite, care, adesea, deveneau ţi necropole, erau aşezate, cu spatele spre mare, statui uriaşe cu chip omenesc.

Şi deodată, în toiul acestui gigantic efort, totul s-a oprit pe neaşteptate. Insula a fost bântuită de un val de războaie (început prin anul 1600 – *n.a.*), căzând pradă canibalismului, viaţa culturală s-a curmat brusc şi, în acelaşi timp, a început ultima perioadă, cea tragică, a Insulei Paştelui. Nimeni n-a mai şlefuit lespezi mari de piatră, iar statuile au fost doborâte la pământ şi pângărite (de obicei li se retezau capetele şi li se făceau găuri în dreptul inimii, pentru a fi „ucise” în mod simbolic – *n.a.*). Bolovani şi steiuri de stâncă au fost îngrămădite de-a lungul zidurilor ahu-urilor (edificiile construite de viracochas – *n.a.*) în chip de monumente funerare, iar măreţele statui prăvălite au servit adesea în chip de boite improvizate pentru noi necropole. Era un lucru făcut de mântuială şi lipsit cu desăvârşire de orice pricepere tehnică” (Thor Heyerdahl, „*Aku-Aku*”).

Realizările „urechilor lungi” între anii ’400 – 1200 sunt aproape incredibile. O populaţie de maximum 2000 de oameni (căci insula nu putea hrăni mai mulţi) a cioplit aproape 1.000 de statui având între 2 şi 60 tone greutate (dintre ele, 600 aparţin celei de-a doua perioade de creaţie, fiind faimoşii uriaşi cu „pălării roşiia căror fizionomie nu se poate întâlni în altă parte pe Terra, ci este specifică Insulei Paştelui). În acelaşi timp au fost construite 11 complexe fortificate sau *ahu*-uri (dintre care cele mai mari sunt ruinele de la Vinapu, Vaihu, Tepeu, Anakena, Hekii şi Hotuiţi); un „sat sacru”, ce îndeplinea de fapt rolul de observator astronomic (Orongo); o reţea de drumuri de-a lungul coastelor şi spre interiorul insulei

(rămase în stare de folosire şi astăzi), precum şi uriaşul „Şanţ al lui Iko”, lucrare defensivă care separa peninsula Poike şi avea 4.000 – 5.000 m lungime, adâncimea de 4 m, lăţimea de 13 m, pereţii zidiţi (după ce, în prealabil, pământul fusese întărit prin ardere), iar malul dinspre Poike taluzat şi prevăzut cu un val de apărare. De asemenea, viracochas au descoperit o reţea de peşteri şi galerii subterane (fostele pungi şi canale de scurgere a lavei) pe care le-au amenajat şi le-au mărit, transformându-le într-o adevărată fortăreaţă subpământeană, ale cărei dimensiuni nu pot fi nici măcar bănuite. (Membrii expediţiei lui Heyerdahl au vizitat 45 de peşteri şi aveau dovezi despre existenţa altor 20, dar presupuneau că băştinaşii cunosc cel puţin – 00, toate adăpostind sculpturi în piatră ori servind ca ascunzătoare şi necropolă)

În privinţa ahu-urilor fortificate şi a teraselor de zid, căpitanul Cook scria cu uimire că ele erau „alcătuite din blocuri

MANuA-O

CANAKENA

cui de ancorare permanentă

HANGAROA*Zţfl mari de bazalt, cioplite şi şlefuite cu atâta precizie, încât se îmbinau perfect, fără mortar, mai bine decât la cele mai frumoase clădiri din Anglia”. Trebuie remarcat faptul că toate construcţiile şi statuile din prima perioadă de creaţie sunt făcute din bazalt negru sau tur* roşu, în vreme ce batalionul de uriaşi din a doua perioadă provine din carierele de piatră galben-cenuşie de la Rano Raraku (unul dintre piscurile care au fost în trecut vulcani activi).

Statuile monolitice caracteristice primei perioade, cum ar fi cea roşie, decapitată, de la Vinapu sau uriaşul de 10 m înălţime de la Rano Raraku (ambele descoperite de expediţia Heyerdahl) nu au nimic în comun cu cele 600 de gigantice torsuri umane, fără picioare, fără veşminte, cu mâinile împreunate pe pântece şi cu figuri stilizate. Până la venirea lui Heyerdahl se credea că acestea reprezintă un

fenomen singular şi spontan, iar populaţia iniţială a Insulei Paştelui nu a avut nicio legătură cu America de Sud, Asia sau Oceania. După ce au fost găsite zeci de statui îngropate în pământ, de factură asemănătoare cu cele de pe continentul sud-american, unele enigme au început să se clarifice. Thor Heyerdahl a fost primul ce a intuit şi reconstituit traseul urmat de constructorii de la Tiahuanaco şi Sacsayhuaman care, porniţi spre Pacific, au colonizat succesiv insulele Paştelui, Pitcaim, Rapaiti, Raivaevae, Tahiti, Marchize şi Hawaii, unde au lăsat dovezi certe ale trecerii lor: fortăreţe, terase, necropole, statui, oseminte, sculpturi şi obiecte foarte asemănătoare, transmiţând de asemenea caracterele genetice europide unei părţi a populaţiei polineziene.

Faptul este istoric şi indiscutabil. La Vinapu, câmpia pe care fusese găsită stătu, ia-coloană decapitată, s-a dovedit a fi terasa de fundaţie a unui templu ruinat, cu suprafaţa de 130X150 m» dimensiuni comparabile (având în vedere întinderea teritoriului pascuan) cu cele ale marilor piramide mayaşe. Uriaşul de la Rano Raraku (un bărbat îngenuncheat, cu şezutul pe călcâie, odihnindu-şi mâinile pe coapse şi privind în zare), poartă o pelerină scurtă, cu deschizătură pătrată la gât şi este aidoma statuilor îngenuncheate împrejurul capului bărbos, sculptat în tuf roşu, al regelui Kon-Tiki-Viracocha, ce se află la Tiahuanaco. Chipul său nu seamănă cu feţele alungite excesiv ale armatei de piatră a „urechilor lungi”, ci mai curând cu sculpturile din America de Sud şi Centrală, aducând aminte şi de uriaşii Buddha ciopliţi de hinduşi în defileurile Hinducuşului: bărbaţi aşezaţi, cu mâinile pe genunchi, privind zarea într-o atitudine meditativă…

Spre vest, statui de acest tip au fost găsite în Arhipelagul Hawaii (uriaşi de 4 – 10 m, cioplіţi din bazalt negru şi tuf roşu), iar în Insula Hivaoa (Marchize) s-au descoperit câteva statui în valea Paumao, precum şi complexul arhitectonic de la Oepon, cuprinzând terase şi ziduri din lespezi masive de andezit, pe care au fost urcate

sculpturi monolitice din bazalt (cea mai mare atingând 2.5 m înălţime). Tot în grupul Marchizelor, pe Insula Nukuhiva (în valea Taipi), Heyerdahl a găsit 11 statui cu chipuri groteşti, datând cam de prin anii 1300 e.n. Una dintre ele este un monstru cu două capete, singurul de acest gen din Pacific. Toate au fost cioplite din tuf roşu şi aşezate pe platforme de zidărie asemănătoare celor pascuane. Se remarcă faptul că populaţiile ulterioare, majoritar polineziene, rezultate în urma amestecului cu grupuri asiatice, nu au mai ridicat niciodată asemenea monumente, care necesitau un considerabil consum de energie.

Pe Insula Pitcaim există ruine de terase, temple şi sculpturi în stâncă şi o statuie roşie de 1 m înălţime (trebuie amintit că răsculaţii de pe celebra navă britanică *Bounty*, ajunşi aici în 1791 au găsit insula pustie şi au aruncat în mare aproape toate statuile, dărâmând totodată templele foştilor locuitori). În Insula Ponape, din grupul Carolinelor, la poalele vulcanului Talakale, se găsesc ruinele unei fortăreţe ciclopice, ale cărei ziduri şi terase sunt construite din blocuri de bazalt cu latura de 6 m şi greutatea medie de 20 tone. Majoritatea provin din cariere situate la câţiva kilometri depărtare, iar unele dintre ele au fost ridicate la 20 m înălţime, ceea ce ar fi necesitat mijloace tehnice şi un număr de oameni pe care nu-l putea furniza populaţia insulei (astăzi atingând aproape 1.000 de locuitori). În Insulele Solomon există numeroase statui ce par copii de mici dimensiuni ale coloşilor de pe Insula Paştelui: aceleaşi torsuri cu mâinile încrucişate pe pântece, aceleaşi fizionomii aspre, aceleaşi conduri de tuf roşu pe creştet...

Printre cele mai tulburătoare descoperiri făcute de expediţia Heyerdahl în Insula Paştelui se numără un cap mare de piatră, care zăcea cu faţa în jos, pe jumătate îngropat în pământul de la poalele vulcanului Rano Raraku. Când a fost scos la suprafaţă, arheologii nu şi-au putut crede ochilor: fizionomia aparţinea tipului de mulatru europo-negrid, caracteristic unora dintre

sculpturile olmece. Buze groase, nas lătăreţ, pungi mari sub ochii obosiţi, expresie dură şi impenetrabilă…

A urmat apoi dezvăluirea secretului peşterilor funerare şi Thor Heyerdahl s-a pomenit cu sute de statuete şi sculpturi în piatră, despre care nimeni nu bănuise că ar exista pe meleagurile pascuane. Printre ele se disting prin ciudăţenie şi frumuseţe: trei capete de bărbaţi cu trăsături europene, cioplite împrejurul unei pietre rotunde, în aşa fel încât părul unuia se contopeşte cu barba următorului, ca în basoreliefurile asiriene; un cap de asiatic, cu pometţi proeminenţi, ochi oblici şi mustăţi lungi şi subţiri, după moda manciuriană; balene reprezentate în maniera civilizaţiei Nazca (dar fără mâini antropomorfice şi capete de om pe coadă); cai mani şi şerpi *culebra* din America de Sud; câini, lupi, homari, pinguini dintr-o specie antarctică; animale cu cocoaşă, barbă de ţap şi zâmbet viclean, aducând cu satirii din mitologia greacă; feline ce puteau fi lei sau pume, dar în niciun caz jaguari. Ulterior i-au fost aduse alte statui remarcabile: doi oameni-fregată ţinând în mâinile lor împreunate o pisică; o pasăre cu ciocul lung, plin de dinţi ascuţiţi, amintind de *Archaeopterix lithographica*, singura pasăre de pe Terra ce a avut dinţi, dar care a dispărut în *Jurasic*; un bărbat cu picioarele depărtate, genunchii îndoiţi şi braţele ridicate deasupra capului, gata să lovească; peşti legaţi cu frânghii, în stilul celor reprezentaţi pe ceramica incaşă sau chiar preincaşă; capete de femei aparţinând clar speciei Cro-Magnon, ba chiar reproducând tipul somatic scandinav; un războinic în pelerină de pene, călare pe o broască ţestoasă, aidoma celor din basoreliefurile mayaşe. Un interes deosebit a stârnit o sculptură singulară, reprezentând o balenă cu fălcile căscate, presărate cu dinţi (deci o orcă sau un caşalot), a cărei coadă se termina cu un craniu omenesc, în vreme ce spinarea purta o colibă de trestie în formă de corabie. Sub pântecele animalului erau cioplite şase sfere, iar de-a lungul flancurilor sale se distingeau dungi paralele de la care urca o scară ducând spre uşa pătrată a colibei de pe spinare. Asemenea motive artistice nu se întâlnesc

decât într-un singur loc din lume: printre desenele uriaşe de la Nazca şi pe splendida ceramici antică de acolo. De altfel Heyerdahl a primit şi câteva ulcioare înalte de piatră, cu toarte rotunde, reproduse probabil după ceramica sud-americană, obiecte phalice similare celor găsite în Turcia, Irak, Egipt sau Israel, precum şi zeci de statuete ale unor bărbaţi cu fizionomii europide, însă având lobii urechilor prelungiţi artificial, într-un mod similar zeilor din mitologia hindusă, statuete supranumite *„Moai-kava-kavau* („Oamenii cu urechi lungi”).

Populaţia albă de pe Insula Paştelui avea o scriere ideografică foarte complicată, prin care consemnase pe tăbliţele *„rongo-rongo*” („lemnele care vorbesc”, cum le-au numit mai târziu polinezienii), istoria, legendele şi cunoştinţele dobândite în milenii de existenţă. Din nefericire, luptele dintre cele două populaţii, precum şi cele ulterioare, dintre urmaşii polinezienilor au dus la distrugerea unei părţi din tăbliţe, iar restul au fost arse în 1864 de către misionarul catolic Eugene. Eyraux, adevărat fiu spiritual al Torquemada. Într-un acces de demenţă fanatică, Eyraux a reeditat în plin secol al XIX-lea isprăvile Inchiziţiei, făcând să dispară în câteva zile istoria scrisă a unui întreg popor şi nu s-a mulţumit cu atât, ci a pus să fie răsturnaţi puţinii coloşi de piatră rămaşi în picioare la Rano Raraku, probabil pentru a nu le mai vedea expresia dispreţuitoare cu care îi urmăreau zelul de a şterge vestigiile lăsate de viracochas. Astăzi nu mai există decât vreo două duzini de tăbliţe *rongo-rongo* în muzeele lumii, şi lingviştii încearcă zadarnic să le descifreze. Unele progrese au fost obţinute după ce Thor Heyerdahl a intrat în posesia unui manuscris în care unul dintre băştinaşii ce învăţaseră să scrie în secolul al XIX-lea consemnase traducerea ideogramelor în polineziană, cu caractere latine. Alt pas înainte l-a constituit descoperirea savantului vienez Robert Heine von Geldner, care a stabilit că o serie de semne pascuane corespund scrierii antice chineze, precum şi celei hinduse (un număr de 10 ideograme fiind comune celor trei alfabete). Dar, cu toate eforturile

cercetătorilor francezi „austrieci, norvegieni şi sovietici care studiază tăbliţele pascuane de peste cinci decenii, scrierea *rongo-rongo* n-a putut fi descifrată satisfăcător, atât datorită faptului că traducerea dată de pascuani lui Heyerdahl este incompletă, cât şi lipsei arhivei ce cuprindea, după unele estimări, peste 10.000 de tăbliţe. Cele rămase continuă să tacă şi doar similitudinile cu vreo limbă cunoscută, vie sau moartă, le-ar putea dezlega taina, de aceea se acordă o deosebită importanţă continuării cercetărilor pe drumul deschis de von Geldner.

Printre cele mai incredibile vestigii rămase de la „urechile lungi" se numără statuile uriaşe de pe Insula Paştelui. După cum se ştie astăzi, ele provin din timpul primelor două perioade istorice pascuane, care sunt cuprinse cu aproximaţie între anii '400 – 1200 e.n. Insula n-a putut asigura niciodată hrana pentru mai mult de 2000 de oameni. Dacă procentul de populaţie masculină reprezenta 50% din total şi se presupune că, dintre aceştia, jumătate aveau între 15 şi 45 de ani, rezultă maximum 500 de oameni. Deci toţi bărbaţii apţi de muncă s-au ocupat exclusiv de cioplirea, transportarea şi înălţarea statuilor. Desigur, la această cifră se poate adăuga una identică, a femeilor de aceeaşi vârstă, deşi în această situaţie toată populaţia în putere a insulei, 1.000 de oameni, ar fi lucrat exclusiv la statui, zilnic, 12 ore pe zi, timp de 800 de ani. Cine ar fi pescuit, cine ar fi cultivat câmpurile de batate şi mai ales, *cine ar fi ridicat fortificaţiile, terasele sau templele*? Cine ar fi construit casele, plutele şi corăbiile, *cine ar fi săpat „Şanţul lui* Uco", cine ar fi *produs unelte şi veşminte*, cine ar fi amenajat complexul de peşteri, observatoarele sau reţeaua de drumuri a insulei? *Cei*

1.000 de copii; bătrâni şi bolnavi rămaşi?! Dar nu este nevoie să se ducă presupunerile până acolo. Rămânând la cifra iniţială de 500 de bărbaţi, calculul este simplu: o statuie de mărime medie poate fi terminată, deplasată şi ridicată în timp de un an de câteva sute de oameni, care muncesc fără întrerupere de la răsăritul la

apusul soarelui. Aşa să fie oare?

Primii europeni care au văzut coloşii, expediţia lui Roggeveen, au fost atât de uluiţi, încât au preferat să considere că statuile erau modelate din lut şi umplute cu pietriş. Următorir spaniolii lui Gonzales s-au dovedit mai circumspecţi: au izbit cu sapele într-un colos. Piatra era atât de tare, încât au sărit scântei. Neputându-şi explica misterul, spaniolii s-au gândit că, probabil, coloşii fuseseră cioplişi la faţa locului, din stânci ră – apândite pe insulă (fără să-şi dea seama că, oricum, steiurile re» pective ar fi trebuit ridicate, întrucât sub ele se construise platforma de zid a statuii). Cook şi La Pérouse au fost mai realişti, înţelegând că statuile erau cioplite şi aduse din cariere situate în munţii insulei, iar apoi ridicate pe platforme şi (în cazul celor 600 de coloşi din a doua perioadă de creaţie) „încoronate" cu mari conciuri de piatră roşie, cântărind între 1 şi 30 de tone fiecare. Mijloacele necesare unei astfel de performanţe rămâneau un mister, întrucât indigenii sau strămoşii lor nu putuseră avea macaralele ori sistemele de pârghii şi scripeţi de care se foloseau europenii în secolul al XVIII-lea. Iar Cook era de părere că niciun sistem de macarale contemporan lui nu ar fi rezistat unor asemenea greutăţi colosale (110 tone statuia şi conciul de la Rano Raraku).

Primii cercetători ai secolului al XX-lea, Routledge şi Metraux, au considerat că statuile erau cioplite din piatră moale, deci au fost uşor de realizat, însă recunoşteau că enigma transportului şi a ridicării lor persistă (dacă ar fi încercat să repete experienţa spaniolilor, duritatea lavei pietrificate le-ar fi zdruncinat ipotezele, fără îndoială). În anii 1955 – 1956, expediţia Heyerdahl a întreprins cele mai serioase investigaţii efectuate până atunci în legătură cu uriaşii de piatră. Urmărindu-şi cu îndrăzneală principiul de a experimenta practic orice teorie pe care dorea să o susţină, cercetătorul norvegian a făcut ceea ce nimeni nu cutezase nici să viseze până atunci. A comandat indigenilor (mai precis urmaşilor în linie directă ai unicului supravieţuitor al „urechilor lungi „Ororoina) cioplirea,

transportarea şi ridicarea unei statui de mărime medie, cerându-le totodată să nu folosească alte mijloace decât cele avute la dispozr ţie de strămoşii lor.

Cele trei experimente au decurs astfel:

CIOPLIREA. *Locul ales*: cariera de la Rano Raraku. *Desfăşurare*: o echipă de 6 oameni a lucrat timp de 3 zile, de la răsăritul până la apusul soarelui. *Mijloacele folosite*: bucăţi de piatră în formă de sâmbure de caisă (de fapt „dălţile" rămase din vechime), burdufuri cu apă şi bucăţi de piatră ponce. *Metodă*: s-a trasat un dreptunghi de 5 m lungime, în care s-a schiţat conturul statuii, săpându-se şanţuri paralele şi îndepărtându-se apoi porţiunile dintre acestea. La intervale regulate, stânca era udată pentru ca praful şi aşchiile să nu-i stingherească pe cioplitori. Porţiunile terminate ale statuii erau netezite cu piatră ponce. Când „dălţile" de lavă vulcanică se toceau, erau sparte în două şi ascuţite prin lovire. *Rezultate*: la sfârşitul celei de-a treia zi, torsul, chipul, mâinile şi degetele uriaşului fuseseră abia conturate (săpate la o adâncime de câţiva centimetri, dar nu degajate). Lucrul a fost întrerupt din cauza extenuării echipei. Pascuanii susţineau însă că strămoşii lor, obişnuiţi cu această muncă, o puteau continua săptămâni întregi. *Concluziile expediţiei Heyerdahl*: două echipe a 6 oameni fiecare ar fi reuşit să termine statuia într-un an dacă lucrau în schimburi, fără întrerupere, zi de zi. *Comentarii*: este puţin probabil ca „urechile lungi", oricât de deprinşi ar fi fost cu un asemenea mod de lucru, să poată susţine ritmul timp de

12 luni fără oprire. Este şi mai puţin probabil ca aceasta să fi fost ocupaţia şi scopul vieţii pascuanilor timp de 800 de ani, zi de zi, generaţie după generaţie. Apoi, o parte dintre statui erau abandonate la jumătate din „motive tehnice[2] (crăpături în stâncă, incluziuni de granit sau bazalt, prea dure pentru a fi cioplite etc.) şi trebuiau începute altele. În sfârşit, erau necesari alţi oameni care să proptească statuile cu grămezi de pietre pentru a nu se

---

2

buiau să urce şi să coboare dealuri, rîpe etc.

prăbuşi peste cioplitori în timpul lucrului (uriaşii erau sculptaţi în poziţie orizontală, începând de la suprafaţă şi continuând în adâncime, până se ajungea să rămână suspendaţi pe o creastă subţire de piatră care făcea legătura între munte şi spinarea lor). Rezultă că, în loc de 12 oameni, echipa trebuia să cuprindă în medie 30 de lucrători pentru o statuie de 5 m înălţime. Iar dacă se adaugă şi sculptarea conciului aferent, echipa atingea 50 de oameni.

3) *RIDICAREA STATUII ŞI A CONCIULUI*. *Locul* ales *5* tabăra de la Anakena. *Desfăşurare*: o echipă de 11 oameni a ridicat o statuie de 30 tone în 18 zile. *Mijloace folosite*: 3 bârne rotunde, din lemn de stejar, cu diametrul de 10 – 15 cm, frânghii şi grămezi de pietre. *Metodă*: statuia a fost săltată cu ajutorul grinzilor, puţin câte puţin şi sub ea s-au introdus pietre. Treptat, colosul a ajuns să stea pe o movilă tot mai înaltă, ancorat bine cu frânghii. În cele din urmă a lunecat, aşezându-se l în picioare pe platforma ce-i fusese destinată. *Concluzia expe) diţiei Heyerdahl*: Quod erat *demonstrandum*! *Comentarii*: pentru ridicarea unei statui în poziţie verticală, această metodă este valabilă, deşi însuşi Heyerdahl recunoştea că ea comportă riscuri foarte mari, oricând putându-se întâmpla accidente. Dar cum au fost suite statuile pe terasele templelor? Cum au fost aşezate conciurile pe capetele statuilor? Unica soluţie ar fi fost înconjurarea completă a coloşilor cu pietre şi construirea unui al doilea turn de bolovani, pe care să fie urcat conciul, pentru a fi împins apoi pe capul statuii respective. Însă stabilitatea precară a acestor movile de piatră nu îngăduia o asemenea echilibristică, iar macaralele lipseau, ca şi grinzile rezistente.

Însumând rezultatele experimentului, se pot constata următoarele: pentru sculptarea, transportarea şi ridicarea unei singure statui (şi a conciului său) erau necesare 12 – 24 luni (în funcţie de mărime) şi 100 – 1.200 de oameni. Or, aceasta înseamnă că perioada celor 800 de ani nu ajunge nici măcar pentru terminarea statuilor, cu atât mai

puţin pentru toate realizările vechilor pascuani. Nici măcar un răstimp dublu nu ar fi fost suficient, pentru că este imposibil să ne închipuim un popor care număra doar 2000 de oameni muncind zi de zi, generaţie după generaţie, secole de-a rândul, numai pentru a ridica o pădure de uriaşi împietriţi. Viracochas nu au fost nişte sclavi abrutizaţi, nişte roboţi executând mecanic o muncă de serie ci, în primul rând, creatori de frumos. Sculpturile din peşterile funerare, preocuparea de a-şi perfecţiona şi înnoi stilul arhitectonic şi sculptural o atestă cu prisosinţă. Coloşii aveau pupile de piatră albă şi priveau undeva în zare, spre oceanul nemărginit, şi nu spre interiorul insulei: mărturie a viselor şi dorinţei de cunoaştere ale celor care i-au desprins din trupul muntelui. Expediţia Heyerdahl nu a aflat acest lucru, descoperit 24 de ani mai târziu de cineastul francez Patrice Bérard, autorul unui faimos film despre Insula Paştelui, prezentat pentru prima oară în 1980, la „Muzeul Omului” din Paris. Or, frumosul, arta adevărată, izvorâtă din dezlănţuirea cutezătoare a geniului uman, nu se poate ivi acolo unde omul nu creează liber, pentru sine şi semenii săi. Constrânşi să respecte nişte cerinţe absurde („atâtea, statui în atâţia ani”), viracochas ar fi devenit sclavi şi nu artişti. Ei nu au ridicat aceste monumente pentru gloria efemeră a vreunui rege (doar polinezienii le-au folosit ulterior ca necropole, rezervate căpeteniilor), şi nici pentru a servi ca lăcaşuri de cult (cu, toate că acolo se oficiau ceremoniile legate de cultul Soarelui). Scopul real al împlântării oştirii de uriaşi împietriţi în coastele insulei îi scapă omului modern tocmai pentru că nu, ştie aproape nimic despre „urechile lungi”. Un lucru este cert însă: ori populaţia insulei era de zece ori mai numeroasă (ceea ce ar fi fost absolut imposibil), ori viracochas au locuit insula milenii şi nu secole (fapt neconfirmat de descoperirile arheologice), ori ei dispuneau de mijloace cu care puteau ciopli, transporta şi ridica imense mase de piatră, mai repede şi mai uşor decât ne putem închipui astăzi.

Se cuvine menţionată aici o problemă care a revenit

adesea în presa de la începutul anilor ’80. Ştiri apărute la rubricile de senzaţie anunţau cu litere de-o şchioapă dezlegarea unuia dintre misterele pascuane: lipsa copacilor. Se afirma că Insula Paştelui a avut iniţial o floră „deosebit de bogată”, inclusiv „păduri de arbori Toro *Miro**; dar, „în secolul al XVII-lea, au fost aduse aici capre şi oi care, înmulţindu-se peste măsură, au devorat întreaga vegetaţie”. Nu se ştie exact cine a lansat prima oară această legendă, însă ea a fost reluată, fără a fi verificată în prealabil, de multe publicaţii (*Stern*, II *Tempo*, *New York Times*), precum şi de câteva agenţii de presă (*France Press*, *United* Preşs *International* etc.). Confuzia provenea probabil de la comunicarea Universităţii din Göteborg, care anunţa că reuşise să dească, din seminţele aduse în 1956 de Heyerdahl, câteva exemplare de *Sophora Toro Miro*. Grădina Botanică din acest oraş încredinţase trei butaşi cineastului francez Christian Zuber (realizatorul a numeroase filme de popularizare a ştiinţei), pentru a fi duşi în Insula Paştelui, într-o încercare de a reface echilibrul ecologic al acestui petic de pământ aproape lipsit de vegetaţie.

Interesant de remarcat, nimeni nu s-a ostenit să verifice dacă explicaţia dispariţiei copacilor, înserată odată cu anunţul Universităţii, era corectă sau nu, în primul rând, insula nu avea niciun fel de oi sau capre (necunoscute polinezienilor) în 1722, când au descoperit-o olandezii. Roggeveen consemna că singurele animale domestice erau găinile, iar ca mamifere nu se întâlneau decât şobolanii, în 1786, La Pérouse a debarcat oi, capre şi porci pe insulă, însă ele au fost mâncate de indigeni înainte de a apuca să se înmulţească. De-abia la sfârşitul secolului al XIX-lea, odată cu anexarea la statul Chile, teritoriul paseuan a fost, transformat în păşune pentru oi, dar crângurile de Toro Miro „dispăruseră aproape complet în acel moment, în sfârşit, nu se poate şti cu precizie ce anume se întâmpla în Insula Paştelui în secolul al XVII-lea, pentru simplul motiv că ea a fost descoperită în secolul al XVIII-lea.

Mai uimitofe este; însă faptul că după aceste ştiri au apărut teorii conform cărora piatra necesară statuilor şi construcţiilor de pe insulă a fost transportată şi ridicată cu ajutorul grinzi lor cioplite din trunchiurile copacilor de pe coastele munţilor.

O asemenea încercare de a elucida cu orice preţ o enigmă este total lipsită de spirit ştiinţific şi chiar de logică. Pentru că misterele Terrei nu pot fi eludate sau trecute sub tăcere, iar metoda de a le găsi explicaţii forţate, vădit deficitare, nu aduce nimănui niciun folos. O enigmă ce nu poate fi dezlegată astăzi va deveni, poate, o simplă informaţie în manualele şcolare ale deceniului următor, dar o afirmaţie ştiinţifică nu se face doar pentru o zi sau un sezon. În Insula Paştelui au existat crânguri de *Hibiscus* şi *Toro Miro*: olandezii şi spaniolii le-au văzut. Însă arbuştii acestor specii sunt mici şi au trunchiuri subţiri; în sfârşit, ei cresc în pâlcuri rare şi nicidecum în păduri.

Nu au fost găsite nicăieri în insule urmele unei jungle tropicale, în ceea ce priveşte întrebuinţarea, copacii erau folosiţi doar pentru unelte, foc şi sculpturi în lemn. Imaginea unei statui de 60 tone transportată şi ridicată cu ajutorul unor bârne de 5 – 6 cm diametru este de-a dreptul hilară, mai ales că, oricât de gros ar fi fost un astfel de trunchi, lemnul său rămâne o esenţă moale şi nu poate rezista nici măcar la câteva sute de kilograme greutate.

Se pare deci că va trebui să mai aşteptăm, până la clarificarea tuturor enigmelor Insulei Paştelui. Thor Heyerdahl a aflat într-un an mai multe decât se consemnaseră în ultimele două secole despre aceste locuri; însă nici el nu a putut să-i facă pe uriaşii de piatră să vorbească. Mute rămân şi tăbliţele *rongo-rongo*. Datarea statuilor şi a construcţiilor este pur deductivă, atribuindu-li-se vârsta osemintelor şi a rămăşiţelor de lemn ars găsite în apropiere şi analizate prin metoda C Piatra însă, fiind materie anorganică, nu poate fi datată nici măcar aproximativ. Cele mai vechi urme organice (un foc de lângă „Şanţul lui Iko”) provin din anul 400 e.n. Dar

expediţia Heyerdahl nu a putut efectua săpături în toată insula şi la o adâncime prea mare. Nu a reuşit să viziteze nicio zecime din marele complex subteran şi nici să caute sub terasele ahu-urilor. Iar de la plecarea vasului norvegian nu s-au mai întreprins decât cercetări sporadice, neatingând nici pe departe anvergura celor din 1955 – 1956, deşi descoperirile de atunci ar fi trebuit să stârnească interesul lumii ştiinţifice.

„*Mata Kite Rani*" îşi păstrează mai departe tainele, străjuite de sutele de coloşi, tot atât de impenetrabili ca pe vremea când i-a văzut Roggeveen. Cea mai mare dintre statuile terminate are 80 de tone greutate, 23 m înălţime şi un conci de 30 tone, iar din cariera de la Rano Raraku au fost extraşi peste 500.000 m^3 de piatră. Şi aceasta este numai una dintre carierele de pe insulă.

La Simpozionul de Arheometrie, ţinut în vara anului 198 e la Brookhaven Naţional Laboratory (Brookhaven – S.U.A.), 1 cercetătorul Joseph Davidovits de la Geopolymer Institute (Saint Quentin-Franţa) a prezentat o comunicare despre procedeul de realizare a unor construcţii megalitice prin înmuierea pietrei. După teoria sa, statuile pascuane, fortăreţele incaşe, 3 sculpturile olmece, sanctuarul de la Stonehenge etc. fuseseră realizate prin topirea unor mase imense de rocă sau folosirea unui amestec de argilă, apă, nisip şi reactivi minerali. Materialul vâscos astfel obţinut era turnat în forme şi copt la temperaturi moderate. (200° Celsius), căpătând ulterior o duritate şi o rezistenţă ieşite din comun. Ca argumente, Davidovits prezenta rezultatele unor experienţe de laborator, în cursul cărora se dovedise că reactivii minerali alcalini (cum ar fi spre exemplu oxalaţii) pot dizolva piatra. Or, probe recoltate de pe suprafaţa unei statui pascuane şi a „Porţii Soarelui" de la Tiahuanaco conţineau urme de acizi oxalici., De asemenea, o analiză chimică a acestor probe sugerase ideea că structura moleculară a pietrei fusese schimbată; ca – şi cum roca ar fi fost odată în stare fluidă. Se mai amintea, şi faptul că ribul de indieni Huanka din America de Sud cunoaşte metoda, de a înmuia suprafeţele pietrelor cu

ajutorul unui acid oxalic obţinut, din frunze de rubarbă (*Rheum off icinole*).

După cum spunea cercetătorul E.V. Sayre, de la Brookhaven Chemistry Laboratory: „Teoria lui Davidovits este interesantă, dar i se pot aduce> multe contraargumente” (*OMNI*, septembrie 1982). Ceea ceţnu amintea cercetătorul din Saint Quentin este faptul că acidul oxalic se; poate obţine şi din alte plante decât rubarba (care; de altfel, nici nu creşte în Insula Paştelui). Or. urme ale acestui reactiv, se găsesc* peste *tot* în lume, în munţi, pe platouri stâncoase, în râpe). oriunde cresc asemenea plante Prin ciclul natural, frunzele lor se usucă şi cad la pământ putrezind sau, dizol, vânduse în apa de ploaie; cu timpul, stânca de sub ele, este impregnată cu o cantitate oarecare de acid. Faptul că indieni? Huanka au observat acest lucru şi se folosesc de el nu este de mirare, căci popoarele „netehnologice” au un foarte ascuţit spirit, de observaţie în ceea ce priveşte fenomenele naturale. Teoretic, nimic nu i-ar fi ampiedicat pe viracochas sau pe incaşi să facă* aceeaşi descoperire. Dar a susţine că blocurile de sute detonedin Tiahuanaco, Săcsayhuaman şi Cerra Gallan statuile olmece” şi pascuane ori monoliţii de la Stonehenge sav Baalbek au fosjţ realizaţi prin turnarea unei mano de rocă topită

În cofraje de lemn în care să se poată introduce 80 sau 800 de tone de material vâscos este absurd. Apoi, forma cofrajelor nu putea asigura modelul detaliilor exterioare ale statuilor (ochi, gură, nas, urechi, căşti, mâini etc.) şi, respectiv, modelul unui bloc cu 10 – 24 de feţe cum sunt cele de la Tiahuanaco. Constatarea că piatra din care a fost cioplită „Poarta Soarelui” a fost odată în stare vâscoasă nu reprezintă nimic: marea majoritate a stâncilor de pe Terra erau, cu miliarde de ani în urmă, materie fluidă şi fierbinte! Urme de acid oxalic se pot găsi în multe stânci neprelucrate din Anzi şi alte masive muntoase din lume rezultă oare că munţii au fost modelaţi de strămoşii omului

Ar fi cam greu de explicat cum puteau pascuanii să

„pună la copt” o statuie de 60 – 80 tone. Este de neînţeles de ce tradiţiile nici unui popor străvechi din Europa, Asia, Africa, Oceania şi cele două Americi (adică tocmai continentele unde s-au găsit uriaşe construcţii şi sculpturi megalitice) nu păstrează vreo informaţie despre acest procedeu. Cum se poate ca fortăreaţa Machu Picchu să fie construită din blocuri dreptunghiulare de bazalt, cu forme şi dimensiuni regulate şi, în mod evident, *tăiate* de incaşi din carierele apropiate, iar Sacsayhuaman să fi fost realizată, de către aceeaşi incaşi, prin „modelarea şi coacerea „unor blocuri de sute de tone?! *Însă cele mai importante contraargumente le reprezintă tocmai carierele* şi *aspectul blocurilor respective*, în cazul statuilor olmece şi pascuane, al dalelor terasei de la Baalbek, al pilonilor sanctuarului de la Stonehenge, al monoliţilor fortăreţelor incaşe şi preincaşe, peste tot a fost identificat locul din care *s-au extras şi cioplit* blocurile folosite. Expediţia Heyerdahl a reconstituit cu migală traseul urmat de statuile pascuane de la Rano Raraku până la ahu-uri, încă din 1956. Şi iată că în 1980 apare o întreagă teorie ce nu ia în seamă dovezile şi descoperirile făcute de-a lungul câtorva secole şi nu constată evidenţa: blocurile de piatră ale construcţiilor megalitice prezintă urme de *tăiere* şi nu de *turnare*...

O adevărată revelaţie a constituit-o faptul că viracochas cunoşteau şi construiau o multitudine de ambarcaţiuni: plute, corăbii, luntre, realizate din trestie şi având o velatură complicată. Totul a început când, pe pieptul unuia dintre coloşii de la Rano Raraku, s-a descoperit săpată o corabie de trestie cu trei catarge şi numeroase pânze, care remorchează o mare broască ţestoasă. Se ştia încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea că, după tradiţiile pascuane, „urechile lungi” foloseau două tipuri principale de nave oceanice: a) corăbii cu carena fusiformă, prova înaltă, în formă de gât de lebădă şi pupa aproape la fel de înaltă, dar despicată la mijloc ca o coadă de rândunică, având 2 sau 3 punţi, 3 – 4 catarge şi un echipaj de aproape 400 de oameni (acest: gen de vase se

aseamănă cu cele pictate pe ceramica incaşă, în mormintele egiptene şi chiar cu drakkarele vikingilor); *b*) un fel de plute uriaşe, joase, nepuntate, dar prevăzute cu 1 – 2 catarge şi care puteau lua până la 20 tone încărcătură. Povestitorii susţineau că ambele tipuri erau construite din mănunchiuri mari de trestie şi aveau pânze pătrate, făcute în cele mai multe cazuri din trestii uşoare, împletite perpendicular sau cusute vertical. Dar europenii nu văzuseră astfel de nave şi, judecând după situaţia din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea (perioada a treia, de războaie canibalice), se părea că locuitorii insulei nu erau un popor de navigatori.

Nimeni nu bănuise măiestria la care ajunseseră viracochas în construcţia de nave. Şi iată că, sub ochii membrilor expediţiei Heyerdahl, au început să apară zeci de statuete reprezentând corăbii gen drakkar, cu 1 – 3 catarge, sau plute ovale, rotunde şi pătrate, prevăzute cu un catarg. Apoi, pe trupurile uriaşilor dezgropaţi şi pe pereţii carierelor au fost găsite numeroase imagini de plute şi corăbii, sculptate în piatră, în sfârşit, picturi murale de o mare frumuseţe, reprezentând de asemenea două tipuri de nave au ieşit la iveală în cursul cercetării ruinelor de la Orongo. (Capacitatea de încărcare, plutire, rezistenţă la şoc şi talazuri, precum şi viteza de nebănuit a corăbiilor din trestie aveau să fie dovedite strălucit două decenii mai târziu, de către expediţiile „*Ra*” I şi II, care, sub conducerea lui Heyerdahl, au traversat de două ori Atlanticul.)

Analizând atât modelele unor plute din lemn de balsa construite după descrieri spaniole privind vasele incaşe (copiate după cele ale „fiilor Soarelui”), cât şi modelele corăbiilor pascuane, specialiştii au constatat că viracochas dispuneau de două invenţii care-i transformaseră în cei mai mari navigatori ai vremii. Prima o constituia sistemul de vele, extrem de judicios dispus şi foarte complex, similar celui folosit de britanici la clipperele din secolul al XIX-lea (nave reprezentând apogeul artei constructorilor de corăbii cu pânze) şi care permitea navigaţia şi

manevrele pe orice fel de vreme, lângă coaste, în larg, ca şi în strâmtori, pe mare calmă şi în timpul celui mai cumplit uragan. A doua era un ingenios sistem de cârmire cu ajutorul unui ansamblu de chile fixe şi mobile, care sporea cu 40% eficienţa guvernării navei în comparaţie cu o cârmă clasică. Interesant de remarcat, acest sistem de chile se aseamănă mai curând derivelor utilizate la submarine decât cârmelor folosite de vasele de suprafaţă până în anii ’50… Cu nave de acest gen, traversarea

Pacificului nu dura mai mult de 3 – 4 luni după cum a demonstrat expediţia „Kon *Tiki* în 1947, iar călătoriile spre Asia, Polinezia şi chiar Africa nu ar fi întâmpinat greutăţi deosebite.

Diverşi exploratori şi cercetători, printre care Cook, La Pérouse, von Humbold, Heyerdahl, Bergier şi von Däniken au observat succesiv un fapt ciudat: în Egipt, Perú, Insula Paştelui şi Polinezia, zeul soarelui purta numele de „Ra” şi avea un rol deosebit de important în cadrul mitologiilor respective (ba chiar, în Perú şi Insula Paştelui, reprezenta divinitatea supremă). Ideea legăturilor dintre aceste popoare pare deci a se impune, o dovadă elocventă în acest sens fiind descoperirile din Insula Rapaiti (Polinezia Centrală).

Ajuns în această insulă în 1956, Heyerdahl a iniţiat ample săpături, ceea ce i-a permis stabilirea certă a faptului că viracochas populaseră şi teritoriul ei. Numeroşi exploratori, care văzuseră sau chiar vizitaseră Rapaiti de-a lungul timpului (după ce fusese descoperită de căpitanul Vancouver în 1791), au consemnat faptul că pe culmile sale se găsesc 13 fortificaţii ciudate, asemănătoare cu piramidele mexicane sau cu piramida egipteană de la Saqqarah. Într-adevăr, aşa-numitele „castele” din insulă (dintre care cel mai mare este Morongo Uta) se prezintă sub forma unei succesiuni de trunchiuri de piramidă din ce în ce mai mici, aşezate unul peste altul. Stilul acesta de fortificaţie este tipic nu numai mayaşilor şi aztecilor, ci şi incaşilor (Machu-Picchu), poporului viracochas (unele bastioane şi ziduri de la Tiahuanaco şi Sacsayhuaman, ahu-

urile pascuane etc.), apaşilor pueblo din sud-vestul Americii de Nord, sumerienilor (zigguratele), egiptenilor (a fost forma iniţială a piramidelor, concepută de faimosul arhitect ImHotep), precum şi cu unele modificări, popoarelor Asiei (chinezi, hinduşi, tibetani, indonezieni etc). Avantajul militar al apărătorilor era acela că, în cazul în care etajul inferior cădea în mâinile duşmanului, etajele superioare (fără comunicaţie interioară între ele) puteau rezista în continuare. Atacatorii se vedeau siliţi să continue asaltul sub o ploaie de proiectile şi, pe vremea când nu apăruseră armate de foc, cucerirea unei asemenea întărituri se solda cu pierderi foarte mari în rândul trupelor agresoare. Eficienţa fortificaţiilor de acest gen i-a impresionat pe cruciaţi în timpul campaniilor din Orient şi pe spanioli în vremea cuceririi Americii de Sud şi Centrale. (în plus, construcţiile în trepte sunt mai uşor de realizat, datorită faptului că fiecare etaj constituie o platformă – bază pentru cel superior, facilitând nu numai lucrul, dar şi depozitarea materialelor şi instalarea dispozitivelor cu care sunt ridicate acestea.)

Rând pe rând, Vancouver, Moerenhout, Caillot şi Stokes se minunaseră de marile ziduri şi terase acoperite de vegetaţie tropicală, care făceau ca vârfurile dealurilor din Rapaiti să pară modelate de mâna omului… Dar nimeni nu s-a ostenit să caute sub haina desişurilor, până la expediţia Heyerdahl. Când Morongo Uta a fost curăţat de verdeaţă şi zidurile de piatră brun-roşcată au strălucit în soare, arheologii şi-au dat seama că aveau în faţă un sat fortificat, compus din şiruri de case construite pe terase suprapuse. Iată cum descria exploratorul norvegian ciudata aşezare: „Un şanţ uriaş, cu un zid înalt de apărare în partea satului (stilul „Şanţului lui Iko” din Insula Paştelui – n.a. j, tăia calea oricărui năvălitor venit dinspre miazăzi. Sute de mii de pietre de bazalt dur fuseseră aduse cu mare greutate din fundul văii spre a susţine terasele pe care se aflau şirurile de case, pentru ca acestea să nu se prăbuşească în prăpastie în timpul ploilor însoţite de furtuni sălbatice, care bântuie Insula Rapaiti. Blocurile

(necioplite) erau potrivite unele într-altele cu măiestrie, fără urmă de mortar. Ici şi colo, prin ziduri, trecea un canal de scurgere şi pietre lunguleţe ieşeau în afară formând un fel de scări de la o terasă la alta. Erau cam 80 de case în satul de la Morongo Uta, înălţimea întregii construcţii atingea peste 150 m, iar latura de bază a terasei inferioare pătrate avea aproape 450 m. Ne găseam aşadar înaintea celei mai mari construcţii descoperite în Polinezia. După socotelile lui Bill (arheologul dr. William Mulley, profesor la University of Wyoming – *n.a.*), numai Morongo Uta trebuie să fi numărat mai mulţi locuitori decât întreaga insulă astăzi (278 de oameni în anul 1956 – n.a.) *

Pe insulă există 13 asemenea sate, toate situate pe culmi şi legate între ele prin şiruri de case alcătuind un zid continuu, aidoma forturilor tip „creastă de cocoş" de la Port-Arthur, singurele care n-au putut fi cucerite de japonezi în timpul asediului din 1905. Terasele destinate agriculturii (prevăzute cu sisteme de irigaţie artificială), debarcaderele şi crescătoriile de peşte erau situate jos, în văi şi pe ţărmuri. Practic, pentru oştirile lipsite de arme de foc şi în special de artilerie, sistemul de fortificaţii din Rapaiti era de necucerit. Dar cine îl construise oare? Thor Heyerdahl susţine că primii locuitori au fost o parte dintre „urechile lungi" pascuane, supravieţuitorii scăpaţi din masacrul final. Desigur, terasele, modul de îmbinare a pietrelor, faptul că vetrele sunt dreptunghiulare, iar temelia caselor rotundă, ca în Insula Paştelui, în loc să fie de tip polinezian (case dreptunghiulare şi vetre rotunde), aduce argumente serioase în favoarea ipotezei sale. Mai mult, arheologii expediţiei au descoperit un fel de încăpere-sarcofag, sculptată într-o stâncă de lângă Morongo Uta; înăuntru se află un basorelief de 1 m înălţime, reprezentând un bărbat cu braţele ridicate, aidoma unei sculpturi din peşterile pascuane.

Este incontestabil că „urechile lungi" au populat Rapaiti, dar ei nu puteau veni doar din Insula Paştelui şi în niciun caz abia în secolul al XVII-lea. În primul rând pentru că Vancouver a găsit fortăreţele acoperite de pământ şi

vegetaţie în 1791, or, este imposibil ca în decursul unui singur secol viracochas să fi construit un complex arhitectonic de asemenea dimensiuni. Apoi, edificiile nu se puteau degrada într-atât şi nu ar fi fost acoperite de mantia verde a junglei în numai câţiva ani şi nici măcar în câteva decenii, în sfârşit, dacă doar Morongo Uta adăpostea 3 – 400 de oameni, populaţia totală a insulei trebuie să fi atins peste 3.000 de locuitori. Or, supravieţuitorii celor 2000 de viracochas pascuani nu puteau fi prea numeroşi după câteva decenii de război (1600 – 1700) ...

Situaţia se prezintă oarecum similar în mai toate insulele polineziene unde s-au găsit urme ale „urechilor lungi”. Este foarte probabil ca o parte din grupul pascuan să fi emigrat spre vest în secolul al XVII-lea, în timpul războiului cu „urechile scurte”. Dar numărul de oameni era prea mic pentru a lăsa vestigiile descoperite în Pitcaim, Rapaiti, Raivaevae, Marchize şi Hawaii. Ele se datorează probabil unor valuri anterioare venite şi din Insula Paştelui (în sec. V – XV e.n.), dar mai ales de pe continentul sud-american, în cadrul migraţiilor transoceanice din primele cinci secole ale erei noastre.

Marile statui de piatră monolitice, fortăreţele şi aşezările construite din blocuri ciclopice, îmbinate fără mortar, sunt elemente comune ale unei zone eliptice care se întinde de pe coastele de vest ale Americii de Sud şi Centrale, până la ţărmurile Australiei, acoperind aproape jumătate din bazinul Oceanului Pacific.

În America există şase cetăţi mai importante în care apar statui de coloşi; Tiahuanaco, în Bolivia, Taraka, Wari şi Huaraz, în Perú, Guayaquil, în Ecuador şi San Augustin, în Columbia (considerându-se numai zonele de vest, nu şi cele estice, de pe litoralul Atlanticului, unde se găsesc statuile olraece). Fortăreţele ciclopice unde nu au fost însă descoperite statui abundă: Sacsayhuaman, Cerra Gallan, Chavin de Huantar, Majes, Sihuas, Machu Picchu etc. Dar, dacă aceste realizări mai pot fi explicabile pe un continent ce dispunea de resurse bogate şi era locuit de zeci de

milioane de oameni încă înainte de venirea europenilor, ele devin absolut de neînţeles în cazul insuliţelor pierdute în imensitatea Pacificului. Căci mari piramide în trepte se pot întâlni în Samoa şi Tahiti, iar statui ale regelui

Soare. Kor.

— Tiki au fost descoperite şi în Columbia Britanică, provincie din vestul Canadei şi la Tiahuanaco, dar şi în Fatu Hiva, insulă din grupul Marchizelor, unde există câteva zeci, cântărind 1 – 4 tone fiecare. Cine le-a putut ciopli şi transporta la locurile lor, când populaţia insulei nu a depăşit niciodată mai mult de 1.000 de oameni?! Însăşi concepţia arhitecturală a marilor construcţii şi obsesia folosirii pietrei în mijlocul unei naturi luxuriante, a unei lumi prin excelenţă vegetale denotă trecerea prin insulele Sudului a unui popor format în spiritul sobru şi, în acelaşi timp sensibil la măreţie, propriu muntenilor crescuţi pe platouri stâncoase, în umbra piscurilor care străpung norii.

O menţiune aparte în acest sens o merită straniile vestigii descoperite în secolul nostru pe Podişul San Augustin (Columbia), la 2000 în altitudine şi studiate întâi de cercetătorul german Conrad Preus, iar mai apoi de numeroşi arheologi francezi şi columbieni. Pe o suprafaţă de câteva zeci de kilometri pătraţi sunt răspândite, în circa 30 de grupuri arhitecturale şi sculpturale, sute de statui monolitice (dintre care unele depăşesc 4 m înălţime, iar altele ajung până la 20 tone greutate), mari gorgane de pământ ce acoperă morminte boltite amintind de cele miceniene, dolmene şi statui tipice pentru creaţia oamenilor de Cro-Magnon, sarcofage de piatră albă, lungi de 2 – 4 m şi o fântână monumentală, adevărată operă de artă, de fapt o stâncă aproximativ semisferică în care au fost săpate zeci de bazine, havuzuri, canale şi căderi în trepte, basoreliefuri, statui de animale neidentificabile şi făpturi humanoide necunoscute pe Terra, parcă desprinse din „Paleontologia imaginară” a lui Marcel Chirnoagă. Fântâna are, probabil, peste 30 tone greutate şi, alături de o uriaşă broască ţestoasă dintr-o specie asemănătoare celor din Insulele Galapagos, rămâne cel mai impresionant

dintre toate monumentele. Celelalte statui reprezintă animale ciudate, oameni cu cap de bufniţă sau de şoim (nu foarte diferiţi de zeii egipteni similari) şi, mai ales, idoli humanoizi cu ochi rotunzi şi guri enorme, pline de colţi de felină. Aceste ultime făpturi sunt redate de obicei în picioare, cu mâinile pe piept: unele capete seamănă remarcabil cu cele ale statuilor din Columbia Britanică, Marchize, Tahiti, Hawaii şi Noua Zeelandă, altele însă sunt atât de uimitoare, încât nu pot fi comparate decât cu monştrii groteşti din gravurile şi tablourile lui Goya sau din tablourile lui Bosch. Majoritatea statuilor au fost cioplite dintr-o piatră locală, gălbuie şi dură (doar câteva sunt din rocă vulcanică neagră), apoi transportate 1 – 30 km şi dispuse în cadrul unor ansambluri al căror sens scapă cercetătorilor moderni. Până la începutul secolului nostru, Podişul San Augustin (astăzi Parc Arheologic Naţionol) ora acoperit de o junglă deasă; or, deplasarea unui monolit de 20 tone prin selvă ar necesita chiar şi astăzi eforturi considerabile. Ilar ceea ce frapează este în primul rând varietatea temelor, incredibilă, unică în lumea Americilor precolumbiene: practic, nicio statuie nu este la fel cu alta, nici ca dimensiuni sau formă, nici ca stil, subiect sau grad de prelucrare. Nu se ştie absolut nimic despre civilizaţia căreia îi aparţin aceste opere de artă; perioada şi motivul pentru care au fost realizate rămân o enigmă totală, întrucât pe

Podişul San Augustin nu s-au găsit niciun fel de urme de populare. Mormintele-gorgane şi sarcofagele de piatră sunt goale, nu există ruine ale vreunei aşezări. Arheologii presupun că vestigiile datează din anii ’500 î.e.n. – 100 e.n., dar asta numai pentru că, în general, cele mai vechi civilizaţii precolumbiene s-au cristalizat în acea perioadă. Ipoteza este deci mai mult decât hazardată, mai ales că începuturile unei civilizaţii ca a olmecilor spre exemplu sunt în mod sigur anterioare anilor 2000 î.e.n. iar urmele lăsate de viracochas ajung la peste 7.000 de ani vechime. De altfel, singura civilizaţie la care s-ar putea, eventual, raporta sculpturile de la San Augustin rămâne cea a

poporului viracochas – deosebirile locale de stil nu pot ascunde apartenenţa la o formă de creaţie tipică, unitară din cele două Americi până în Noua Zeelandă. (Spre exemplu, statui reprezentând berze cu şerpi în cioc se pot întâlni şi la San Augustin, şi în Yucatán, dar şi în Polinezia, unde… nu există şerpi!)

Că navele „fiilor Soarelui” brăzdau Pacificul, străbătându-l în toate direcţiile fără greutăţi deosebite, se poate dovedi cu zeci de argumente inatacabile. Cartoful peruvian, *Ipomaea batatas*, se întâlneşte în Insula Paştelui, Polinezia, Hawaii şi Noua Zeelandă; similar, tigva, *Lagenaria vulgaris*. Or, aceste plante, vitale în alimentaţia unor insulari care nu aveau la dispoziţie decât peştele ca sursă principală de proteine, nu suportă apa sărată, deci nu au putut ajunge în insule decât aduse de corăbii. Mai mult, numele lor polinezian şi maor coincide cu cel dat de indienii andini: *kumara* şi, respectiv, *kirai*. Ceramicn descoperită la Valdivia (Ecuador) este tulburător de asemănătoare, atât ca mod de realizare, cât şi ca motive decorative, culori sau formă, cu vasele culturii japoneze Jomon, ale cărei începuturi coboară până prin mileniul al X-lea î.e.n. O serie de obiecte de artă şi de cult (statuete, măşti mortuare, vase etc.) găsite în Perú, Mexic, Guyana, Guatemala şi Columbia sau în zonele fluviilor Orinocco şi Rio Negro sunt realizate în jad verde, care nu se întâlneşte în America, însă are o compoziţie asemănătoare celui chinezesc, iar unele statuete de la Mochica (Perú) şi din Tiahuanaco reproduc tipuri somatice asiatice, arabe, europene şi africane.

Polinezienii şi maorii aveau o atitudine de respect aproape superstiţios fată de „fiii Soarelui”, ca şi indienii americani de altfel. Faptul că atât în Perú, cât şi în Insula Paştelui, în Polinezia sau Noua Zeelandă, unele grupări asiatice au încercat adesea să-i masacreze pe „uriaşii albi şi blonzi” nu este paradoxal decât la prima vedere: dorinţa de a smulge cât mai multe din tainele acestei populaţii uluitoare, dar redusă numeric şi profund pacifistă, şi nu în ultimul rând frumuseţea ieşită din comun a femeilor

viracochas erau tentaţii puternice. La aceasta se adăuga probabil un sentiment de inferioritate uşor de înţeles şi, mai grav, o diferenţă fundamentală în modul de a concepe viaţa şi menirea omului pe Pământ. Polinezienii, copii răsfăţaţi ai naturii, care îşi dobândeau hrana zilnică printr-un efort minim, nu puteau înţelege nevoia aproape obsesivă a poporului viracochas de a crea, de a lăsa o dovadă a trecerii sale prin istorie, chiar dacă asta implica eforturi gigantice. Conflictele erau, deci, inevitabile; după câte se pare însă variau în intensitate şi finalitate. Dacă unele grupuri de viracochas au fost distruse, în alte cazuri ele par să fi luat conducerea celor care năzuiseră să le înrobească, ba chiar să devină un model pe care mulţi s-au străduit să-l imite. Aşa cum indienii piei-roşii din selva sud-americană îşi puneau peruci blonde şi îşi vopseau trupul în culori deschise, polinezienii şi maorii căutau procedee cât mai eficiente de albire a pielii pentru a semăna cu admiraţii „fii ai Soarelui”. Astfel, în Insula Paştelui a existat până la începutul secolului al XIX-lea o ciudată ceremonie legată de cultul Soarelui, în cadrul căreia câteva fete erau alese pentru a deveni vestalele acestui cult, închise într-o peşteră situată în adâncurile peninsulei Poike (*Ana o Keke* „Peştera înclinaţiei Soarelui”, denumită de polinezieni, mai târziu, „Peştera fecioarelor albe”), ele trebuiau să rămână izolate luni de zile, poate chiar ani, până când pielea li se albea destul pentru a semăna cu; „fiicele Soarelui”. N-aveau voie să iasă din măruntaiele muntelui, iar hrana şi apa li se aduceau de câteva femei anume alese; peştera era păzită şi oricine se apropia de ea risca să fie ucis. Când fecioarele sacre *neru* erau scoase la suprafaţă, se constata că multe dintre ele înnebuniseră din cauza claustrofobiei sau orbiseră parţial, căci în peşteră nu pătrundea lumina zilei, iar opaiţe nu se puteau aprinde datorită aerului şi aşa destul de viciat. Totuşi, nefericitele rămâneau vestalele Soarelui; erau ascultate (sau cel puţin venerate), chiar şi în perioada războaielor canibalice, când nicio făptură omenească nu se simţea în siguranţă pe Insula Paştelui. O dovadă în plus a influenţei exercitate de

viracochas chiar şi după înfrângerea lor asupra învingătorilor.

Dar cine erau aceşti „fii ai Soarelui” şi cum apăruseră în America? După unele legende incaşe, viracochas veniseră dinspre Oceanul Pacific în corăbii sau plute uriaşe. Nu cunoşteau animalele de călărie şi povară folosite în Europa şi Asia, cultura grâului şi, aparent, nici roata. Deci nicio populaţie europeană şi nici atlanţii, după descrierea lăsată de Platon şi după vestigiile influenţei lor asupra civilizaţiilor mediteraneene, nu pot fi consideraţi legaţi direct de „fiii Soarelui”. Ceea ce duce la concluzia că aceştia trăiseră probabil pe un pământ de mari dimensiuni situat în mijlocul Pacificului şi care dispăruse cu

10 – 15.000 î.e.n., obligându-i să se refugieze pe continentul sud-american (aducând cu ei plante ca bumbacul, porumbul, arborele de cacao şi cel de chinină etc., precum şi o serie de cunoştinţe ştiinţifice şi tehnologice care uimesc şi astăzi).

Legende tahitiene, fijiene, maore, canace sau Hawaiene amintesc de un pământ uriaş, având dimensiunile unui continent, situat în Pacific, asemeni unei punţi de legătură între Africa, Polinezia şi America de Sud. Potrivit tradiţiilor polineziene, acest continent era locuit în principal de două populaţii, una mongolidă şi cealaltă negridă, aflate într-un permanent război, deşi ambele reuşiseră să atingă stadiul unei civilizaţii înfloritoare. De asemeni, exista şi un popor alb (ai cărui indivizi erau foarte înalţi şi aveau părul blond sau roşu), dar acesta era puţin numeros şi nu se implicase în conflict. Cu 10 – 15.000 de ani în urmă, continentul a fost teatrul unor catastrofe naturale teribile (cutremure, erupţii vulcanice etc.) care au culminat cu ridicarea oceanului şi înecarea aproape completă a pământului în perioada transgresiunilor marine următoare glaciaţiunii Würm. Numeroase documente străvechi confirmă & ceste legende. Astfel, un manuscris mayaş (supranumit de spanioli „*Codex Troamis*”) notează că: „În anul 6 Can, în luna Zac, la 11 Muluc a început să tremure Pământul şi a

durat acel tremur fără contenire până la 13 Suen. Atunci, ţinutul Mu, atât de zguduit de mişcările dinăuntrul Pământului, s-a prăbuşit în ape. Numeroase popoare au pierit odată cu Mu”. Tăbliţele cu texte hinduse şi sanscrite, descoperite în temple din India şi în mănăstirile tibetane încă din secolul trecut confirmă existenţa unui continent sau a mai multor insule uriaşe, legate între ei e prin istmuri, situate în zona actualei Polinezii, în acest ţinut, *numit tot Mu*, se aflau cetăţile unor puternice civilizaţii dispărute în urma cutremurelor repetate, care au provocat fragmentarea continentului şi inundarea sa de valurile seismice. Folosirea aceleiaşi denumiri de către popoare aflate la mari distanţe (hinduşi, mayaşi, la nitieni, maori) reprezintă v: n argument în plus în favoarea existenţei unei civilizaţii care a influenţat vădit cultura popoarelor din Pacific, America de Sud şi Asia, ceea ce ar constitui o explicaţie rezonabilă în legătură cu enigma similitudinilor de necontestat între scrierea, arta, tehnica şi tradiţiile unor populaţii din India, Polinezia, America de Sud şi Centrală etc.

Deci, o Pacifidă, similară, dar mult mai mare decât Atlantida pe care o descria Platon. Datele geologice şi oceanografice obţinute în ultimele decenii tind să confirme această supoziţie. Sondajele efectuate în preajma Insulei Tahiti, Arhipelagului Hawaii şi Atolului Bikini au relevat prezenţa unor calcare coraligene la adâncimi de 400 – 600 m. Dar, după cum se ştie, coralii nu pot trăi sub 80 m. din cauza iluminării şi oxigenării insuficiente a apei, or, recifele cresc doar cu 30 – 35 în într-un mileniu, deci fundul mării s-a scufundat acum 10 – 12.000 de ani, în jurul Insulei Paştelui, pe o rază de 6 – 7 km, adâncimea oceanului nu depăşeşte 150 m. Suprafeţele pirformelor stalice ale Insulelor Fiji, Noile Hebride, Noua Caledonie, Solomon şi ale celor din lanţul ce se continuă spre Australia au fost fragmentate în urmă cu aproximativ 12 milenii, reducându-se ia pnai puţin de o treime. Restul s-a prăbuşit în adir, curi în urma unor seisme submarine de o intensitate formidabilă. Arhipelagul Hawaii şi insulele ce

fac legătura cu Midway „nu reprezintă decât vârfurile unui şir de munţi vulcanici scufundaţi treptat, dar care se înălţau odinioară deasupra apei, împreună cu platforma continentală înconjurătoare”, după cum scria revista *National Geographic* în ianuarie 1973. Coroborând toate aceste date, rezultă că în regiunea din centrul Oceanului Pacific au existat una sau mai multe mase continentale, întinzându-se spre vest până aproape de ţărmurile Asiei, la est până dincolo de Insula Paşte ui şi cuprinzând la sud Noua Guinee, iar la nord Arhipelagul Hawaii. Ipoteza este susţinută şi de numeroase argumente arheologice. Astfel, pe un atol situat în zona Insulelor Societăţii (între Tahiti şi Raiatea). se află un templu construit din blocuri mari de bazalt, într-un stil asemănător celui mayaş. Dar bazaltul este o piatră care nu se găseşte pe recifele coraligene din Polinezia, deci a fost adus de la mare distanţă cu plute sau corăbii (ceea ce pare absurd) sau... pe uscat, atunci când insulele erau unite într-un continent. O descoperire similară a fost făcută în Insulele Tonga (Atolul Tonga Tati), unde există un pod arcuit (sau poate un portal) de bazalt, în greutate totală de 170 tone şi un cromleh ruinat, ai cărui piloni mai susţin, încă, destule pietrebuiandrug de câte 25 tone. Vârsta acestor construcţii n-a putut fi determinată nici măcar aproximativ; în orice caz ele n-ar fi putut aparţine populaţiei autohtone, care se cifrează, din cele mai vechi timpuri, la câteva sute de oameni.

Originari din Pacific sau de pe continentul american, din Asia sau Europa, viracochas rămân o enigmă. Civilizaţia lor, tipul somatic neobişnuit pentru zona de răspândire, nivelul cultural, tehnic şi ştiinţific la care ajunseseră, chiar dispariţia la începutul mileniului nostru, se constituie în tot atâtea pete albe pe harta începuturilor Istoriei. Dar un lucru este sigur: ca şi civilizaţia cretană, cea a „fiilor Soarelui” a fost o lume a creatorilor de frumos, prea fragilă pentru a rezista realităţii brutale ce o înconjura.

pământul lui atlas

Despre Atlantida se spune că s-a scufundat! n apele

oceanului într-o zi şi o noapte… Poate că dezastrul s-a petrecut în zguduirile pământului, ce, secrăpa în bucăţi, ca la Messina, se prăbuşea brusc în adâncuri, asemeni Insulei Santorin, era acoperit de lava, sau cenuşa, vulcanilor, ca, oraşele Saint Pierre şi Pompei, dispărea sub valuri seismice (tsunami), precum Insula Krakaioa. Ori poate că n-a fost decât o singură revărsare, cumplită şi inexorabilă, o răzbunare a mării împotriva uscatului, sub un cer sfâşiat de rafalele furtunii, ca aceea evocată într-o povestire din *Imposibila oază*, memorabilul volum al unuia dintre maeştrii fantasticului românesc, Vladimir Colin: „Vijelia înteţea vacarmul, şuierăturile vântului şi ţiuitul nisipului însoţeau ţipetele oamenilor şi scârţâitul pescăruşilor, iar contrabaşii mării vuiau atât de profund, încât îmi simţeam osul frunţii vibrând (…) Cerul era negru. Mai puteam vedea doar mulţumită luminii spectrale pe care o emana marea (…) Am apucat să aud zgomotul năruirii frontului de zgârie-nori translucizi înălţat într-o clipă şi să văd asaltul muntelui de apă cucerind plaja într-o fantastică, revărsare fosforescentă ale cărei ultime tentacule se apropiau de noi. După care n-a mai fost decât spaima” (*Un sfârşit* al *lumii*).

Ce s-a întâmplat cu locuitorii Atlantidei sau ai ţinutului Mu, cu viracochas ori cu olmecii? Le-au supravieţuit doar creaţiile poate, ici şi colo, câte un grup etnic ciudat, iar în locurile unde totul a fost înghiţit de ape n-au mai rămas decât legendele. Astăzi pare greu de crezut că populaţia unui întreg continent, civilizaţii puternice şi înfloritoare pot să piară aproape fără urmă. Totuşi, teoria derivei continentelor, formulată şi demonstrată de savantul german Alfred Wegener încă din 1912, este unanim acceptată. Se ştie că fragmentele păturii superioare a scoarţei terestre (*Stalul*) plutesc pe cea dedesubt (*Sima*) aidoma unor aisberguri pe mare şi că aceste mişcări au dus lanecontenita schimbare a formei continentelor Terrei, unite, acum mai bine de trei miliarde de ani, într-o singură masă de pământ, *Pangaea*. Se ştie, de asemeni, ca, în cursul erelor transgresiuni şi regresiuni marine ciclice au inundat şi au descoperit succesiv insule,

peninsule, continente întregi, aceasta datorându-se atât derivei păturilor stalice, cât şi epocilor postgiaciare, în care inimaginabile cantităţi de gheaţă se topeau, ridicând nivelul mărilor şi oceanelor cu 1 – 10 m, uneori chiar mai mult, în sfârşit, oamenii de ştiinţă consideră ca sigură existenţa unor pământuri (ajungând până la dimensiunile unei insule ca Groenlanda) plasate între actualele continente, în Atlantic (*Atlantida*, care făcea legătura între cele două Americi, Europa şi Africa de Nord) şi, respectiv, în Pacific (*Pacifida*, punte între America de Sud, Oceania şi poate chiar Asia).

Primele menţionări despre aceste pământuri legendare apar încă din antichitate, iar filosoful grec Platon a descris amănunţit insula sau continentul Atlantida în lucrarea cu acelaşi titlu, devenită celebră. Milenii la rând, prea puţini i-au dat crezare, poate şi pentru că Platon prezenta informaţiile respective sub o formă literară, metaforică, iar cei care l-au citit nu aveau posibilitatea de a-i verifica afirmaţiile. Dar... până la Schliemann, Troia, Micene şi Tirint erau „fabulaţiile lui Homer”, iar Evans a fost singurul care l-a luat în serios pe Herodot şi a descoperit fascinanta lume a civilizaţiei minoice. Grecii antici erau siguri de faptul că dincolo de „Coloanele lui Hercule” (Gibraltar) şi mai la sud de Britania existase cândva un pământ locuit de popoare mai civilizate decât cretanii, aheenii ori egipteftii, decât orice ţară întâlnită de ei vreodată. Căci acest popor de albi înalţi şi puternici, de un tip mai curând nordic decât mediteranean, locuia în cetăţi cu ziduri ciclopice, construite din blocuri de sute de tone, îmbinate fără mortar şi acoperite cu plăci dintr-un aliaj metalic necunoscut (*oricalcul*), dispunea de flote uriaşe, numărând mii de nave mai iuţi şi mai manevrabile ca oricare altele văzute de eleni, avea arme, unelte şi maşinării ciudate, daruri ale lui Atlas, strămoşul primilor atlanţi.

Dacă Platon, Herodot, Plinius, Homer, Hesiod, Diodor din Sicilia, Euripide, Strabon, Produs şi alţi autori antici, fie ei greci, egipteni sau romani, pomenesc despre

„continentul atlantic[3] este pentru că aveau la dispoziţie nu numai mărturii păstrate în arhivele sau tradiţiile cretane, feniciene, sumeriene şi egiptene, dar şi documentele aflate printre cele peste 500.000 da lucrări ale faimoasei Biblioteci din Alexandria, fondată în anii ’300 î.e.n. de Ptolemaios I Soter, în acest măreţ locaş de cultură se acumulaseră de-a lungul timpului remarcabile opereliterare şi ştiinţifice, cele mai complete culegeri de informaţii despre omenire şi Pământ cunoscute în antichitate. Biblioteca alexandriană era, la începutul erei noastre, un adevărat far, nu doar necesar, ci şi vital pentru progresul omenirii. Şi, într-adevăr, a fost folosită ca atare, numai că la propriu – jumătate din manuscrise au ars într-un incendiu, când legiunile lui Iulius Cezar au înfrânt o revoltă populară izbucnită în oraş (anul 47 e.n.), iar restul au servit la... încălzirea băilor publice, din ordinul califului Omar (717 – 720), care şi-a motivat decizia astfel: „Dacă toată înţelepciunea lumii se află în Coran, atunci nu mai este nevoie de alte cărţi, iar dacă ea nu poate fi găsită în Coran, celelalte cărţi trebuie distruse pentru ca să nu se observe aceasta”. Nu era prima distrugere de arhive din istorie şi, din nefericire, nici ultima. Paradoxal, căci aşa cum constata scriitorul Horia Aramă în volumul său, *Insulele fericite*: „Să arzi o carte înseamnă să capitulezi public în faţa cuvântului adevărat (...) În fond, cărţile pot fi înecate, strânse de gât, rupte cu dinţii, pot fi călcate în picioare şi – de ce nu? – spânzurate! O carte atârnând sub un felinar ciung ar lumina mai bine ca felinarul (...) Dar o Carte rămâne o Carte, aşa cum un Om rămâne un Om: dincolo de toate plutoanele deţ execuţie Nenorocirea este că, în vreme ce după inventarea tiparului cărţile n-au mai fost unicate (ceea ce face autodafe-urile de tip nazist mai curând simbolice şi lipsite de eficienţă, cu rezerva că, aşa cum avertiza Heine: „Cei care ard cărţi vor arde în curând oameni”), lucrările distruse în antichitate şi evul mediu s-au pierdut pentru totdeauna. Cât de mândri s-ar fi simţit

---

3

_ - Terra - Planeta vieţii

„iluminatul” Pavel, împăratul Cheng Shih Huangj-ţi, Marele încă Pachacuti al IV-lea, califul Omar şi eminenţele lor Diego de Landa sau Tomas de Torquemada să ştie că au izbutit ceea ce Hitler n-a putut să realizeze ca toate eforturile sale şi ale armatei germane – să distrugă, în câteva ore, o ai cel mult, gândirea şi înţelepciunea adunate cu trudă în milenii de existenţă a omenirii...

Revenind la informaţiile despre Atlantida, timp de aproape 2000 de ani ele s-au limitat la câteva scrieri, legeneje, deducţii logice. Şi iată că în numai trei decenii, începând cu 1B60 au fost descoperite dovezi atât de numeroase privind existenţa unor pământuri şi a unei splendide civilizaţii atlantice, încât astăzi, Atlantida este considerată, de numeroşi specialişti, la fel de reală ca şi Regatul Egiptean sau Creta minoică. Ba mai mult, aşa cum susţine Pierre Carnac în volumul să*u’ Hi stoire commence* a *Bimini* (*Istoria a început* la *Bimini*) este foarte posibil ca, în perioada mileniilor 30 – 12 î.e.n., „leagănul omenirii” să fi fost nu continentele actuale ci masele continentale şi insulare din Atlantic şi Pacific, dispărute cu 10 – 12.000 de ani în urmă. Faptul nu este nici pe departe atât de şocant pe cât pare. Populaţiile Cro-Magnon, Chancelade, Grimaldi, Obercassel, Brünn, Predmost, Comb-Capelle etc, deci *Homo sapiens fossilis*, s-au ivit brusc şi inexplicabil în Europa anilor ’30.000 – 12.000 î.e.n. Nu numai că nu se trăgeau din specia anterioară lor (*Homo neanderthalensis*), dar difereau major din punct de vedere genetic şi antropologic, ca nivel cultural, tehnico-ştiinţific, ca mod de viaţă şi concepţie asupra rolului lor în cadrul lumii vii şi al Universului în general. De unde veneau *Homo* sapiens *fossilis*?

O altă problemă care dă de gândit este faptul că primele mari civilizaţii antice prezintă, în cele mai multe cazuri, un straniu fenomen de „generaţie spontanee”. O parte considerabilă a cunoştinţelor şi realizărilor lor artistice, tehnice, ştiinţifice etc. nu aii trecut prin formele tranzitorii, experimentala şi ţâşnesc asemeni unui fluviu năvalnic dintr-un anumit punct al istoriei. Ca şi măreţele

realizări ale egiptenilor, cretanilor ori sumerienilor, cele rămase de la olmeei, incaşi sau poporul Chavin apar ca „rezultatul unor explozii neaşteptate şi nu (aşa cum ar fi fost normal) în urma unei maturizări lente, de-a lungul a nenumărate secole sau milenii” (*Science et Vie*, ianuarie 1971). Se poate deduce deci, că ele se datorează unei civilizaţii anterioare şi; în acelaşi timp, superioare celor în cauză. Căci, dacă similitudinile culturale şi de gândire (prea dese pentru a fi simple coincidenţe) între popoare asiatice, africane, polineziene, americane şi europene ar mai putea fi puse pe seama legăturilor între acestea pe calea mării sau a uscatului (deşi populaţiile respective nu par să fi avut întotdeauna posibilitatea sau dorinţa să stabilească contacte, fie şi sporadice, la asemenea distanţe colosale), salturile calitative şi apariţia bruscă a unor noi civilizaţii nu pot fi opera câtorva călătorii întâmplătoare, soldate în cel mai bun caz cu schimburi comerciale fără semnificaţie ulterioară. Migraţii peste ocean ale unor grupuri restrânse de populaţii primitive se mai pot concepe, cu tot hazardul şi rezultatele lor aleatorii. Dar pentru legături regulate, adevărate rute comerciale transoceanice, pentru deplasări de popoare întregi (cu mijloace tehnice, provizii şi mărfuri în cantităţi mari, spepii de plante şi animale destinate aclimatizării etc.) era nevoie de navigatori pricepuţi şi nave cum n-aveau nici egiptenii, nici incaşii, nici polinezienii, nici triburile ce populau coastele africane şi asiatice acum 5.000 – 10.000 de ani.

r/RAMICW

SPjgEIUI

Încă din 1890, Edward Herbert Thompson (descoperitorul celor mai multe centre mayaşe din Yucatán şi al „fântânilor morţii” de la Chichén Itzá) afirmase existenţa, în Oceanul Atlantic, a unui continent sau a unui lanţ de insule de pe care un popor de navigatori pornise, cu milenii înaintea fenicienilor, să exploreze întreaga lume.

Teoria lui Thompson se poate rezuma astfel: o puternică civilizaţie atlantă s-a dezvoltat pe insulele mai mari sau mai mici dintre America şi Africa, până prin

mileniul al X-lea î.e.n., când ridicarea apelor, după sfârşitul ultimei glaciaţiuni i-a inundat patria, din care nu au mai rămas decât rămăşiţe (insulele Bahamas, Madeiras, Azore, Canare, Capului Verde). Dar, dacă atlanţii din metropolă au pierit, coloniile lor, contoarele comerciale şi bazele navale din estul celor două Americi, nordul, vestul şi sudul Africii, de pe coastele atlantice ale Europei şi din bazinul mediteraneean au scăpat, influenţând puternic, ba chiar, în unele cazuri, având un rol decisiv în civilizarea populaţiilor locale. Astfel s-ar putea explica multe dintre enigmele mayaşe, cretane şi egiptene, prezenţa unor populaţii cu caractere antropologice neobişnuite în vestul Africii şi în Mediterana (cum ar fi guanchos-ii din Canare sau toreenii din Corsica), prezenţa celor 2.500 de monumente megalitice în Baleare, a celor de tip nouraghes în Sardinia, a uluitorului hipogeu din dale de piatră albă, aflat la Hal Salfieni (Malta) şi care aminteşte frapant de construcţiile mayaşe şi incaşe, în sfârşit, ar căpăta un sens descoperirile lui Henry Breuil. (Marele specialist în arta parietală a prezentat adesea, în expunerile de la fundaţia Singer-Polignac şi de la Muzeul Omului din Paris, dovezi despre existenţa unei populaţii europide în sudul Africii, cu mii de ani înaintea erei noastre. Nu numai că aceşti oameni erau foarte înalţi, albi şi aveau părul blond sau roşu, dar unele din veşmintele şi armele cu care sunt reprezentaţi în picturile de la Namib sau de la Brandberg seamănă până la identitate cu cele uzuale în epoca de maximă înflorire a Egiptului şi Cretei. Găsirea unor cranii europide, lipsite de prognatismul tipic ramurii negride, africane, a speciei *Homo sapiens fossilis* şi datând cam de prin anii 8.000 – 6.000 î.e.n., nu a făcut decât să argumenteze şi mai bine ipoteza lui Breuil, enunţată după descoperirea celebrei picturi „Doamna albă” de la Brandberg – Africa de Sud. Veche de 3 – 5.000 de ani şi prezentând asemănări izbitoare cu picturile egiptene, cretane, hoggariene şi cantabrice, fresca de la Brandberg are ca personaje centrale – într-o vastă suită de animale, vânători şi femei de tip negrid – o femeie albă cu părul roşu şi un bărbat ce

poartă coif micenian şi are sabie, cizme şi short cretan.)

După cel de-al doilea război mondial au început să se răspândească tot mai mult teoriile privitoare la schimburile culturale şi comerciale regulate între populaţii din Lumea Veche şi cea Nouă. Dovezile nu lipseau. Se ştia, încă de acum un secol, că egiptenii, incaşii şi mayaşii marcau locurile unde razele soarelui cădeau perpendicular pe pământ la vreme de solstiţiu, prin obeliscuri aidoma, numite „stâlpi de priponire a Soarelui”; la începutul anilor ’70, scafandrul italian R. Rola descoperea, în largul Insulelor Bahamas, patru coloane de piatră, cilindrice şi foarte lungi, realizate într-un stil egiptean inconfundabil…

În 1970, o echipă de experţi ai O.N.U. (geologi, botanişti, zoologi, antropologi, etnografi) a întreprins o expediţie în Arhipelagul Canare, pentru a studia atât originea insulelor, cât şi a guanchoşilor, băştinaşii înalţi de 1, 80 – 2 m, cu pielea albă, părul blond şi ochii albaştri găsiţi aici de francezi şi apoi de spanioli, care au ocupat succesiv cele şapte insule ale arhipelagului. Cercetători ca Mikluho-Maklai, Haeckel şi Heyerdahl observaseră că, nu departe de Canare, pe coasta Marocului, există triburi berbere complet diferite atât antropologic, cât şi cultural sau religios de arabi: oameni albi şi blonzi, cu ochii albaştri şi ale căror săbii au minere în formă de cruce. Apoi s-a constatat că motivele decorative ale ceramicii din Canare păstrează imaginea discului solar cu 16 raze, aşa cum este el reprezentat în Japonia şi Mlexic. Pe insule s-au descoperit tăbliţe cu inscripţii străvechi, asemănătoare cu scrierea maya (şi nedescifrate, ca şi aceasta) şi morţi mumificaţi după reţete (apropiate de cele egiptene, păstraţi în grote sau în mici piramide tetraedrice. Numai în Insula de Hierro, spre exemplu, există zeci de piramide tetraedrice şi tronconice în stil egiptean şi mayaş, situate în apropierea unor peşteri mortuare uriaşe, cum ar fi cea de la Barranco de Herque, care adăposteşte o mie de mumii aparţinând unei populaţii europide, albe, de tip nordic. Dar guanchos-ii nu ştiau să navigheze şi aveau o spaimă atavică de ocean. În 1981, câţiva scafandri italieni

au descoperit în apropiere de Insula Lanzarote, din Arhipelagul Canarelor, o uriaşă scară, ale cărei trepte dreptunghiulare, cioplite şi şlefuite din piatră dură, cântăresc câteva tone fiecare. Unele au fost desprinse şi aduse la suprafaţă cu mare dificultate, pentru a fi expuse în noiembrie 1981, la Salonul Nautic International de la Genova. În zonă există şi ruinele mai multor clădiri şi fortificaţii, în parte acoperite de nisip şi vegetaţie marină, or ele nu puteau fi în niciun caz construite de mica populaţie a arhipelagului, chiar pe vremea când acesta ocupa suprafeţe mai întinse decât astăzi. În Insula Fuerteventura se mai pot vedea încă ruinele a numeroase monumente megalitice (men Mre singulare şi în şiruri, dolmene şi cromlehuri), identice cu cele din Franţa, Anglia şi largul Bermudelor. Din nefericire, nu se ştiu prea multe despre guanchos, care – deşi paşnici şi primitori – au luptat cu îndârjire împotriva cotropitorilor, preferând moartea sclaviei şi fiind masacraţi până la unul, înainte de sfârşitul secolului al XV-lea, lăsând în urmă doar vestigii ale unei civilizaţii enigmatice.

Asemenea urme pot fi, câteodată, rezultatul unor contacte regulate, chiar la mari distanţe. Spre exemplu, mormintele piramidale şi mumificarea morţilor la guanchos se pot datora influenţei egiptene, presupunând că flota faraonilor a trecut în Atlantic. Dar cum se explică reminiscenţele maya, când este ştiut că nici mayaşii, nici băştinaşii din Canare nu aveau flote şi nu practicau nici măcar cabotajul costier, fiind popoare exclusiv terestre?! Şi cum se explică prezenţa unei populaţii europide *nordice* în arhipelag?! Ea nu venea, cu siguranţă, nici din Egipt, nici din Mediterana şi cu atât mai puţin din Yucatán…

Problema este că astfel de contacte nu puteau schimba cu desăvârşire viaţa uneia sau alteia din grupările respective decât dacă erau urmate de colonizări şi nici atunci întotdeauna. Grecii şi, mai târziu, macedonenii lui Alexandru cel Mare au influenţat puternic civilizaţiile asiatice, de la cea indiană până la cea egipteană; dar romanii nu i-au putut schimba nici pe armeni, nici pe

egipteni, nici pe celţi ori numizi.

În 1902, arheologul şi geologul William Niven a descoperit ruinele unui oraş necunoscut, situat pe coasta Golfului Mexic, parte pe ţărm (sub un strat de cenuşă vulcanică şi pământ, gros de peste 6 m, în care au fost găsite şi zeci de tăbliţe cu o scriere indescifrabilă şi parte continuându-se în apele Atlanticului (sub o pătură de aproape 2 m de nisip). Zidurile de apărare, rămase în picioare, temeliile caselor, terasele şi străzile pietruite nu prezintă nicio similitudine cu cele ale altor cetăţi din America Latină şi de Nord, fiind construite mai curând în stilul oraşelor italice din perioada de apogeu a Imperiului Roman. Romani în America? De ce nu? în 1982, agenţia U.P.I. cita declaraţiile lui Robert Marks, preşedintele Consiliului american de arheologie subacvatică. Acesta anunţa că, în timpul unor cercetări efectuate în largul oraşului Rio de Janeiro (Brazilia), au fost descoperite în nisipul platformei continentale, fragmente de amfore şi vase romane vechi de circa 2000 de ani. Răspândite pe o suprafaţă de peste 300 metri pătraţi, rămăşiţele provin, probabil, de la două sau mai multe nave şi autenticitatea lor este garantată nu numai de stratul sedimentar depus la suprafaţă, dar şi de compoziţia ceramicii, reţeta lacului şi modul di prelucrare, specific italice. (Cele câteva bucăţi de lemn găsite în jur sunt însă prea deteriorate pentru a da vreun indiciu cu privire la tipul de navă căreia i-au aparţinut.)

Deci contacte, poate chiar colonii au existat. Şi, cu toate astea, romanii nu au lăsat ceva durabil în cele două Americi, cum n-au izbutit nici cartaginezii înaintea lor, nici vikingii după ei. Singurii care au făcut-o sunt viracochas în Vest şi atlanţii în Est.

Astfel, revista OMNI amintea în numărul din ianuarie 1973 despre reţeaua de şosele care leagă cele 12 oraşe şi marele observator astronomic al indienilor Anasazi, vestigii aflate în Chaco Canyon (nord-vestul statului american New Mexico). Populaţia Anasazi nu avea vehicule, animale de povară sau de călărie, şi după cât se

pare, nu cunoştea roata. Cu toate acestea, construia autostrăzi de 60 – 100 km lungime, unele perfect rectilinii, altele alcătuind bucle şi serpentine complicate, aparent lipsite de sens de vreme ce se află în câmp deschis şi fără denivelări. Drumurile au 10 m lăţime, sunt pavate cu dale de piatră foarte rezistentă şi acoperă asemeni unei pânze de păianjen o suprafaţă de aproape 100.000 km². Uneori traversează zone stâncoase; în aceste locuri, bolovanii au fost sparţi şi tasaţi, formând un pat de pietriş pentru şoseaua propriu-zisă. Cercetătoarea Chris Kincaid, de la Biroul Pentru Administrarea Terenurilor (care a iniţiat un proiect de identificare, catalogare ţi cartografiere a reţelei de drumuri), este de părere că efortul ingineresc şi investiţiile de muncă ale indienilor Anasazi au fost remarcabile, dar absolut de neînţeles. Şoselele şi cetăţile nu le-au folosit prea multă vreme: populaţia Anasazi a venit în San Juan Basin (unde se află Chaco Canyon) prin anul 1175 şi l-a părăsit cam în 1250. Deci a avut doar 75 de ani pentru a construi, folosi şi abandona acest uimitor complex urbanistic şi arhitectural, înainte de a pleca mai departe, în căutarea unor terenuri mai fertile…

Sistemele de fortificaţii indiene de tip „Pueblo” din America de Nord sunt atât de vaste şi au forme atât de perfect geometrice, de funcţionale şi eficiente, încât îi uimesc pe specialişti. Turnurile cilindrice, bastioanele şi citadelele în formă de paralelipiped sau trunchi de piramidă, cu deschizături mici, pătrate, în partea superioară şi etajele retrăgându-se succesiv spre vârf, toate aceste construcţii din blocuri de piatră dură, datând din secolul

I î.e.n. erau superioare oricărui tip de fortificaţie europeană conceput până în timpul Renaşterii.

Meterezele uriaşe care se pot întâlni în unele state americane sunt şi astăzi o enigmă pentru arheologi. „Zidul Marelui Şarpe” spre exemplu, situat pe un podiş stâncos din Ohio, are înălţimea de 15 m, lăţimea de 3, 5 m şi o lungime de 400 m. Văzut din avion, el seamănă cu un şarpe cu clopoţei unduind spre pradă. Întrucât buclele pe

care le face nu se îmbină decât în zona capului (unde formează un bastion circular, inclus în altul elipsoidal), deci zidul nu înconjură o incintă, ci rămâne deschis, utilitatea lui ca fortificaţie este îndoielnică, iar altă funcţie decât cea decorativă nu i s-a putut găsi. Un alt zid, de la Cahokia (Illinois) are 360 m lungime, 220 m lăţime şi 30 m înălţime. Suprafeţele sale sunt pline de sculpturi reprezentând şerpi, bizoni, vulturi, broaşte ţestoase. La bază s-au găsit morminte conţinând bijuterii de cupru şi aur, presărate peste oseminte vechi de două milenii. Nu se ştie cine a ridicat aceste metereze măreţe, cu nimic mai prejos decât construcţiile monumentale din America de Sud. Până să fie descoperite, se credea că indienii nord-americani fuseseră foarte înapoiaţi până la venirea europenilor, trăind, practic, la nivelul Neoliticului timpuriu, fără să cunoască metalele şi fără să aibă aşezări sau locuinţe stabile…

În complexul de peşteri Loltun, din provincia Yucatán (Mexic) au fost descoperite câteva statui colosale, cioplite din lavă pietrificată. De fapt, acest lanţ, de peşteri, neobişnuit de mari, ascunde numeroase sculpturi de diverse mărimi şi forme, a căror vârstă nu a putut fi determinată nici măcar aproximativ. Prin maniera de execuţie şi detaliile exterioare, statuile se deosebesc de orice realizare a vreunei civilizaţii amerindiene cunoscute. Pe suprafeţele lor s-au încrustat numeroase exemplare de plante şi vieţuitoare marine fosilizate şi pietrificate. Peşterile se află astăzi la câteva sute de metri deasupra nivelului apei, dar geologii consideră că ţărmul s-a ridicat odată cu scufundarea marilor insule din zona Bahamas (deci acum circa 12 milenii). Or, statuile n-au putut fi cioplite decât pe vremea când peşterile *nu erau încă inundate*, adică înainte de sfârşitul glaciaţiei Würm; adăugând şi perioada necesară depunerii straturilor succesive de faună acvatică şi a fosilizării lor sub apă, data sculptării ar coborî în urmă cu peste 30 – 40 de milenii. Ce popor ar fi fost capabil de un asemenea efort, într-o vreme când, teoretic, specia umană abia devenea conştientă de

propria-i existenţă? Şi ce motiv ar fi avut să înceapă tocmai cu astfel de realizări monumentale? Primele forme de exprimare artistică, apărute odată cu *Homo sapiens Cro-Magnon*, nu sunt mai vechi de 30.000 de ani şi se remarcă prin simplitate, chiar stângăcie. Statuile din Loltun Caverns constituie însă, în mod evident, opera unor creatori stăpâni pe arta lor, beneficiind de experienţa multor generaţii anterioare. Cine şi când le-a putut ciopli? Ce unelte au folosit artiştii anonimi pentru a sparge lava pietrificată, extrem de dură? De ce se află uriaşele statui (dintre care unele cântăresc zeci de tone) în peşteri? Va mai trece multă vreme până când vom afla răspunsuri pentru toate aceste întrebări...

În Costa Rica şi Guatemala există aproape 2000 de sfere de granit (numărul cunoscut până astăzi), răspândite pe întreg teritoriul ambelor ţări. Cea mai mare dintre ele are 2, 5 în circumferinţă şi 16 tone greutate; toate au fost sculptate fără vreo abatere de la forma geometrică, iar materialul a fost adus din cariere montane, îndepărtate de orice punct în care se află câte o astfel de ciudăţenie. Vechimea sferelor depăşeşte, probabil câteva milenii.

La 19 octombrie 1967, profesorul A.T. Berg declara, la Academia de Ştiinţe a U.R.S.S.: „Poate că ipoteza existenţei Atlantidei se va putea verifica încă înainte de sfârşitul acestui secole. Căci dovezile acumulate prin strădania unor cercetători ca N.F. Jirov, P. Termitier, H. Daniel, J. Donnely (unii dintre ei profund sceptici cu privire la textul lui Platon) tindeau să confirme nu numai existenţa propriu-zisă, dar şi plasarea „pământului lui Atlas" în Atlantic şi nu în Mediterana (Insula Santorin) sau... în nord-vestul Africii (Hoggar) aşa cum se căutase zadarnic să se demonstreze de către unii arheologi. Dar argumentele decisive au venit abia mai târziu.

Totul a început în august 1968, când piloţii Robert Brush şi Frig Adams efectuau un zbor cu un avion cargou deasupra Insul, ei Andros (coasta de est a S.U.A.). Observând sub apa limpede ceva ce părea o construcţie, Brush a fotografiat zona, iar imaginile obţinute de el,

publicate pentru prima oară de *The Miami News* la 23 august 1968 şi apoi reluate în mai toate revistele ştiinţifice americane şi europene, de la *National Geographic* la *Science et Vie*, arătau un ansamblu de ziduri măsurând 33X25 m, şi parţial acoperite de vegetaţie marină. Botezate „Templul submarin” de către ziariştii americani, ruinele păreau a fi de natură artificială şi Robert Brush a anunţat descoperirea unor specialişti de prestigiu în domeniul explorărilor marine: Dimitri Rebikoff (unul dintre pionierii fotografiei subacvatice) şi prof. dr. J. Manson Valentine (conservator la Muzeul de Ştiinţe din Miami şi unul dintre cei mai cunoscuţi arheologi submarini dină. U.A.).

Cei doi cercetători, cărora li s-au alăturat câteva echipe de scafandri, precum şi doctorul Evans, de la Massachusetts Institute of Technology s-au deplasat imediat pe Insula Andros. Profesorul Valentine a publicat în buletinul Muzeului din Miami câteva fotografii şi un articol în care îşi exprima părerea că aşa-numitul templu era un edificiu precolumbian, extrem de vechi, având în vedere modul cum se întăriseră nisipul şi cochiliile ce acopereau baza zidurilor. Dar publicaţia avea tiraj foarte mic şi nu a ajuns la cunoştinţa prea multor specialişti. Ulterior, a mai fost descoperită o structură în formă de „*P*”, a cărei linie dreaptă are 120 m lungime. Analizând fotografiile celor două structuri, profesorul Thomas Goedicke a relevat importanţa acestor descoperiri, opinând că ele nu sunt în niciun caz opera naturii.

S-a încins o controversă aprinsă, majoritatea arheologilor americani afirmând că zidurile fuseseră ridicate în acea poziţie de cutremurele submarine şi căpătaseră forma respectivă sub acţiunea apei. Câteva luni mai târziu. O echipă de scafandri reuşea să aducă la suprafaţă o dală de piatră lungă de 6 m, în mod evident prelucrată de om. Fiecare din blocurile ce compuneau zidurile avea o greutate de 25 – 30 tone!

Disputei i s-a pus capăt abia prin cercetările lui Dimitri Rebikoff. El a explorat din aer şi sub apă imensul

platou scufundat care se întinde între Insulele Berry, Andros şi Bimini (numit şi Great Bahama Bank). În afara unui hidroavion special amenajat, echipa sa dispunea de cele mai perfecţionate „avioane submarine” la vremea aceea (cunoscute sub numele de „torpile Pegase” şi folosite de marinele militare americană, britanică, franceză, vest-germană, japoneză şi iugoslavă), vehicul? prevăzute cu aparate de cartografiere fotogrametrică, permiţând (asemeni sistemelor de pe staţia spaţială *Lunar Orbiter*) realizarea automată a unor hărţi în relief cu o precizie milimetrică. După fotografierea în sistem „foto-mozaic” efectuată pe zone de câte 60 metri pătraţi şi sub un unghi diagonal de 92 grade sub apă, imaginile obţinute de echipele submarine şi de către cele aeriene au fost asamblate, coroborate şi reproduse la scară, pe modele în relief. S-au putut analiza astfel cu o remarcabilă acurateţe marile ziduri din est (70 m lungime şi 10 m lăţime) şi respectiv din vest (500 m lungime şi 10 m lăţime). Blocurile ce alcătuiesc aceste ziduri au fost măsurate prin metode moderne utilizate în tehnica aerospaţială. Dimensiunile dalelor de piatră sunt impresionante: latura de 5 m şi grosimea de O, 5 m (deci având o greutate de 25 tone la o densitate considerată ca minimă).

După cum declara Rebikoff, cele mai uimitoare informaţii au fost obţinute prin săparea a două mici şanţuri de explorare la suprafaţa zidului de est. Astfel s-a putut constata că:

„1) sub primul pat de pietre există cel puţin încă unul, identic. Toate sunt legate între ele printr-un strat de ciment ce depăşeşte 6 cm grosime; 2) faţada exterioară a zidului este perfect dreaptă, iar pietrele au fost aliniate şi şlefuite; 3) colţurile inferioare ale blocurilor, protejate de eroziunea valurilor, sunt perfect perpendiculare în cele trei axe; 4) laturile care au fost acoperite de ciment poartă urme clare de prelucrare cu unelte puternice, după cum s-a putut constata peste tot unde s-a izbutit să fie îndepărtat stratul de liant; 5) zidurile principala sunt perfect rectilinii, orientate N – S şi paralele cu suprafaţa apei, la adâncimea

de 6 m. Aceasta indică faptul că au fost construite pe o fundaţie dreaptă, făcută din rocă tare şi concepută de ingineri pricepuţi. Altfel nu se poate explica modul cum aceste ziduri ciclopice au rezistat mii şi mii de ani la taifunele şi uraganele tropicale, însoţite de vânturi de zeci sau sute de noduri şi de valuri înalte de 10 m. Astăzi nu s-ar putea face o construcţie mai solidă; 6) este de asemenea surprinzător ca aceste ziduri să fie atât de puţin năpădite de viaţă submarină (cu excepţia câtorva vietăţi inferioare: alge, bureţi, briozoare şi madreporari). Unii geologi sugerează că ansamblul ruinelor a stat ascuns sub nisip de-a lungul secolelor şi numai recent a fost degajat de uraganele anilor ’60”. (*Science et Vie*, ianuarie 1971).

O descoperire remarcabilă este aşa-numitul „Bimini Wall” („Zidul din Bimini”), găsit în 1968 de echipa scafandrilor Jacques Mayol, Harold Climo şi Robert Angove, condusă de doctorul J. Manson Valentine. Iată cum descria acesta construcţia respectivă: „Este un zid sau poate un drum realizat din pietre netede, rectangulare şi poligonale, de variate mărimi şi grosimi, prelucrate şi aliniate pentru a forma un aranjament evident artificial. Aceste blocuri de stâncă au zăcut multă vreme sub apă, deoarece colţurile celor mari s-au rotunjit, dându-le înfăţişarea unor gigantice pâini sau perne. Unele sunt însă absolut rectangulare, alcătuind pătrate perfecte, or, se ştie că liniile şi unghiurile drepte nu se întâlnesc la formaţiuni subacvatice naturale. Cele mai mari piese, având 10 – 15 picioare lăţime (3 – 4.5 în – *n.a.*) au fost folosite pentru a delimita cele două margini paralele ale drumului, pe când cele mai mici formează un P – ivaj gen mozaic, acoperind porţiunea dintre laturile exterioare. (...) în zonă sunt mai multe drumuri realizate din pietre care au fost aşezate în aşa fel încât să se îmbine perfect una cu alta. Aceste străzi sunt drepte şi paralele, iar cea mai lungă dintre ele este o şosea cu două laturi exterioare bine delimitate şi realizate din pietre foarte mari, plate, sprijinite la fiecare capăt de stâlpi verticali (ca la străvechile dolmene din Europa). Extremitatea sudică a acestei impresionante autostrăzi se

sfârşeşte într-o curbă executată cu mare acurateţe; tot acolo există şi trei scurtături care unesc braţele buclei şi sunt realizate din pietre mari, aliniate cu precizie şi încadrate de şiruri de blocuri cioplite, având suprafeţe şi unghiuri de o uniformitate clar artificială” (Charles Berlitz, The *Bermuda Triangle – Triunghiul Bsrmudelor*).

Ulterior, s-au descoperit în zona Bahamas (unde sute de insule aproape plate sunt înconjurate de câmpii submarine aflate la mică adâncime, dar întrerupte brusc de falii cu profunzimi de mii de metri) alte „şosele”, compuse din dale dreptunghiulare, precum şi coloane de piatră sau chiar de marmură. Există, în unele locuri, blocuri prelungi, susţinute de către patru stâlpi conici, jgheaburi mari de piatră albă, fragmente de zid puternic cimentate între ele etc. Iniţial, aceste descoperiri au fost considerate simple formaţiuni naturale de către majoritatea geologilor şi arheologilor care nu vizitaseră niciodată zona. Un exemplu tipic ar fi americanul W. Harrison – ipoteza sa, amintită de revista *Science et Vie* în iunie 1971 susţinea că „toate zidurile şi drumurile de lângă Bimini sau Bahamas nu sunt altceva decât îngrămădiri de pietre, depuse de-a lungul anilor şi modelate în aceste forme de cutremurele submarine”. Faptul n-ar fi fost imposibil, în cazul unui *singur drum*, alcătuit din pietre de *mărimi şi forme neregulate*. Dar atunci când sunt găsite zeci de străzi şi ziduri paralele sau curbe, unite între ele de drumuri secundare şi realizate din blocuri prelucrate, ipoteza devine inconsistentă şi lipsită de sens, în afara cazului în care se aplică o faimoasă lege a lui Murphy: „Numai *ştiinţa* este adevărată; nu te lăsa înşelat de *fapte*.

Şi *fapte*, dovezi, argumente sunt destule. Explorările aeriene, care au debutat în 1968, au demonstrat existenţa în jurul insulelor Bahamas (zonele Bahama Banks, Andros, Bimini etc.), Cuba, Haiti şi Santo Domingo a numeroase ansambluri de clădiri, şosele şi fortificaţii scufundate. Unele dintre ele sunt piramide, domuri gigantice sau platforme pe care se înălţau odată temple şi bastioane. Astfel, lângă Bimini a fost descoperit un trunchi de

piramidă cu dimensiunile bazei mici de 54 X 42 m şi jumătatea inferioară îngropată în nisip, în apropierea lui se află o şosea lată de 4 m şi câteva coloane răsturnate. Contururile unor diguri ori ale unor bastioane rectangulare (printre care unul de 18 X 30 m) Şi o serie de terase artificiale au fost găsite într-o zonă întinzându-se de la Bimini până dincolo de insulele Harbour şi Du Chat. La Cay Lobos, vârful unui munte submarin, este înconjurat de un drum sau un zid mare, fotografiat şi localizat cu precizie.

Vestigii a ceea ce par să fi fost bastioane, temple, porturi sau incinte cu rol nedeterminat se întind şi se ramifică în jurul insulei Bimini, într-o structură gigantică, ale cărei destinaţii rămân necunoscute. Despre acest complex, dr. Valentine spunea: „Opinia mea personală este că multitudinea de construcţii şi drumuri scufundate (...) ar putea reprezenta un centru de ceremonie sau ceva asemănător. În această ordine de idei, trebuie amintit că unele incinte sacre străvechi, cum ar fi Glastonbury Circle (30 mile circumferinţă) sau desenele de la Nazca, cu linii şi imagini de animale (uneori lungi de câteva mile), vizibile integral numai de la mare înălţime (...), nu au niciun punct virtual de referinţă cu tehnologia noastră modernă, iar scopurile acestor creaţii maiestuoase sunt absolut de neînţeles pentru noi” (*The Bermuda Triangle*). După 1970, unele ruine au fost curăţate de sedimente şi se disting cu perfectă claritate ca fiind în mod evident opera omului. Unul dintre oceanografii sceptici, doctorul James Thorne, a efectuat o cercetare submarină, examinând coloanele groase care susţin marile dale de piatră încastrate în „Bimini Wall”. Concluzia sa a fost că „în niciun caz natura nu putea ridica blocuri dreptunghiulare pe câte doi sau patru stâlpi conici similari, şi asta pe un interval de 600 m. Deşi nu mi-a venit să cred când am aflat, acum mă înclin în faţa realităţii: s-a descoperit o mare civilizaţie” (*The Bermuda Triangle*). Un grup de scafandri a găsit, mai târziu, o podea pavată lângă Bimini. Scufundătorii erau în căutarea unui galion spaniol căruia îi găsiseră ancora şi,

când au îndepărtat nisipul de pe o formă geometrică, s-au pomenit înaintea unui dreptunghi de câţiva metri pătraţi, acoperit cu plăcuţe de mozaic frumos colorat.

Ulterior, problema a fost studiată separat de comandantul J.-Y. Cousteau şi arheologul John A. Gifford de la University of Miami. După cum remarca revista *Science et Vie*, în numerele din ianuarie şi septembrie i971, atât specialistul francez, cât şi cel american s-au alăturat părerii exprimate iniţial de Valentine şi Rebikoff, respingând ipoteza unor formaţiuni naturale. Complexul de la Bahama Banks este, fără îndoială, opera unor populaţii din America. Dar care? Spaniolii, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea? Ar fi trebuit să construiască sub *mare*, cu pietre uriaşe! Or, niciun document spaniol nu atestă construirea de diguri sau porturi în zona Bahamas şi nu există nicio dovadă că fundul apei s-ar fi lăsat în ultimele cinci secole. Atunci poate o civilizaţie precolumbiană locală, cum ar fi de exemplu olmecii, care au realizat impresionantele monumente şi sculpturi de pe coasta atlantică (La Venta, Baie de Capeche, San-Lorenzo, Las Choapas etc.)? însă tipul de construcţii megalitice olmece diferă considerabil de complexul scufundat, care se aseamănă mai mult cetăţilor Greciei miceniene sau celor preincaşe din Perú şi Bolivia.

Vârsta vestigiilor de la Bahama Banks este incertă, dar datarea prin metoda C^{14} a rădăcinilor de mangrove (formaţiune vegetală tropicală, caracteristică ţărmurilor marine mlăştinoase) fosilizate printre pietre atestă o vechime de circa 12.000 de ani. Pe de altă parte, geologia submarină afirmă că, în zona Great Bahama Banks, nivelul apei a fost cu 6 în mai scăzut decât cel actual cam prin anii 6.000 î.e.n. Dar piramidele şi terasele sunt şi mai vechi, probabil de prin anii 12 – 10.000 î.e.n., când nivelul mării era cu 12 – 14 în mai scăzut decât astăzi. Echipa inginerului Rebikoff a datat prin metoda Ct4 o serie de probe dintr-o „turbane scufundată în zona Bahamas. Rezultatele au arătat 6.000 ani pentru 4 m adâncime şi 10.000 ani pentru 6 m. După cum se ştie, topirea

gheţarilor după ultima glaciaţie (sfârşită cam prin anii 25.000 î.e.n.) a provocat o creştere considerabilă a oceanului, inundând zone mari din Florida şi dintre Insulele Bahamas, Bimini, Andros, New Providence, Harbour, Du Chat ş.a. Pământuri unite odinioară în mase continentale după opiniile geologilor). Astăzi, în mijlocul acestora există un canion foarte adânc, numit „T/Te *Tongue of the Ocean*" („Limba Oceanului"), care era probabil cu mii de ani în urmă, o strâmtoare sau un golf navigabil.

Descoperirile din Bahamas nu sunt singulare. Între 1952 şi 1987, revistele *National Geographic*, *Nature*, şi Science *et Vie* au prezentat numeroase altele. Astfel, căutând specii rare de moluşte în adâncurile de la Milne-Edward (coasta de est a S.U.A.), directorul programului de cercetări oceanografice ale Laboratorului Marin de la Duke University, doctorul Robert J. Menzies, a fotografiat câteva uriaşe coloane de piatră pe care erau săpate semne indescifrabile. După gradul de eroziune al acestora, coloanele păreau să fi zăcut sub apă multe mii de ani.

Doi ofiţeri din Marina Militară Franceză, căpitanul Georges Houot şi locotenentul Gerard de Froberville (care au coborât cu batiscaful *Archimede* până la cea mai mare adâncime din Oceanul Atlantic), au descoperit în largul coastei nordice a Insulei Puerto Rico o scară lungă de 8 kilometri, ale cărei trepte fuseseră tăiate în roca platformei continentale. Treptele (de aceleaşi dimensiuni) erau erodate, dar aveau o formă dreptunghiulară, obţinută în urma prelucrării cu unelte şi nu a hazardului geologic. Batiscaful *Archimede* a urmat această ciudată scară până la capătul ei, pierdut între nişte formaţiuni stâncoase unde nava nu mai putea pătrunde.

Pe coasta Peninsulei Yucatán au fost observate, din avion, numeroase drumuri de piatră care se continuă rectiliniu sub apă, îndreptându-se spre larg. Dacă porţiunile terestre sunt greu detectabile datorită junglei care le acoperă, cele submarine se pot observa chiar şi din barcă, atunci când curenţii sau furtunile mătură nisipul ce

le maschează.

În 1967, submarinul de mare adâncime A luminau t a efectuat o misiune în largul coastelor Floridei, Georgiei şi Carolinei de Sud, descoperind întâmplător o enormă „şosea” pe fundul oceanului. Coborând până la adâncimea de 1.000 m, având peste 250 km lungime şi 20 m lăţime, acest drum este pavat cu un strat gros de oxid de mangan şi s-a păstrat atât de intact încât, atunci când pe *Aluminaut* au fost instalate roţi, submarinul l-a putut parcurge în întregime, asemeni unui autovehicul! Cam în aceeaşi perioadă, doctorul Bruce Heezen de la Lamont Observatory a găsit o suprafaţă pavată de sute de metri pătraţi în apropierea Insulelor Bahamas, iar o echipă de scafandri britanici a semnalat un uriaş bastion tronconic lângă Insula Bimini.

Unele dintre aceste construcţii sunt vizibile din avion sau din batiscafe şi submarine, însă majoritatea rămân îngropate sub nisipul de pe fundul oceanului. După cum se ştie, ruinele terestre acoperite de pământ schimbă culoarea, aranjamentul sau densitatea vegetaţiei de deasupra lor. Pe baza acestor constatări şi a observaţiilor aeriene au putut fi găsite, oraşe dispărute de mii de ani pe teritoriile Iranului, Irakului, Turciei şi în Asia Centrală, castre şi drumuri romane în Anglia, cetăţi şi porturi etrusce în Italia etc. Asemănător s-a procedat şi în zona. Bahamas, unde pe platoul continental, aflat doar la câţiva metri sub apă, au fost fotografiate din avion nenumărate linii lungi, paralele (unele cotind în unghiuri drepte), precum şi pătrate, triunghiuri, hexagoane sau cercuri concentrice de ziduri, toate identificate după prezenţa sau absenţa ierbii de mare deasupra lor. În aceste cazuri, respectivele construcţii zac îngropate sub un strat de nisip gros de 1 – 3 m, după cum au dovedit-o sondajele echipelor de scafandri americani şi francezi

Paradoxal, descoperirile din Atlantic i-au surprins profund pe arheologi. Până atunci, cercetările în căutarea unor civilizaţii pierite sub ape fuseseră concentrate în Mediterana, în special în jurul Insulei Santorin. Scafandrii

din Bahamas şi de pe coasi tele Floridei căutau exclusiv epavele galioanelor spaniole încărcate cu aur şi argint, ocupaţie evident mai rentabilă decât vânătoarea de ruine despre care nimeni nu ştia când şi de cine au fost construite. Apoi, după cum scria Berlitz, „chiar şi cu dovezile în mână, un efort egal cu cel necesar explorării este cheltuit de unele cercuri ştiinţifice în vederea discreditării descoperirilor respective” (fapt cu atât mai curios cu cât această dezaprobare vine din partea oamenilor care nici măcar n-au studiat fotografiile sau probele existente). În sfârşit, datorită acţiunii furtunilor, nisipul acoperă adesea o parte din ruinele cartografiate deja şi dezveleşte altele, dând naştere unei confuzii permanente. După 1971, o serie de uragane şi o mişcare de rij clicare a bancului din jurul Insulei Great Bahama, au dat la iveală câteva formaţii care nu fuseseră văzute în 1968, cum ar fi o uriaşă săgeată de piatră, la S – E de South Caicos, arătând spr-e S – E (în larg) şi aliniată cu un zid rectiliniu şi gros, sau o altă săgeată, de 30 m lungime, aflată între North Cat şi South Cat Cays (Bimini). Căci, aşa cum constata o altă lege a lui Murphy; 1 „Dacă natura ţine întotdeauna cu părţile ascunse, ea este schimbătoare şi ceea ce a fost ascuns nu rămâne prea multă vreme ascuns”.

Problema cea mai dificilă, la începutul deceniului al optulea era identificarea civilizaţiei care a realizat complexul din Atlanticul de Vest. Dovezile materiale (filme, fotografii, blocuri de stâncă prelucrată, fragmente de coloane şi jgheaburi, hărţi ale zonei etc.) au fost analizate de numeroşi specialişti: geologii şi arheologii de la University of Miami, sub conducerea proj fesorilor de geologie marină dr. Cesare Emiliani şi dr. H. Ginzburg, precum şi a arheologului John Hall; în Mexic, la Muzeul Juárez, de către Don Pablo Bush Romero, expert în arheologia precolumbiană; la Paris, sub îndrumarea profesorului Lehman de la Muzeul Omului, şi separat, la Laboratorul de Geologie Dinamică al Facultăţii de Ştiinţe (de către Wladimir Nesteroff), precum şi de vulcanologul

Haroun Tazieff; la Congresul Internaţional de Arheologie Submarină de la Saint Ş-ŞRaphael, de către toţi experţii reuniţi cu acest prilej, printre care prof. Nino Lamboglia şi M. Denis Fouquér, descoperitorul faimosului oraş grec scufundat lângă Adige. Concluzia a fost unanimă: niciuna dintre civilizaţiile precolumbiene cunoscute, din America Centrală şi de Sud (inclusiv olmecii şi viracochas), nu prezintă un stil arhitectural şi o concepţie urbanistică similară (unele contingenţe există, dar ele denotă cel mult contacte sporadice şi lipsite de importanţă). Civilizaţia oraşelor scufundate în zona Bahamas era nu numai originală, dar şi incomparabil mai veche decât cele amerindiene de pe coasta de est a celor două Americi, în plus s-a observat că similitudinile cu stilul arhitectural al constructorilor de dolmene şi cromlehuri din Anglia şi Franţa, al arhitecţilor cetăţilor şi sanctuarelor ciclopice din Grecia miceniană şi Malta, şi al primilor arhitecţi egipteni sunt remarcabile. Or, aceste popoare şi formaţiuni statale apărând după anii 6.000 î.e.n., ele nu puteau fi, în mod evident, iniţiatorii civilizaţiei atlantice; mai curând erau cei care beneficiaseră de experienţa şi cunoştinţele atlanţilor scăpaţi din marea catastrofă.

În 1973, un grup de 70 de cercetători americani şi spanioli conduşi de profesorul Maxim Asher, de la Pipperdine University (Los Angeles – S.U.A.) au descoperit şi fotografiat în largul golfului Cadix (coasta atlantică a Spaniei), o serie de şosele pietruite, coloane împodobite cu motive în spirală, ziduri şi ruine ale unor porturi şi bastioane care se continuă spre mijlocul oceanului dincolo de limita teritorială a apelor spaniole (pe atunci 12 mile marine). Câţiva ani mai târziu, nava sovietică de cercetări *Vitiaz*, având la bord o echipă de 50 specialişti, printre care şi directorul adjunct al Institutului Oceanografie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., prof. Andrei Aksenov, găsea, în zona munţilor marini de la jumătatea drumului între Portugalia şi Arhipelagul Madeira, vestigiile unor construcţii scufundate. După cum declara Aksenov în timpul unei escale la Lisabona, aparatele navei au obţinut

o serie de imagini, dintre care opt arată ziduri şi scări ciclopice, erodate şi acoperite parţial de ierburi marine. Se mai pot deosebi şi câteva şosele pavate cu pietre dreptunghiulare, iar pe coastele munţilor au fost observate două terase aparent artificiale. După 1980, echipele comandantului Cousteau aveau să fotografieze (ca şi unele nave militare americane) drumuri pietruite şi construcţii uriaşe în largul coastelor europene (Spania, Portugalia) şi americane (Florida, Bermude, Bimini, Puerto-Rico). Iată deci destule dovezi în sprijinul concluziei lui N.F. Jirov: „În prezent, majoritatea datelor ştiinţifice atestă existenţa reală, în trecut, a Atlantidei lui Platon”.

În anul 1979 a fost organizată în Bermude o expediţie franco-italo-americană din care făceau parte, printre alţii, Charles Berlitz şi Jacques Mayol. Totul pornise de la filmul obţinut de o cameră de mare adâncime a unei nave americane de cercetări, care imortalizase pe peliculă un obiect piramidal de mari dimensiuni (162 m înălţime şi 126 în latura bazei), având două orificii situate pe laturi opuse: printr-unul apa era „aspirată”, iar prin celălalt „expulzată” din ciudata construcţie. Expediţia a descoperit într-adevăr o piramidă, la 900 m adâncime, având un unghi de înclinare al feţelor identic cu al piramidei lui Kheops şi fiind situată la aceeaşi latitudine. Ce vechime are această construcţie?! La S-E de México City (Mexic) se află o piramidă tronconică, Cuilcuilco, acoperită în parte de lavă solidificată. Nu departe de ea se înalţă vulcanii din Cerro Xitle, ale căror ultime erupţii s-au produs, după cum consideră C.W. Ceram, acum circa 8.000 de ani. Ceea ce înseamnă că piramida a fost construită mai înainte de anii 6.000 î.e.n.! în Mexic, Columbia, Perú şi Brazilia apar mereu dovezi asupra existenţei unor civilizaţii din ce în ce mai vechi. Se crezuse iniţial că mayaşii şi incaşii sunt primele popoare puternice şi prospere din America. S-au descoperit însă urmele olmecilor, apoi ale civilizaţiilor de la Chavin de Huantar, Moche, Choapas, Kotosh şi Cerra Gallan. Au fost găsite la Pedras (Rio Utamă-Amazonia) inscripţii parietale vechi de 8 – 10.000 de ani. Nimeni nu

mai poate nega faptul că istoria cunoscută îşi măreşte limitele spre un trecut tot mai îndepărtat: în America prin Tiahuanaco sau Cerra Gallan, în Asia prin Chatal Huyiik sau Mohenjo-Daro, în Europa prin vestigiile de la Lepenski Vir (R.S.F. Iugoslavia – zona „Porţilor de Fier”), în Africa prin cetatea Zimbabwe etc.

Astăzi, prea puţini oameni de ştiinţă mai contestă existenţa unui popor străvechi, care a influenţat direct sau indirect primele civilizaţii „istorice” mediteraneene (Egipt, Sumer, Creta), precum şi populaţiile nord-africane (din Canare până în Hoggar) sau cele din Europa de Vest (Anglia, Franţa, Peninsula Iberică). Dar, tocmai datorită preponderenţei urmelor din Lumea Veche până la descoperirile din 1967 – 1970. Atlantida a fost căutată în Mediterana, în largul coastelor iberice sau marocane, până şi în Sahara, oriunde numai în dreptul ţărmului american nu. Un argument de prim ordin era faptul că, pe coasta de est, situaţia nu apărea atât de clară ca pe cea de vest. Căci nimeni nu putea nega prezenţa unor grupări Cro-Magnon, Comb-Capelle şi Brünn-Predmost în Perú, Bolivia, Brazilia, Ecuador şi Columbia, iar mai la nord, în Mexic şi chiar (deşi tot mai puţin numeroase) în S.U.A. sau Canada, şi nimeni nu putea trece cu vederea dovezile de ordin antropologic, arheologic, etnografic etc. În schimb, doar două populaţii estice prezentau caractere antropologice (într-un caz) şi un nivel de civilizaţie ieşite din comun (în ambele cazuri); olmecii şi, respectiv, mayaşii. Atât unii, cât şi ceilalţi cunoşteau existenţa unor oameni albi (şi negri), de Cro-Magnon (respectiv Grimaldi), se preocupau de astronomie şi matematică, erau arhitecţi şi sculptori de excepţie, dar nu şi navigatori; atât unii, cât şi ceilalţi au lăsat vestigii uluitoare, dar nu identice cu cele din Lumea Veche. Faptul a fost interpretat ca o dovadă a lipsei legăturilor cu ea sau cel puţin a absenţei unei influenţe originare comune. Dar aceasta nu implica automat situarea Atlantidei mai aproape de Europa sau de Africa: primele formaţiuni statale mayaşe importante s-au cristalizat în anii ’600 – 500 î.e.n., iar civilizaţia olmecă

pare să se fi dezvoltat începând cu anii 1500 î.e.n. (deşi unele urme ale ei sunt mai vechi), or, la acea dată, Atlantida era scufundată de milenii! Ca şi în Europa şi Africa, supravieţuiseră, probabil, colonii, baze navale, contoare de schimburi comerciale; însă ele par să fi fost puţin numeroase în cele două Americi, atlanţii preferând, poate, legăturile cu popoarele din Europa şi Mediterana, mai înaintate şi având origini, concepţii şi nevoi comune.

Astfel, din descrierea lui Platon se reţin patru aspecte esenţiale, caracteristice lumii atlante: a) necunoaşterea metalurgiei fierului, înlocuit de misteriosul oricalc, urmat de un bronz de calitate superioară; b) o religie politeistă, având ca element principal cultul taurului; c) preferinţa pentru construcţii ciclopice – probabil determinată de împrejurări, întrucât insula era adesea zguduită de cutremure – folosindu-se frecvent stilul arhitecturii „în trepte"; d) importanţa acordată navigaţiei şi schimburilor comercial-culturale cu alte popoare. Or, toate acestea se întâlnesc mai curând la populaţiile vest-europene şi mediteraneene decât la cele de pe coasta de est a Americii de Sud, Centrale şi de Nord, deşi ele fuseseră, geografic, mai apropiate de atlanţi. (Trebuie amintit că vegetaţia şi animalele menţionate de Platon certifică o climă subtropicală, tipică zonei unde au fost găsite construcţiile scufundate din Atlantic.) Spre exemplu, cultul taurului este prezent la cretani, egipteni, aheeni, constructorii de cromlehuri şi dolmene din Anglia şi Franţa, dar nu şi la popoarele amerindiene; acestea construiau uriaşe complexe arhitecturale în trepte, ca şi civilizaţiile mediteraneene, dar se dezinteresau total de navigaţie; în schimb, niciunul dintre popoarele enumerate nu cunoştea tehnologia fierului.

Una dintre cele mai interesante civilizaţii străvechi, făcând parte din mozaicul care poate da o imagine, fie şi fragmentară, despre tipul şi întinderea influenţelor atlante este fascinanta şi misterioasa lume a olmecilor. Despre ea, Jacques Soustelle, proeminentă personalitate a culturii franceze contemporane, în egală măsură competent

arheolog, antropolog, istoric şi filosof, scria în remarcabila sa lucrare Les *Olmeques. La plus ancienne civilization du Mexique* (*Olmecii. Cea mai veche civilizaţie din Mexic*): „O înaltă civilizaţie de un stil inimitabil, ale cărei rădăcini nu pot fi descoperite nicăieri, trecând ca un meteor la orizontul preclasic – dar p putem oare califica drept preclasică, atâta vreme cât operele sale sunt tot atât de desăvârşite, tot atât de sofisticate ca şi cele ale marilor civilizaţii din mileniul întâi?

— Şi dispărând la fel de inexplicabil precum a apărut, nu însă fără a lăsa în urma ei o moştenire care va fi transmisă din veac în veac până la sfârşit, până la căderea aztecilor şi mayaşilor. Să remarcăm, în plus, că această civilizaţie de calitate este contemporană cu bâlbâielile arhaice (ale amerindienilor – *n.a.*): sculptura sa monumentală se ridica în mijlocul junglei înăbuşitoare a Golfului (Mexic – *n.a.*), atunci când ţăranii mezo-americani de-abia îşi modelau figurinele lor stângace (...) Nu ştim cum îşi spuneau şi ce limbă vorbeau aceşti olmeci (cuvântul era folosit de azteci pentru a-i desemna pe indienii care trăiau la începutul secolului al XVI-lea pe fostele teritorii ocupate de civilizaţia din La Venta şi San Lorenzo – n.a.j. Până acum câteva decenii nu ştiam nimic despre existenţa lor. Apariţia neaşteptată a olmecilor în plină antichitate autohtonă (general acceptată arheologic – *n.a.*) a avut efectul unui uragan; schemele admise până atunci au fost anulate; s-a dovedit necesară revizuirea sau regândirea lor, iar faptul nu s-a petrecut fără reticenţe (...) De aceea, nu este surprinzător faptul că până ce s-a impus realitatea, lumea savantă a fost zdruncinată de multe dispute şi controverse. Astăzi, nimeni nu mai pune la îndoială vechimea atinsă de civilizaţia olmecă (şi nici nivelul său uluitor – *n.a.*). Dar există încă multe lucruri nelămurite, şi cum ar putea fi altfel câtă vreme numeroase aşezări cunoscute nu au făcut obiectul unor săpături sistematice, iar multe altele aşteaptă încă să fie descoperite?”

Descoperirea civilizaţiei olmece se datorează unui

explorator mexican, José Maria Melgar y Serrano care a descris primul, în 1862, un cap enorm de piatră cu trăsături negride, găsit cu puţin înainte la Hueyapan (regiunea San Andres Tuxtla, aparţinând statului mexican Veracruz). După el a urmat o pauză de şase decenii, întreruptă sporadic de studii şi cercetări lipsite de anvergură: Alfredo Chavero (1886) Alfredo F. Kunz (1890), Eduard Seler (1905). Abia în 1925, danezul Fams Blom şi francezul Oliver La Farge (în acea perioadă amândoi profesori la universităţi din S.U.A.) au explorat succesiv regiunea Los Tuxtlas (Piedra Labrada, Vulcanul San Martin Pajapan) şi luncile mlăştinoase ale râului Tonală (frontiera dintre statele Veracruz şi Tabasco) unde aveau să descopere cea mai importantă aşezare a lumii olmece cunoscută până atunci: Insula La Venta. După ce, în cartea lor de călătorie (*Tribes and Temples*

Triburi şi *temple – 1926*), Blom şi La Farge descriau amănunţit un al doilea cap colosal, similar monolitului de la Hueyapan, arheologii încep să se intereseze de această civilizaţie răsărită ca din senin – mai întâi Hermann Beyer (1927), apoi Marshall H. Saville (1929), George C. Vaillant şi Albert Weyerstall (1932). În 1933 – 1939 a avut loc prima campanie de săpături sistematice în zona Très Zapotes – Hueyapan, efectuată de Clarence Weiant şi Matthew Stirling, omul care avea să devină unul dintre primii cercetători specializaţi în civilizaţia olmecă, legându-şi definitiv numele de cele mai importante descoperiri privind această lume. Săpăturile sale ulterioare (1941) în La Venta (împreună cu Philip Drucker) au dus la dezgroparea unor monumente celebre astăzi: „Altarul celor cinci gemeni”, „Stela unchiului Sam”, patru capete colosale, o piramidă impresionantă, aşa-numitele „ofrande masive” de serpentin etc. Noi săpături efectuate tot de Stirling şi Drucker, dar în 1946, au dus la găsirea unor alte centre olmece, San Lorenzo şi Potrero Nuevo (aşezate pe Râul Chiquito din statul Veracruz). Dintre ele, San Lorenzo a fost studiat în anii 19641968 şi de Michael D. Coe, arheolog de la Universitatea Yale, care a constatat

că, în afara celor şapte capete uriaşe şi a celor 75 monumente de la San Lorenzo, olmecii construiseră chiar... Platoul San Lorenzo, o incredibilă colină artificială măsurând

1.200 m lungime, 50 m înălţime şi conţinând sute de construcţii piramidale sau prismatic-dreptunghiulare, precum şi un sistem de canale subterane racordate la 20 de bazine de drenaj (numai pentru ridicarea acestui complex arhitectural s-au folosit milioane de tone de bazalt şi pământ, de către un popor ce nu cunoştea roata sau animalele de povară).

În anii 1955 şi 1964, datări cu cu ale unor rămăşiţe de lemn carbonizat găsite în La Venta şi, respectiv, San Lorenzo au stabilit că prima aşezare pare să fi fost fondată prin 1154 î.e.n., iar cea de-a doua între anii 1500 – 1200 î.e.n. Trebuie remarcat faptul că rămăşiţele de materii organice sunt extrem de puţine, scheletele de oameni sau animale fiind distruse în doar câţiva ani de umiditatea excesivă a aerului şi solului, iar şansele de a se găsi fragmente de vegetaţie carbonizată rămânând foarte reduse. În consecinţă, datarea lumii olmece rămâne incertă, elementele pe care se bazează fiind ridicol de puţine; cercetări recente (1984) au dus la ipoteza că principalele aşezări olmece ar putea fi cu sute de ani mai vechi decât se credea până în prezent. În ceea ce priveşte întinderea teritoriului stăpânit de acest popor enigmatic, lucrurile nu sunt câtuşi de puţin mai clare. Zona „metropolitană” olmecă pare să fi avut circa 18.000 km², de la Cerro de Las Mesas şi Nopiloa (Rio Blanco – statul Veracruz) în nord-vest, până la San Lorenzo şi Potrero Nuevo (Rio Chiquito – statul Veracruz) în sud şi, respectiv, La Venta (Rio Tonala – statul Tabasco) în est. În 1988 se cunoşteau în Mexic circa 40 – 45 de aşezări şi centre de ceremonie olmece (dintre care 90% n statul Veracruz şi 10% în statul Tabasco); după 1970 au fost găsite câteva centre şi monumente de tip olmec şi în nordul Guatemalei, în zonele de junglă mlăştinoasă care fac

ZONA METROPOLITANA OLMECĂ – (după Bernal)

Al varado an Andrgs Tuxtta

Cosamaloapan *li*

LACANAOA

parte din Peninsula „Yucatán Dar inima teritoriului olmec cunoscut arheologilor după 65 de ani de săpături rămâne regiunea dintre El Viejon şi La Venta, străbătută de trei fluvii şi zeci de râuri şi înălţându-se în medie doar cu 100 în deasupra mării. Climatul ei se poate caracteriza astfel: nouă luni pe an ploi torenţiale şi trei luni o căldură umedă, înăbuşitoare, de cazan de aburi. Totuşi, hrana, procurată atât prin agricultura sedentară (cultivarea porumbului), cât şi prin vânătoare, pescuit şi cules de fructe era mai mult decât abundentă, după cum arată detaliile fiziologice relevate de sculpturi (prezentând în general personaje cu o evidentă tendinţă spre obezitate), precum şi construcţiile monumentale, care necesitau, fără îndoială, mase de oameni alimentaţi bogat şi variat (în special în proteine) pentru a putea depune eforturile istovitoare cerute de aceste munci titanice.

Cei care încearcă să descifreze lumea olmecă au de înfruntat dificultăţi aproape insurmontabile. După cum constata Soustelle: „Contrar popoarelor din Lumea Veche, ca sumerienii sau hitiţii, civilizaţia lor nu poate fi reconstituită cu ajutorul documentelor scrise. (Nu există – *n.a.*) nici tăbliţe cu litere cuneiforme, nici inscripţii bilingve sau dicţionare folosite de scribi. Mesajul olmecilor ajunge până la noi numai prin centrele lor de ceremonie, prin delicatele statuete cizelate cu artă, prin gravurile şi picturile rupestre şi prin fragilele lor ceramici”. Şi, desigur, prin faimoasele capete uriaşe, care le sunt caracteristice şi au stârnit mai multe controverse decât orice alte vestigii rămase de la ei.

Din punct de vedere antropologic, olmecii sunt o problemă. Oseminte s-au descoperit extrem de rar şi, chiar dacă unele au beneficiat de condiţii particulare de conservare, au ajuns până în zilele noastre prea incomplete pentru a putea permite stabilirea unui tip somatic. Un asemenea caz este cel al „Mormântului nr. 1”

din Insula La Venta, un fel de „colibă” aproximativ cubică, construită din coloane cilindrice de bazalt şi acoperită cu un tumulus. În interior au fost găsite osemintele a doi adolescenţi, poate chiar copii, probabil băieţi amândoi, acoperiţi cu un strat gros de ocru roşu. Dacă inventarul funerar (statuete de jad, discuri de obsidian, oglinzi de hematit şi magnetit) s-a conservat perfect, în schimb osemintele sunt atât de distruse, încât nu s-au putut stabili cu certitudine nici vârsta, nici sexul, nici cauzele morţii, nici rasa căreia îi aparţineau defuncţii. În aceste condiţii, singura posibilitate de a determina apartenenţa rasială a olmecilor rămâne sculptura lor. Arheologii sunt extrem de divizaţi în această problemă: cei

„Tradiţionalişti” susţin că olmecii erau o populaţie pur mongolidă, având doar câteva particularităţi zonale (în primul rând obezitatea care a acţionat şi asupra trăsăturilor feţei); cei „fantezişti” susţin ipoteza migrării unei populaţii negride din Africa şi chiar a unei populaţii albe din Europa, care au stat la originea formării poporului olmec. „Moderaţii” afirmă (şi demonstrează) că adevărul este pe undeva pe la mijloc. Pentru că, dacă teoriile lui R.A. Jairazbhoy, care vede în olmeci orice (egipteni, negri, chinezi, sumerieni, semiţi) în afară de indieni nu rezistă unei analize atente, nici cele ale lui Soustelle, care ignoră elementele vădit negrido-europide din fizionomia statuilor, atribuindu-le unor „particularităţi locale” (unice în amândouă Americile şi reduse la 10% din totalul olmecilor şi aşa nu prea numeroşi?!) nu par să se apropie de realitate.

De fapt, problema este următoarea: marea majoritate a itatuetelor, a picturilor rupestre, basoreliefurilor şi chiar o parte a statuilor mari prezintă acelaşi tip asiatic cu ochi oblici, mongolizi, caracteristic tuturor populaţiilor de indieni mezo-americani, dar având o particularitate – faţa rotundă, nasul turtit şi buzele groase (caracteristică pentru această categorie, ce reprezenta, se pare, tipul „clasic” olmec, ar fi statuia „Prinţul” descoperită la Cruz del Milagro, regiunea Sayula din statul mexican Veracruz).

Există însă şi alte două categorii de statui, care nu se încadrează în acest canon. Prima ar fi aşa-numita grupare a Unchiului Sam”, ai cărei reprezentanţi tipici sunt cel de pe „stela nr. 3” din La Venta şi „Luptătorul” din Uxpanapa (statul Veracruz). Acest gen de statui confirmă prezenţa unei minorităţi (plasate spre vârful piramidei sociale) aparţinând rasei albe: personajele au nas acvilin, barbă şi mustăţi, chipul şi corpul nu păstrează urmele obezităţii olmece, pometţii nu protuberează, ochii nu sunt oblici, craniul nu prezintă urmele deformării după canoanele frumuseţii olmece etc. În sfârşit, a doua categorie o constituie capetele uriaşe. Aceşti monoliţi ajungând adesea până la 25 tone greutate (uneori chiar mai mult) redau foarte realist un tip care nu poate fi considerat exclusiv mongolid. Căci, dacă aşa-numitul „cap nr. 2” din Très Zapotes, „capul nr. 1” din La Venta şi cel din Santiago Tuxtla (singurul cu ochii închişi) au un prognatism şi nişte trăsături clar asiatice, în schimb altele, cum ar fi cel din Hueyapan, „capul nr. 1” din San Lorenzo, dar în special „capetele nr. 2 şi 3” din La Venta şi „capul nr. 1” din Très Zapotes au elemente de fizionomie tipic negride – arcadele proeminente, nările mult lăţite, osul nazal neprotuberant, bărbia rotundă, buzele mai groase decât cele ale olmecilor şi reliefându-se clar în afară, şi, în special, acel pliu inferior dat de partea orbitală a muşchiului orbicular al ochiului, care nu este caracteristic rasei mongolide şi nu apare la alte statui olmece. De altfel, faptul că unele capete uriaşe prezintă trăsături mixte afroasiatice, iar unele statui tip „Unchiul Sam” au ochii oblici nu înseamnă decât că artistul s-a conformat unui canon estetic la modă sau că grupările albe şi negre, minoritare, erau obligate, mai devreme sau mai târziu să accepte căsătorii interrasiale, pierzându-se treptat în marea masă a mezo-americanilor.

Aceste capete uriaşe, reprezentând în opinia multor arheologi „eroi, conducători sau mari preoţi” poartă căşti ciudate (făcute, pare-se din fâşii de piele) asemănate adesea cu căştile aviatorilor din primul război mondial sau

cu cele ale jucătorilor de baseball americani. Este interesant de remarcat că o parte din ele prezintă un detaliu ce revine constant: curelele care se petrec pe sub bărbie au, la îmbinarea cu marginea căştii, un cerc rotund, ca o capsă metalică. Or, olmecii nu cunoşteau metalele, sau cel puţin aşa s-a dedus de vreme ce în aşezările lor nu a fost găsit niciun obiect metalic (care, oricum n-ar fi putut rezista mediului coroziv al junglei golfului Mexic vreme de peste trei milenii). Problema cea mai importantă în legătură cu sculpturile acestea impresionante rămâne însă provenienţa şi transportarea materialului şi modul de cioplire.

Dimensiunile câtorva dintre monoliţi sunt fără îndoială grăitoare:

Capul nr. 1 din *La Venta* – 2, 41 m înălţime, 6, 40 în circumferinţă, 24 t greutate.

Capul nr. 2 din La Venta – 1, 63 m înălţime, 4, 24 în circumferinţă, 11, 8 t greutate.

Capul nr. 4 din La Venta – 2, 26 m înălţime, 6, 50 în circumferinţă, 19, 8 t greutate.

Capul nr. 1 din San Lorenzo – 2, 35 m înălţime, 5, 90 în circumferinţă, 25, 3 t greutate.

Capul nr. 3 din San Lorenzo – 1, 78 m înălţime, 4, 02 în circumferinţă, 9, 4 t greutate.

Capul aflat astăzi la Santiago Tuxtla (dar descoperit în regiunea Cerro El Vigia-Veracruz) – 3, 40 m înălţime, 9, 42 în circumferinţă şi aproximativ 34 t greutate.

Capetele uriaşe, ca şi o parte din monumentele caracteristice olmecilor („altarul nr. 1” din La Venta: 1, 85 m înălţime, 2, 80 m lungime, 2, 65 în lăpime; „altarul nr. 4” din La Venta: 1, 60 m înălţime, 3, 19 m lungime, 1, 90 m lăţime; „altarul nr. 14” din San Lorenzo: 1, 83 m înălţime, 3, 48 m lungime, 1, 52 m lăţime, fiecare dintre ele cântărind între 8 şi 19 tone), coloanele cilindrice ale „mormântului-colibă nr. 1” din La Venta şi zecile, de coloane prismatice care delimitează aşa-numita „curte ceremonială a complexului A” din La Venta (cântărind între 700 kg şi 1.000 kg una) sunt cioplite fără excepţie din

bazalt dur şi greu. Celelalte statui şi monumente mari sunt din blocuri de andezit, rocă vulcanică mai puţin dură decât bazaltul, însă nicidecum mai uşoară. Or, cele mai apropiate surse de andezit şi bazalt sunt Munţii Los Tuxias (în special masivul Cerro Cintepec) situaţi la circa o sută de kilometri în linie dreaptă de La Venta şi, respectiv San Lorenzo. Şi aceasta nu este totul. O singură „ofrandă masivă”, cum este cea din La Venta (o uriaşă groapă de 8 m adâncime, 20 m lungime şi 17 m lăţime) umplută cu plăci juxtapuse de serpentin şi straturi de argilă divers colorată (totul acoperit cu pământ) a necesitat 1.000 tone de serpentin şi aproape tot atâta argilă colorata. Cele mai apropiate zăcăminte de serpentin (mineral foarte dur, rezultat prin hidroliza silicatului de magneziu) se află în bazinul râului Balsas şi, mai ales, pe teritoriul actualului stat mexican Puebla, găsindu-se deci de partea cealaltă a istmului ce separă Pacificul de Atlantic, la sute de kilometri vest de zona metropolitană olmecă. După cum conchidea Soustelle: „Este uimitor câtă energie au consacrat olmecii căutării, extragerii, transportării, prelucrării şi, în sfârşit, îngropării (aparent fără sens – *n.a.*) unor enorme cantităţi de pietre grele”.

Cum au fost transportaţi monoliţii de bazalt din Cerro Cintepec (dacă de acolo provin) în La Venta şi San Lorenzo? Olmecii nu aveau animale de povară şi nu cunoşteau roata

(sau n-o foloseau), dar, oricum, aceste mijloace de tracţiune ar fi fost inutile în jungla mlăştinoasă; din motive similare (lipsa drumurilor capabile să suporte o greutate mare, lipsa de consistenţă a solului îmbibat cu apă) nu se poate admite ipoteza târârii monoliţilor pe straturi de buşteni (cu atât mai mult cu cât olmecii nu erau nici foarte numeroşi şi nici prea războinici

San Lorenzo – Cap colosal nr. 4.

ca să dispună de mină de lucru ieftină, furnizată de prinşii în lupte sau raiduri). Soustelle sugerează că blocurile de piatră au fost transportate pe plute, de-a lungul coastei atlantice, din zona Los Tuxtlas până la gura

Râului Tonală şi apoi, urcând pe cursul lui până la Insula La Venta. Similar s-ar fi petrecut lucrurile cu pietrele pentru San Lorenzo, care ar fi fost aduse până la gura Râului Coatzacoalcos şi apoi în sus pe acesta şi pe afluentul său, Râul Chiquito până în apropiere de locul amplasării. Ipoteza este seducătoare prin simplitatea ei, dar nu rezistă unei analize atente, în primul rând, olmecii nu erau un popor de navigatori, ci aparent, de oameni ai junglei. Pescari din necesitate, făuriseră luntre monoxile care le permiteau să se aventureze pe râuri şi fluvii, uneori la câteva sute de metri în largul coastelor atlantice, să transporte câteva zeci de kilograme de peşte, să urmărească broaşte ţestoase; dar nimic din vestigiile olmece nu atestă calităţile marinăreşti obligatorii pentru construcţia şi manevrarea (cârmirea, propulsarea) unor plute sau bărci destul de mari pentru a putea încărca greutăţi de 20 de tone (nave ale căror imagini sau vestigii nu au fost găsite nicăieri de altfel). Nimic nu sugerează existenţa unei flote importante, a unei vieţi economice legate de comerţul pe apă; ar fi ridicol să se oensidere că olmecii nu foloseau flota decât la transportul pietrelor pentru statui şi monumente, spre centre de ceremonie şi urbane situate în junglă, *specific terestre*... De ce dintre toate aşezările olmece descoperite până în prezent niciuna nu este port la mare şi doar câteva sunt situate aproape de fluviu? De ce basoreliefurile şi picturile rupestre înfăţişând negustori îi arată întotdeauna pedeştri, niciodată în bărci sau plute? De ce nu s-a descoperit măcar o singură statuie ori statuetă, un singur basorelief sau desen rupestru care să reprezinte un personaj olmec într-o barcă, şi asta în ciuda faptului că pescuitul era o ocupaţie destul de frecventă? Oare nu este dovedită astfel lipsa de preocupare a unui popor continental pentru probleme legate de navigaţie?! Jadul albastru-verzui folosit de olmecii din La Venta şi San Lorenzo nu poate fi întâlnit decât în Peninsula Nicoya (Costa Rica) şi la Guerrero, în masivele de roci metamorfice din bazinul Râului Balsas (Mexic) situate la 900 km şi, respectiv, 500 km în linie

dreaptă de centrul zonei metropolitane. Or, printre desenele gravate pe stânci şi figurile în stil olmec descoperite în aceste locuri nu se află nici o singură reprezentare de navă. Se impune deci concluzia că miile de tone de piatră şi argilă colorată necesară construcţiilor şi artei olmece au fost aduse prin junglă, pe drumuri defrişate în prealabil. Dar de unde masele de oameni şi uneltele necesare unei astfel de întreprinderi care, în secolul nostru a putut fi realizată abia după (1950, cu utilaje speciale?!

Cum au fost desprinse şi cioplite uriaşele stânci vulcanice, bazaltul şi andezitul, plăcile de serpentin, hematitul şi magjaetitul, pietre extrem de dure? Olmecii nu cunoşteau metalele sau cel puţin aşa se consideră, având în vedere multitudinea de obiecte uzuale de piatră, absenţa oricărui obiect metalic şi a oricărei urme de extragere şi prelucrare a vreunui metal. Dar era oare nevoie ca acest metal să fie topit, turnat, forjat ca în Lumea Veche? în La Venta au fost descoperite şapte oglinzi concave făcute din hematit, magnetit şi ilmenit (oxizi naturali de fier şi fier-titaniu, foarte duri). Uneltele făurite din astfel de roci cu înalt conţinut metalic ar fi putut sparge piatra obişnuită la fel ca acelea din metal pur. Dar cu ce au fost realizate aceste unelte?! J.E. Gullberg, un specialist citat de Soustelle, afirma: „Ne este imposibil să reconstituim tehnica utilizată pentru fabricarea oglinzilor olmece (...) Faţa concavă a fost executată cu o grijă care pare să depăşească normele celor mai desăvârşiţi şlefuitori de pietre preţioase”. Experienţele au arătat că, datorită luciului fără cusur şi calculării perfecte a curburii, ele concentrează lumina solară într-o rază atât de puternică încât poate incendia chiar şi jungla veşnic umedă a golfului. Modul de execuţie a acestor obiecte rămâne însă o enigmă, căci în zonă nu există minerale mai dure, cu care să poată fi tăiate şi şlefuite hematitul şi ilmenitul.

Un mister similar este „piramida” din Insula La Venta. Acest monument straniu, descoperit în 1925, dar degajat complet abia în 1968, se prezintă sub forma unui

con ascuţit, brăzdat de zece şanţuri adânci, plasate la intervale regulate şi având pereţii taluzaţi, cu margini proeminente, ca nişte nervuri. „Piramida” este făcută din pământ bătătorit, acoperind straturi de argilă; întrucât nu s-au efectuat sondaje, nu se cunoaşte ce ascunde interiorul, înălţimea monumentului este de 34 m, diametrul de 140 m, masa de circa 99.000 m^3 – dimensiuni modeste comparativ cu piramida Soarelui de la Teotihuacán (840.000 m^3), dar impresionante pentru o construcţie situată în mijlocul junglei. „Piramida” din La Venta este unică în amândouă Americile – singurul monument relativ asemănător este uriaşa piramidă tronconică de la Cuilcuilco (Mexic); dar cea din La Venta, în afara cazului că este un tumul, nu sugerează, cu aspectul ei de vulcan brăzdat de albiile lavei, decât o ipoteză – a fost ridicată pentru „îmblânzirea” unei divinităţi a Pământului, asociată de olmeci cu erupţiile vulcanice şi cutremurele. Este interesant de remarcat, după cum constata Soustelle, că La Venta se află la 100 km de vulcanii din Los Tuxtlas şi că în masivele Cerro Cintepec şi San Martin Pajapan există numeroase vestigii olmece: capete uriaşe, altare, urme de locuinţe. Dar săpăturile arheologice au demonstrat că aşezările din munţi sunt ulterioare celor din La Venta, deci ipoteza migrării olmece din Munţii Sierra în jungla Golfului ca urmare a unor catastrofe vulcanice nu pare valabilă. Totuşi, olmecii au fost un popor de munteni – altfel de ce şi-ar fi lucrat monumentele în piatră, cu atâta trudă, când aveau la dispoziţie lemn în cantităţi nelimitate? Practic, aşa cum observau Stirling şi Coe, niciunul din specialiştii care s-au ocupat de această

Gualuptto – Cap de tip „baby-f-ce”.

civilizaţie nu i-a putut găsi patria originară. Predilecţia pentru pietre dure folosite ca unelte, arme şi material de construcţie şi teama de vulcani nu se potrivesc cultului unui zeu-jaguar (animal specific junglei); ori poate că ultimul a apărut odată cu stabilirea în zonele de selvă, unde jaguarul este atotputernic. Obsesia olmecilor privind

această fiară era atât de mare, încât mai mult de jumătate din sculpturile, basoreliefurile şi desenele lor rupestre prezintă jaguari, oameni cu trăsături de feline, împreunări între femei şi jaguari etc. (Se remarci faptul că olmecii au introdus primii această temă în Lumea Nouă, ea neexistând la viracochas; ulterior însă, aproape toate populaţiile indiene din ambele Americi au adoptat-o. Personaje mixte om-felină se întâlnesc în fortăreaţa Chavin de Huantar şi pe Platoul San Augustin; statuete şi desene reprezentând împreunări dintre femei şi jaguari sunt frecvente la culturile Moche şi Chavin; aztecii şi mayaşii aveau mituri legate de biruinţa jaguarului asupra întregii lumi vii de pe planetă; apaşii pueblo şi unele triburi din Mato Grosso închideau fete în vizuinele de pume şi jaguari pentru a „domoli” astfel fiarele.)

Cine au fost olmecii? Lumea lor, insuficient cunoscută, a trecut, se pare, printr-o fază formativă (anii 2500 – 1500 î.e.n.), una de fixare a stilurilor şi tradiţiilor (1500 – 1200 î.e.n.), una clasică, de maximă înflorire şi expansiune (1200 – 600 î.e.n.) şi a încetat să mai existe prin anii ’400 î.e.n. Marile centre de ceremonii, La Venta şi San Lorenzo au fost părăsite, aparent fără motiv, şi colbul uitării s-a aşternut peste ele. Apoi, prin anii ’300 î.e.n., un val de ură şi de violenţă distructivă s-a abătut asupra acestor aşezări. Populaţii necunoscute, poate mezo-americanii localnici, poate alţii veniţi din nord au depus un efort colosal de a şterge orice urmă a civilizaţiei olmece: zidurile au fost doborâte, statuile şi altarele sfărâmate în bucăţi, s-a încercat, până şi mutilarea capetelor colosale prin lavituri repetate cu blocuri de piatră, lăsate să cadă asupra lor de la înălţime. Apoi, totul a fost îngropat sub straturi groase de pământ. Iniţial, arheologii au presupus că se produsese o revoltă a populaţiilor neolmece din zona metropolitană, obligate la o muncă titanică şi fără vreun sfârşit previzibil de către olmeci, pentru care construirea centrelor ceremoniale (cu complicatul lor ansamblu de clădiri, statui, sculpturi diverse, canale de drenaj, tumuli, „ofrande masive”, coline în formă de trunchiuri de con

etc.) era mai importantă decât păstrarea unor bune relaţii cu populaţiile dependente sau aliate. Dar săpăturile anilor ’70 au demonstrat că aşezările olmece au fost părăsit? *înainte* de furtuna devastatoare dintre secolele al III-lea şi al

II-lea î.e.n. De ce şi unde au plecat olmecii, de ce şi cine le-a distrus oraşele pustii, din câte grupări de populaţii era compus întregul numit astăzi „lumea olmecă” şi ce relaţii se stabiliseră între aceste grupări, ce conflicte interne sau ce duşmani externi avea de înfruntat această lume, care-i erau scopurile, modul de viaţă, credinţele, forma de organizare politică şi socială – toate aceste probleme rămân departe de a fi clarificate. Influenţa civilizaţiei olmece asupra celor mezo-americane ulterioare (mayaşă, toltecă, intonacă, aztecă etc.) este evidentă şi incontestabilă. Dar cine îi influenţase pe olmeci? Arta lor, sculptura, mica statuerie, scrierea (nedescifrată), stilul de veşminte şi podoabe, urbanistica nu prezintă prea multe forme tranzitorii (capetele uriaşe sculptate în perioada „formării stilurilor*” şi cele din perioada de apogeu nu vădesc nicio diferenţă de stil sau realizare), aşa-numitele faze „formative” şi „de cristalizare” (2500 – 1200 î.e.n.) fiind adoptate prin convenţie de către arheologii care nu s-au putut deprinde cu ideea că o astfel de civilizaţie uimitoare a apărut „din senin”.

Cu excepţia influenţelor antropologice (grupăxile albă şi neagră), Lumea Veche nu pare să fi contribuit (sau în orice caz nu direct) la formarea populaţiei, societăţii şi culturii olmece. Mici asemănări există, spre exemplu pectoralii (bucăţi de stofă împodobită cu pietre scumpe sau plăci de metal preţios purtate pe piept de bărbaţi), comuni demnitarilor olmeci şi egipteni; la fel şi obiceiul femeilor de a-şi lăsa sânii sau chiar tot bustul neacoperit. Mai tulburătoare sunt însă monumentele „nr. 2” din Potrero Nuevo şi „nr. 18” din San Lorenzo, reprezentând câte o dală de piatră, susţinută pe umeri, de personaje masive, încovoiate sub povară. O reluare a legendei lui Atlas? Sculpturi pe această temă au mai fost găsite în Creta,

Malta, Egipt, oferindu-le grecilor încă un personaj pentru fascinanta lor mitologie. Desigur, astfel de elemente sunt, momentan, prea puţine pentru a putea duce la o concluzie bine argumentată; nu este exclusă însă posibilitatea ca o parte dintre conducătorii olmecilor, acei „eroi”, „căpetenii războinice” sau „mari preoţi” asimilaţi statuilor europide de tip „Unchiul Sam” şi capetelor uriaşe de tip negrid, mulatru sau afro-asiatic să fie urmaşi ai unor expediţii, contoare sau colonii atlante.

Câte urme impresionante, câte dovezi incontestabile despre existenţa civilizaţiei „fiilor lui Atlas” nu au rămas şi stau astăzi la dispoziţia cercetătorilor care, nu întotdeauna sunt dispuşi să le vadă?! Statuile monolitice din Honduras (7 m înălţime); uriaşele piramide de la Sihuatan (Salvador), Cholula, Copan şi Palenque (Mexic); sistemele de irigaţii ciudat de

Cf. Tula – otatuie-coloană M

tolteca.

asemănătoare din Yucatăn (Mexic), Nielta şi Ronda (Spania), bazinul Orinocco-ului (Brazilia), Egipt, Sumer şi Italia etruscă; picturile murale egiptene din timpul Regatului Timpuriu (3.000 – 2778 î.e.n.) şi al Regatului Vechi (2778 – 2263 î.e.n.), arătând clar diferenţa antropologică dintre castele conducătoare (tip europid pronunţat) şi populaţia autohtonă (tipuri negride, asiatice, orientale); folosirea unor elemente arhitecturale comune (construcţia în trepte, bolta falsă, arcada ogivală, lipsa mortarului) atât în jurul Mediteranei (Egipt, Creta, Grecia miceniană, Malta, Sumer, Fenicia), cât şi pe coastele Europei de Vest (Spania, Portugalia, Franţa), pe cele est-americane (Mexic, Guatemala, Honduras, Brazilia), pe insulele atlantice (Canare, Bermude) şi la ruinele scufundate descoperite în jurul acestora; tradiţia căsătoriilor consanguine la familiile conducătoare din imperiile americane precolumbiene şi regatul egiptean; mumificarea similara a morţilor în Egipt, Sicilia, Sardinia, Malta, Canare şi cele două Americi; prezenţa unor mumii de oameni albi şi blonzi cu aceeaşi grupă de sânge, în

Egipt, Canare, Maroc, Sicilia şi Mexic; toate acestea şi multe altele nu pot fi negate sau incluse, nici măcar forţat, în vechile modele interpretative.

Tradiţii scrise sau orale ale popoarelor străvechi par să confirme existenţa unei „ţări a oamenilor albi” în mijlocul Atlanticului, numită Atlan în America Centrală şi de Sud, Ufa la triburile africane ashanti şi yoruba, Aaru în Egipt, Avalon la celţii britanici etc. Interesant de remarcat că, toate aceste tradiţii, fie ele sumeriene, feniciene, egiptene, cartagineze, etiopiene, cretane, celle, africane, mayaşe, quishe, guatemaleze sau honduriene afirmă, ca şi Platon, că această ţară a fost distrusă de cutremure, valuri seismice şi inundaţii postglaciare într-o perioadă cuprinsă între anii 15.000 – 8.000 î.e.n., dar grupurile scăpate din catastrofă, ca şi cele din colonii, baze navale şi contoare s-au răspândit atât în Lumea Veche, cât şi în cea Nouă, contribuind din plin la civilizarea popoarelor de acolo, aflate în majoritatea cazurilor la început de drum.

Nu trebuie uitate dovezile geologice, în „dialogurile” sale, Platon susţinea că scufundarea Atlantidei s-ar fi produs în anii 11550 î.e.n. or, geologii sunt de acord astăzi că marile transgresiuni marine posterioare glaciaţiei Würm au început în anii 12.000 î.e.n. Chiar şi zone în arginale din continente cunoscute au fost înghiţite de ape: între „dorsala Atlanticului” şi coastele actuale ale Americii şi, respectiv, Europei se pot distinge, pe fundul mării, albiile croite de fluviile Hudson şi Mississippi (S.U.A.), Loara şi Sena (Franţa), Rin (R.F.G.) etc., pe vremea când aceste fluvii şi teritoriile pe care le străbăteau mai erau încă la suprafaţă. Porţiunile de albii submerse au lungimi de 100 – 400 km, în 1898, o navă puitoare de cabluri transatlantice a scos, de la 3.000 m adâncime, într-un punct situat la 47° latitudine nordică şi 29°40 longitudine estică (aproximativ 900 km nord de Azore), fragmente de lavă vitrificată având o compoziţie chimică tipică bazaltului (tahilită). Bucăţile de lavă se află astăzi la Muzeul Şcolii de Mine din Paris şi geologii consideră că ele nu s-ar fi putut forma decât la o presiune atmosferică normală, pe când zona era la

suprafaţă, acum 40 – 50.000 de ani. Şi nava sovietică de cercetări oceanografice *Mihail Lomonossov* a găsit în Atlanticul de Nord, în apropiere de Azore, un munte scufundat pe care există urme de vegetaţie fosilizată, veche (după estimările Mariei Klionova, profesor de mineralogie şi geologie, aflată la bordul navei), de aproximativ 15.000 de ani.

În sfârşit, iată şi confirmări venind dintr-o direcţie neaşteptată: zoologia. Este cunoscut faptul că unele specii de petreli (atât din familia *Procellariidae*, cât şi din familia *Hydrobatidae*) fac adesea, în cursul migraţiilor dinspre Europa spre cele două Americi sau dinspre Antarctica spre America de Nord şi Europa, nişte ocoluri inexplicabile, spre un anumit loc din Oceanul Atlantic, unde nu există pământ: o zonă situată la intersecţia diagonalelor care ar uni Brazilia cu Spania şi respectiv Peninsula Florida cu Capul Verde. Or, petrelii, păsări în general marine, nu caută pământul pentru a se odihni sau a se hrăni, ci exclusiv pentru cuibărit – nu cumva, în memoria speciei le-a rămas imprimată existenţa unei întinderi de uscat situată în centrul Atlanticului, unde îşi puteau face cuiburile cu mii de ani în urmă? Al doilea caz deosebit de interesant este cel al anghilelor (ordinul *Apodes*, familia *Anguillidae*). Aceşti peşti de apă dulce prezintă două forme ecologice ale aceleiaşi specii: anghila europeană (*A. anguilla*) şi cea americană (*A. rostrata*) între care există diferenţe fiziologice absolut minore şi nicio diferenţă de comportament. Adulţii ambelor specii migrează periodic până în mijlocul Atlanticului, mai precis în Marea Sargaselor, pe care o folosesc ca loc de reproducere şi depunere a icrelor. Din icre se dezvoltă leptocefalii, peştişori cu aspect de frunză de salcie, care, după un timp, îşi schimbă forma şi culoarea, devenind vermiformi şi transparenţi ca sticla şi încep o migraţie inversă (în cursul căreia mor până la 70% din ei), căutând marile fluvii şi râuri europene şi americane, unde, după 5 – 7 ani, ating stadiul de anghile adulte. Migraţia anghilelor este de neînţeles pentru zoologi: nu există niciun motiv biologic

(sau măcar logic) invocabil pentru a explica de ce un peşte de apă dulce alege exclusiv o zonă marină ca loc de reproducere, pentru a pieri apoi acolo, iar puii săi (adaptaţi la viaţa pelagică) se reîntorc în apele dulci continentale cu riscul extincţiei speciei. Oare nu este posibil ca aceşti peşti să fi trăit iniţial pe un pământ situat în preajma Mării Sargaselor de la care ar fi ajuns relativ uşor în America şi Europa încânte şi după dispariţia sa şi pe care îl caută zadarnic, de mii de ani, obligaţi de informaţiile conţinute în cromozomii specifici?

Atlantida lui Critias şi Platon n-a fost o legendă, după cum n-au fost „mituri" nici informaţiile despre Curentul Gulfstream (cu ramurile caldă şi rece), cele două Americi situate la vest de Atlantida şi Marea Sargaselor, despre care Platon n-avea, teoretic, de unde să fi aflat ceva.

Într-un fel, vestigiile lăsate de atlanţi sunt de tip opus, dar şi complementar celor ce provin de la viracochas. Despre „fiii Soarelui" se cunosc destule din punct de vedere antropologic şi li se poate estima (chiar dacă nu explica) nivelul cultural, ştiinţific, tehnic, cultural etc.; în schimb, localizarea certă a patriei lor originare este imposibilă deocamdată. Atlantida este localizată relativ precis (deşi viitorul rezervă în mod sigur alte surprize cu privire la întinderea şi configuraţia sa geografică), dar tipul rasial al atlanţilor (care par să fi avut atât trăsături nordice, cât şi mediteraneene) este încă incert, iar civilizaţia lor poate fi studiată numai prin intermediul „urmelor indirecte", al influenţei sale asupra olmecilor, mayaşilor, egiptenilor, cretanilor, populaţiilor din nordul şi sudul Africii şi din vestul Europei. Or, este sigur că mileniile şi particularităţile locale au schimbat considerabil modelele iniţiale, astfel încât despre cultura şi civilizaţia atlantă nu se pot face decât presupuneri. Poate că descoperiri ulterioare vor completa imaginea despre această luma fascinantă; dar pentru ca ele să devină posibile este nevoie de cercetări susţinute. Căci, aşa cum spunea Georges-Louis de Buffon: „Trebuie să adunăm fapte pentru a avea idei!"

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

LUCRA RI DE SPECIALITATE, PUBLICISTICA ŞI BELETRISTICA.

ENCICLOPEDII, ATLASE:

ARAMA, H. Insulele *fericite*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1986 BENNET, W.C. *Ancient Arts of the Andes*, New York, 1954

BERLITZ, CH. *The Bermuda Triangle*, Granada, Panther Books, Granada Publishing Limited, 1975 BERNAL, I. *The Olmec* World, *Berkeley*, University of California, 1969 BLEGEN, C.W., Troy *and the Troyans*, London, 1963

BLOM, F., AND LA FARGE, O., Tribes *and Temples*, New York, U.P. Ltd. 1926

BODARD, L., Le Massacre des Indiens, *Paris, Gallimard, 1969 BRANIGAN, K.*, The Foundation of the Palatial Crete, *London, *1969 BREUIL. H.*, Quatre siècles d'art parietal; *Ies* cavernes decorbes, *Paris, Montignac, 1952*

BURLAND, C.A., The *People of the Ancient Americans*, London, Feltham, 1970

BURLAND, C.A., *Peoples of the Sun*, London Weidenfeki and Nicolson, 1976

BUSHNELL, G.H.S., *Perú*, London, 1963

CARNAC, P., *UHistoire commence a Bimini*, Paris, Robert Laffont, 1973 COLIN, V., Zmposibila oază. Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1984 DARWIN, CH., *Journal of Researches into the Natural History and Geology of the Countries Visited during the Voyage of* H.M.S. *Beagle* rountf *the World*, London, John Murray, 1845 (consultată ediţia a XI-a, apărută în 1951)

DESBOROUGH, V.R., The Lust Mycenaeans and their Successors, *Oxford, 1964*

EVANS, SIR A., *The Palace of Minos al Knossos*, vol. I – IV, London, 1921 – 1936

EVANS, J., *Time and Chance*. *The Story of Arthur Evans and his Forebears*, London, 1943 GIRARD, R., Popol *Vuh*, Paris, Payot, 1954 HAWKINS, G.S... *Stonehenge*

Decoded, London, 1979 HEMMING, J.t *The Conquest of the Incas*, London. 1970 HEYERDAHL, TH., *The Kon-Tiki Expedition*, London, Allen and *Unwin*, 1954

HEYERDAHL, TH., *Aku-Aku*, London, Ullstein, 1957 HEYERDAHL, TH., *The Ha Expedition*, London, Forum, 1971 HIGGINS, R.A., *The Greek Bronze Age*, Londbn, 1970

HUTCHINSON, R.W., *Prehistoric Crete*, London, Harmondsworth, 1962 KANTOR, H., *The Aegean and the Orient in the Second Millenium* BC, Bloomington, University of Indiana, 1947 LANNING, E., *Perú Before the incaş*, London, Engelwood Cliffs, 1967 LEROI-GOURHAN, A., *Le Prehistoire de l'Art Occidental*, Paris, Editeur a Paris, 1965 LUCE, J.V., *The e nd of* i4 tlantis, London, 1969

MATZ, FR., *Kreta*, *Mykene*, Troja, Stuttgart, J.G. Cotta sche Buchhandlung Nachi. GmbH., 1957 MAUROIS, A., Histoire *D'Angleterre*, Paris, A. Fayard et Cie, 1967 PALMER, Z.R., *Mycenaeans and* Minoans, London, 1961 PENDLEBURY, J.D.S., *The Archaeology of Crete*, London, 1939 PETRIE, SIR W.F., *Storiehenge*: *Plâns*, *Descri*ption *and Theories*, London, 1880

SCRANTON, R.L., *Aesthetic Aspsets of Ancient Art*, London, 1967 SNODGRASS, A., *Early Greek Arraour and Weapons*, Edinburgh, 1964 SNODGRASS, A., *Arms and Armours of the Greeks*, London, 1967 SOUSTELLE, J., *Les Olmeques*. *La plus ancienne civiiisation du Mexique*, Paris, Arthaud, 1979 STUKELEY, W., *Stonehenge*: *A temple Restored to the Druids*, London, 1740 (consultată ediţia a V-a apărută în 1921)

VENTRIS, M., CHADWICK, J., *Documents* în *Mycenaean Greek*, Londoo» 1956, Cambridge, 1959 WEBSTER, T.B.L., From. *Mycenae to* Homer, London, 1958 WUTHENAU, A. VON., *Unexpected faces în ancient America 1500* BC – *AD 1500*. *The histoneal testimony of Precolumbian artists*, New York, Crown Publishers, 1975

* * * *Atlas Geant International*, Paris, Editeur a Paris, 1982

* * Captain Cook-s Voyages of Discoveryt *London*, *Everyman's* library, 1960

* * * *Dos Tierreich nach Brehm*, Leipzig, Urania, 1981

* * * *UEncyclopaedia Universalis*, vol. 1 – 21, Paris, France Publications.

Editeur a Paris, 1968 – 1975, S.A. – 1980

* * * *The New Encyclopaedia Britannica*, vol. 1 – 30, London, Benton Pu*

blisher, 1943 – 1974.

COLECŢII DE REVISTE:

NATIONAL GEOGRAPHJCy (National Geographic Society, 17th and M. Sts. N.W. Washington DC 2003B – U.S.A.), 1960 – 1988 *NATURAL HISTORY*, (Publ, of American Museum of Natural History, Central Park West al 79th. Street, New York, N.Y. 10024 – U.S.A.), 1964 – 1988

NATXJRE, (Macmillan Joumals Ltd., Brunei Road, Basingstoke Hants, RC 21 – 2XS-UIC.), 1902 – 1988.

OMNI, (1965 Broadway, New York, N.Y. 10023 – 5965 – U.S.A.), 1979 – 1988. *SCIENCE ET* V/E, (Escelsier Publications, S.A.5, Rue de la Baume – 75.008 Paris – France), 1958 – 1988.

CUPRINS

DE ACELAŞI AUTOR:

DEOCAMDATĂ... ENIGME

Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1984, 1986

ZBORUL 19

București, Editura Albatros, 1985 (în colaborare)

DIN TAINELE NATURII București, Editura Sport-Turism, 1987

NEȘTIUTA NATURA București, Editura Ion Creangă, 1988

URME DE PAȘI ÎN COSMOS

București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989

2) *TRANSPORTAREA*. *Locul ales*: câmpia plată a taberei de la Anakena. *Desfășurare*: *o* echipă de 180 de oameni a tras o statuie de 12 tone pe o distanță de 200 m în 20 minute. *Mijloace folosite*: pârghii și o parâmă de navă, care s-a rupt și a trebuit să fie pusă în două. *Concluziile expediției Heyerdahl*: cu ajutorul tălpicilor de lemn (un fel de sănii în formă de „*Ya*, cu bare transversale) și al unor frânghii groase, pascuanii ar fi putut transporta și greutăți mai mari. *Comentarii*: lemnul necesar săniilor și pârghiilor, precum și coaja de copac din ale cărei fibre ar fi trebuit împletite frânghiile lipseau. (Asupra problemei lemnului în Insula Paștelui se va reveni ulterior.). Pentru o statuie cântărind 80 de tone ar fi fost nevoie, deci, de

1100 de oameni care s-o tragă și alți 100 care să îndepărteze obstacolele din calea ei, să o sprijine cu bârne și frânghii pe laterală etc. Aceeași echipă, totalizând *mai* mult *de jumătate din populația insulei,* trebuia să transporte ulterior conciul de

30 tone al respectivei statui. Și, pentru ca viracochas să nu se plictisească, acest conci era adus din partea opusă a insulei, de la cariera din craterul Pună Pau, situat la 7 mile depărtare!

În plus, statuile nu erau târâte numai pe o câmpie plată, ci tre’